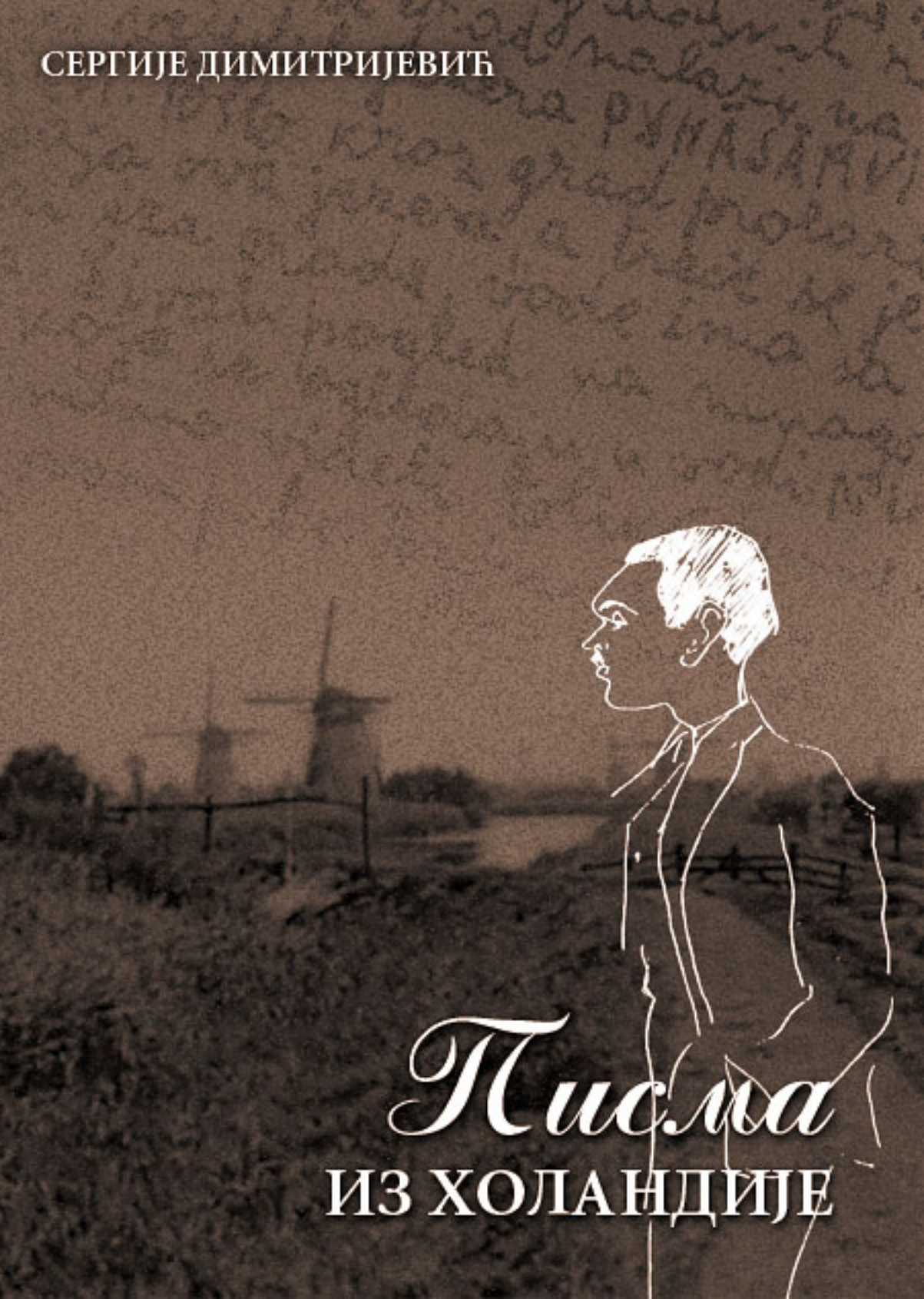
СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

Писма из Холандије

СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

ПИСМА ИЗ ХОЛАНДИЈЕ

Народни музеј, Лесковац,
Посебна издања, књига 33

Уредник:
Верољуб Трајковић

Рецензенти:
Проф. др Миливоје Павловић
Проф. др Мишо Дошлић

Ликовни прилози:
Бора Барух
Слободан Костић
Ратимир Стојадиновић
Владимир М. Димитријевић
Зоран Симић

Сергије Димитријевић

ПИСМА ИЗ ХОЛАНДИЈЕ

Приредили
Милан С. Димитријевић и Никола Цветковић

Народни музеј
Лесковац
2007

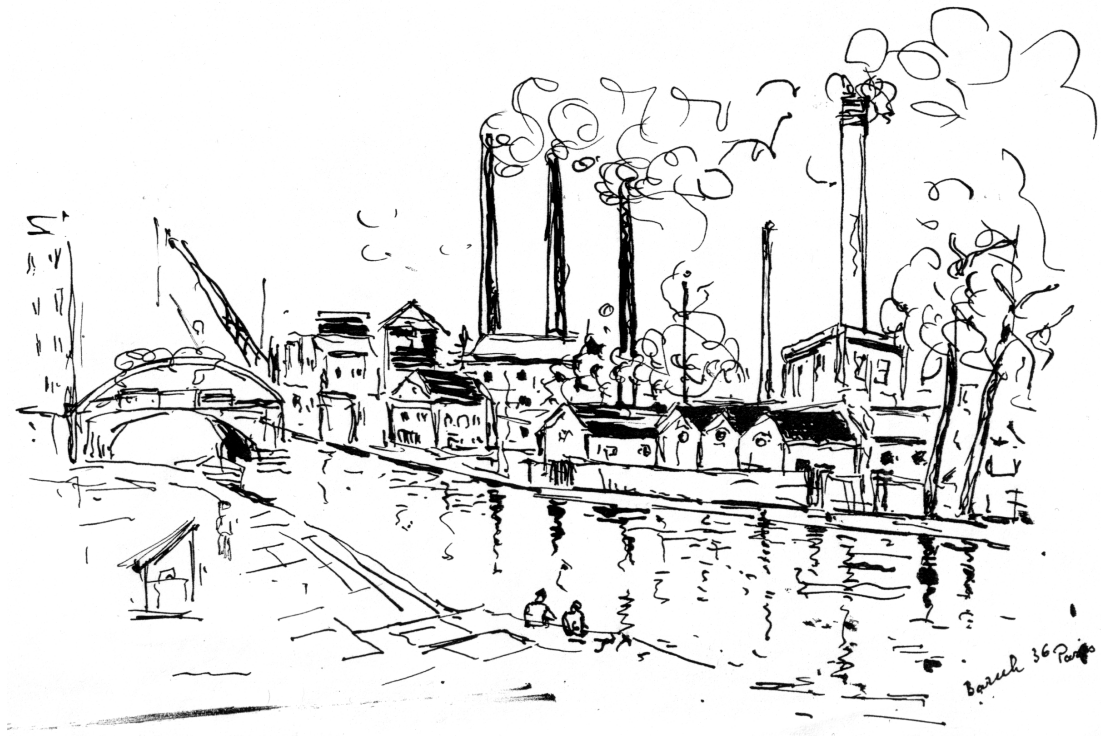
Милан С. Димитријевић

ПИСМА ИЗ ХОЛАНДИЈЕ СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА

Још у гимназијским данима мој отац Сергије Димитријевић почео је да се бави списатељским радом. У студентском периоду наставља са студијско – истраживачким и публицистичким активностима, а огледа се и у новинарско – журналистичким пословима. Године 1934. он плодотворно пише за напредни локални лесковачки лист «Недељне новине». Ту аналитичко – критички указује на друштвене проблеме у вези са привредном кризом, разматра функцију финансијског капитала, као и моралне девијације појединаца из банкарских кругова. Поред тога, сарађивао је и у пожаревачком «Нашем листу» а касније и у другим листовима и публикацијама,[1] што показује његову заинтересованост за новинарство.

Поред списатељског интересовања, мој отац је од детињства испољавао страст за упознавањем завичајних простора Лесковца и околине. Помно и систематски је обилазио све значајније културно-историјске споменике, археолошке локалитете, зна-

[1] Н. Димитријевић, «Библиографија радова Сергија Димитријевића», у »Живот и дело Сергија Димитријевића», Лесковац 1989, стр. 169-208.

Цртеж Боре Баруха, 1936, Париз

чајнија туристичка стецишта попут Вучја и Јашуњских манастира. Користио је сваку могућност да приликом одлазака на летовања са родитељима боље упозна шире просторе Србије и Југославије а о његовој путешествено туристичкој страсти и обузетости, поред осталог, сведоче и поједина поетска остварења.

У Париз одлази ујесен 1934. и одмах почиње са обилажењем његових квартова, као што је то чинио својевремено у Београду и Лесковцу. Са прегледним планом обилазио је све занимљивије улице и објекте града светлости и његових предграђа. Пошто је детаљније упознао сам центар ове метрополе, у даљим туристичко-путешественим истраживањима користио је јавни превоз до жељеног кварта који је потом детаљно обилазио пешице.[2]

Са великим интересовањем, обилазио је париске музеје, културно-историјске знаменитости, значајна места друштвених збивања, уметничке изложбе. У све то уносио је поетски занос и велику жељу за упознавањем културног блага човечанства.[3] Одавде, кренуо је даље у упознавање Европе и њеног културно-историјског и уметничког наслеђа.

---

[2] Детаљни опис обилажења квартова Париза приказан је у књизи Николе Цветковића, «Записи о Сергију Димитријевићу», Лесковац 1997, стр. 109-112.

[3] Исто, стр. 93-100.

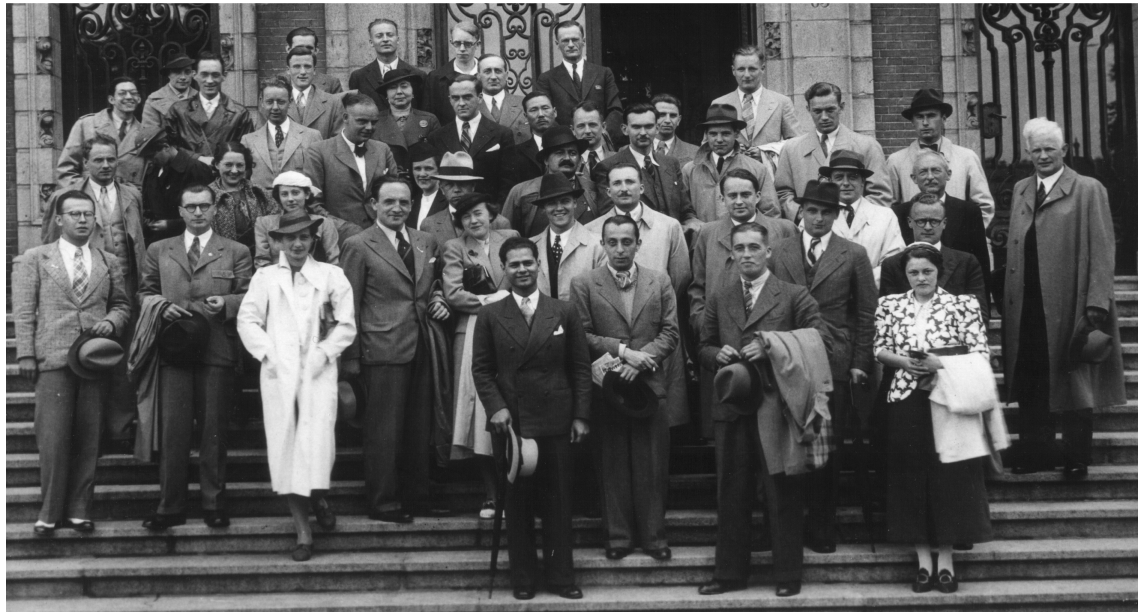
Цртеж Боре Баруха, 1936, Париз: Сергије Димитријевић

Текстови у овој књизи пренети су у изворном облику, према рукопису аутора, сачуваном у породичној архиви. Они се више или мање разликују од прилога штампаних у дневном листу «Политика» 1937, како у погледу наслова и међунаслова тако и када је реч о извесном сажимању и редакцијским интервенцијама, а изостављен је и илустративни материјал, чије би репродуковање било врло лошег квалитета.

Приликом припремања ових путописно-репортерских прилога за објављивање, задржани су језик и начин писања аутора. Учињене су само најнужније правописне и друге ситније интервенције, које не нарушавају изврност дела.

«Писма из Холандије» употпуњују целину представе о свестраности, ширини обухвата, разнообразним интересовањима, жанровским видовима изражавања и полифоности истраживачких настојања мога оца, што је фасцинирало све нас. Све је очигледније да се он могао успешно потврђивати у најразличитијим подручјима стваралаштва. Имао је многоврсна и разнолика интересовања. Осим наука којима се успешно бавио креативно се испољавао од нумизматике и картофилије, преко археологије и минералогије до песничког рада. Путописно-репортерски прилози, понуђени овде, откривају га у сасвим новом светлу, као путописца, што је до сада било незнано.

У лето 1937. године, мој отац Сергије Димитријевић послао је из Холандије, једном од најстаријих дневних листова на овим просторима који и данас излазе, «Политици» осам репортажа.

Заједничка фотографија студената и професора Академије међународног права у Хагу. Снимак начињен 1937, испред улаза у Академију. Сергије други иза особе са прекрштеним рукама која стоји у првом реду, у центру.

У овим путописно-репортерским прилозима, од којих су шест објављени, саопштио је своје виђење и доживљај ове равничарске европске земље. Они су и данас занимљиви, а говоре о једној друкчијој Холандији из прве половине прошлог века, које данас више нема.

Сергије Димитријевић испред Академије међународног права у Хагу, 1937. године

У пропратном писму «Политици» од 2. августа 1937, послатом уз прва два написа (у архиви аутора), Сергије између осталог каже:

«Моја новинарска активност се састојала до сада у једногодишњем раду у редакцији лесковачких «Недељних новина» и преко педесет чланака. Говорим три страна језика. Познајем прилично седам разних земаља јер сам боравио у њима. Студирам већ две ипо године у Паризу.

Цртеж Боре Баруха, Париз: Сергије Димитријевић

Сада сам у Хагу где посећујем Академију међународног права. Овде остајем два месеца. Затим идем у обилазак Норвешких фјордова и враћам се натраг у Француску, прешавши бродом целу Рајну од ушћа па до Швајцарске. Надам се да ћу са тога пута послати прилично интересантне дописе.

Следећа писма из Холандије односиће се на:

Ротердам највеће светско пристаниште;
Холандију гледану из авиона;
Холандско село;
Њене градове и њен живот;
Логор југословенских скаута на Ђемборију и
Посету селу у коме борави екс-кајзер Виљем Други.»

Из наведеног фрагмента се, између осталог запажа његово велико интересовање за путешествене подухвате са скромним студентским могућностима; као и појединости које могу бити од значаја за његову биографију.

Вредно је пажње да је он при том прегледно изложио концепцију и садржај својих прилога.

У настојању да успе да постане сарадник «Политике», Сергије истога дана упућује писмо и своме пријатељу, Бори (у архиви аутора), које овде наводимо у целини.

Цртеж Боре Баруха, Париз: Сергије Димитријевић

Den Haag, 2. август 1937.

Драги Боро,

Надам се да ме нисси заборавио са летовања у Језерском и заједничких екскурзија на Voerter See. Та лепо смо се тада провели. Околина је била сјајна а дискусије ватрене.

Сада покушавам да постанем сарадник «Политике». Учинићеш ми највећу услугу ако ми у томе помогнеш. Истом поштом послао сам прве дописе и писмо редакцији. Заинтересирај се мало за њихову судбину. Кажи коју о мојој новинарској делатности и погодности за тај рад. Та ти си зато компетентан, а и познајеш је донекле.

Писање сам подесио ставу «Политике». Не успем ли да будем примљен, обавести ме молим те о разлозима. Познато ми је из искуства да се у тим случајевима уопште не одговара. Бар се тако десило са првим покушајем сарадње из Париза. У случају неуспеха дај ми који стручни савет где би могао да их пласирам. Већ знаш моју стару одлуку, под претпоставком да је нисси заборавио, да желим да се посветим новинарству. Привлачност тога рада и могућности које он пружа довољно су ти познати те не морам да ти о томе говорим.

Да ли намераваш да дођеш на Међународну изложбу? Зар тебе старог парижлију она не привлачи? Они, који су једаред били у њему, враћају се натраг кад год им се да прилика. Та нисси ни ти вала некакав изузетак. Ваљда је Париз успео да се усади у тебе дубоко, до костију како би се то рекло. У овој пензионерској вароши, која ме по своме миру

Цртеж Боре Баруха, Париз: Сергије Димитријевић

подсећа на Ниш, цркавам од досаде и испитујем ту исту жудњу за њиме.

У сваком случају, ма какав резултат био, надам се да ћу добити за који дан вести са твоје стране.

Поздравља те

Сергије Димитријевић

23 Regentesselaan, Den Haag, Niederland

Пошто је подсетио свога пријатеља Бору Глишића на лепе појединости са заједничких путовања, које такође откривају велика путешественa хтења и жудњу за упознавањем нових простора и људи као и страстан полемички дух – моли пријатеља да му помогне у овој тежњи и исказује своју озбиљну заинтересованост за новинарски рад. Због претходног неуспелог покушаја сарадње са «Политиком», тражи помоћ, а у случају да рукописи буду одбијени обавештење о разлозима. Уколико се једном пронађе његова париска архива[4] можда ће се у њој открити шта је мој отац тада послао овом знаменитом дневном листу. Из завршног дела писма очигледна је татина велика љубав према Паризу, очараност њиме, насупрот Хагу који пореди са Нишем.

Прва два текста, «Земља коју су људи створили» и «Холандски пејзажи», објављени су у «Политици» 5. односно 8. августа 1937. У писму «Политици» од 16. августа 1937. (у архиви аутора),

[4] Исто, стр. 87-90

Цртеж Боре Баруха, Париз: Сергије Димитријевић

уз прилог «Ротердам, пристаниште кроз које прође годишње 200.000 бродова» (објављено 18. августа 1937), Сергије се захваљује на прихваћеној сарадњи; том приликом обавештава редакцију да ће му хонорар за објављене текстове помоћи да оствари своје намере и види красне норвешке фјордове, па предлаже да пошаље репортаже са тога пута. Он пише:

«Из Норвешке идем за Шведску, Данску а онда Рајном преко њеног најинтересантнијег и најживописнијег дела. Са овог пута слаћу дописе. Да ли Вас они интересују, ако се односе на те земље? У којима од њих имате сталне дописнике? Ако ми то јавите подесићу путовање потребама листа.».

Приликом предлагања да евентуално пошаље дописе са пута по Скандинавији и из долине Рајне, Сергије се са доста разлога распитује о мрежи дописника на овом подручју, изражавајући спремност да замишљени план свога путовања прилагоди конкретним захтевима редакције. Из тога се очитује његова спремност да уложи максималне напоре како би се што кративније укључио међу дописнике овог врло читаног листа. Спреман је чак да жртвује нешто од онога што је као туристички страсник неизоставно намеравао да види.

Ово путовање он пажљиво планира и припрема. Још 8. јула 1937. у писму своме пријатељу Максу, послатом у Париз (у архиви аутора) истиче: «Пут је испројектиран. Повластице огромне. Детаље шаљем доцније. Контуре: Ротердам, бродом за Берген (фјордови), Осло, Копенхаген, једно данско село, Хамбург, Рур, Келн, Рајна бродом од

Цртеж Боре Баруха, Париз: Сергије Димитријевић

Бона до Мајнца, Франкфурт, аутобусом преко Дармштата за Хајделберг, Стразбур, једно алзашко село, Париз.»

Овде телеграфским стилом, мој отац саопштава скицу смераног путовања, која је произашла из зналачког и свестраног познавања онога што треба да се види на поменутим просторима, например фјордови. Уз то из наведеног плана путовања, очигледан је велики степен његове избирљивости, као и усмереност не само на градове и њихове културно-историјске знаменитости него и на природне лепоте и друштвено-привредне особености појединих крајева (Рур, данско и алзашко село). При томе је све наведене етапе повезао у добро осмишљену целину из које се види разноликост и свеколико богатство његових репортерско-путописних интересовања.

У следећем писму Максу (без датума, у архиви аутора) пише: «Да ли ћу ићи у фјордове зависи од резултата мога покушаја да постанем дописник «Политике». Успем ли у томе, добро је, у противном, Рајна ми не гине.».

Из наведеног фрагмента се јасно види да Сергије изузетну пажњу поклања фјордовима, који за њега на планираном путовању, представљају највећу природну лепоту и основни циљ овог настојања.

У писму Максу од 16. августа (архив аутора), Сергије указује на то какав значај за њега има остварена сарадња са «Политиком». «То је сјајна ствар што сам се пласирао у њој, јер ми та сарадња отвара врата у велике дневне листове и даје могућности, рано или доцкан, за известан

Цртеж Боре Баруха, Париз: Сергије Димитријевић

друштвено користан рад... Али да бих продубио ту сарадњу, неопходно ми је да поборавим које време у норвешким фјордовима и пошаљем отуда серију репортажа које ће допунити ове из Холандије.»

Путовање по норвешким фјордовима Сергије је и остварио, али «Политика» није охрабрила даљу сарању, вероватно због критичке социјалне ноте која провејава из неких делова репортажа из Холандије, тако да су «Писма из норвешких фјордова» остала нажалост ненаписана. Лепоте норвешких пејзажа толико су очарале Сергија, да је, желећи да их подели са својом животном сапутницом Надом (из велике породице Анђелковића), поновио заједно са њом ово путовање, после учешћа у раду 11. међународног конгреса историчара у Штокхолму, августа 1960. године.

Са овога пута, наша мајка, Нада, редовно нам је слала нумерисане разгледнице (да би смо знали да ли су све стигле), у којима је такође назначена слика Скандинавије која припада прошлости (у прилогу ове књиге, у виду неке врсте породичног споменара дословно су пренете поруке, које је наша мајка, Нада Димитријевић, слала породици).

У писму својој свекрви Софији Димитријевић, које носи редни број 21, а послато је из Кируне 3. септембра 1960. (у архиву аутора) каже:

«Драга мама, Мишо, Нина и Лидија,

Арктичка експедиција Димитријевић ушла је у Лапландију 2. септембра 1960. у 17.07 ч. У 17 ч и 50 м прешли смо Северни поларни круг и ушли у

Цртеж Боре Баруха, Париз: Сергије Димитријевић и Бора Барух

Арктик. Поларни круг је био означен низом белих каменова … У Арктику је вегетација сасвим другојачија. Шуме су закржљале, пуно је маховине и лишаја и баруштина које су око 9 месеци замрзнуте – што претставља пејзаж познат под именом тундра. Свугде сусрећемо Лапонце. Један је са нама у купеу, други на перону продаје рогове од ирваса и ножеве од кости. Свуда сусрећемо неку врсту трапера какве познајемо из романа Кервуда и Лондона. Сви су са војничким пушкама (због медведа и вукова), у чизмама, са ранчевима од дрвета, сличним нашим виноградарским прскалицама. Љубе васа тата и мама.»

Тачно тридесет година касније, јула 1990, пошао сам њиховим стопама, заједно са братом од теке Николом Цветковићем, инфицирани причама о заносној лепоти ових предела. Видели смо арктички део модерне Скандинавије у коме нисмо срели ни једног трапера, нити видели некога са пушком. Нарочито сам се пажљиво обавестио када наш ноћни воз из Штокхолма за Кируну прелази Поларни круг. Упркос томе што је прелазак требао да буде у ране јутарње сате, када иначе сви спавају, нисмо желели да пропустимо ову, за нас изузетну, прилику. Звиждук локомотиве је поздравио низ белих каменова, из приче мојих родитеља, који су га обележавали.

СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

ПИСМА ИЗ ХОЛАНДИЈЕ

ЗЕМЉА КОЈУ СУ ЉУДИ СТВОРИЛИ*

Холандија, почетком августа

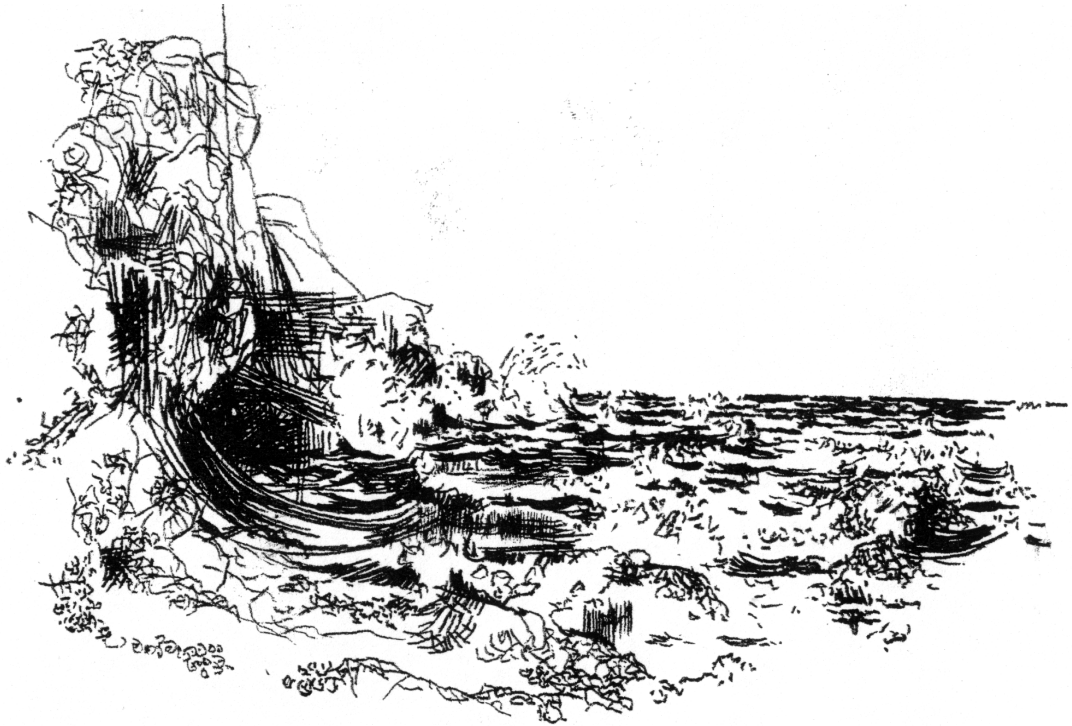
На северо-западу Европе налази се земља, по величини незнатна, по чувењу свима позната, чије име у свакој земљи друкчије звучи, али је његово значење једно те исто – ниска земља. У нашим крајевима она се зове именом једне од провинција - Холандије. Нема краја на земљиној кугли који би могао да јој оспори тај назив, Низоземска. Њени градови, поља, трећина територије лежи ниже од мора што јој запљускује обале, а реке теку над земљом.

Слава пак те земље лежи у томе што су је сами људи изградили. Све њене лепоте, пејзажи, тло по коме ходате, дрвеће на које наилазите све је то дело људских руку. Код нас људи мењају природу, овде је они стварају. Легенде о постанку земље не причају се деци. Та ко би овде у тако што веровао. Зар народна пословица вековима стара не каже "Бог је створио осталу земљу, али су Холан-

---

* Објављено у «Политици» 5. VIII 1937.

Текстови у овој књизи пренети су изворно, онако како су написани, а не из листа «Политика».При томе начињене су само најнужније правописне и језичке интервенције, у настојању да се сачува аутентичност Димитријевићевих мисли и запажања. – *Прим. приређивача.*

Цртеж Слободана Костића

дију створили Холанђани". Народ који се је супротставио морским валовима, који је отимао од њих парче по парче није се бојао ни божанства. Он је изједначио себе са њим.

Цео крај носи печат уложених напора. Онде где су људи однели превагу, вода је савладана бранама, раздељена у безбројне канале. Где су раније шетале харинге данас су њиве и ливаде. Ипак је она још увек ту. На изглед мирна али опасна. Када попусте насипи, као што је то било например у зиму 1916. г., читава провинција настрада. Зато се о њој стално води рачуна. Надгледају се насипи лагано поткопавани. Мери се њена висина. Отпочну ли кише, стотине ветрењача почињу се окретати црпећи воду. Нису ветрови једино на тај начин искоришћени. Пешчане наслаге-дуне, које они слажу, учествују у овом циновском окршају. То су насипи стварани ветровима. Али њих треба учврстити, недопустити им да мењају место. У томе су их циљу засадили. Та пешчана брана пружа се дуж целе морске обале. Њена висина достиже и стотину метара. Онде, где ње још нема изграђују се запреке на које ветар нагомилава дуне. У овој интересантној земљи и брежуљци су људска творевина.

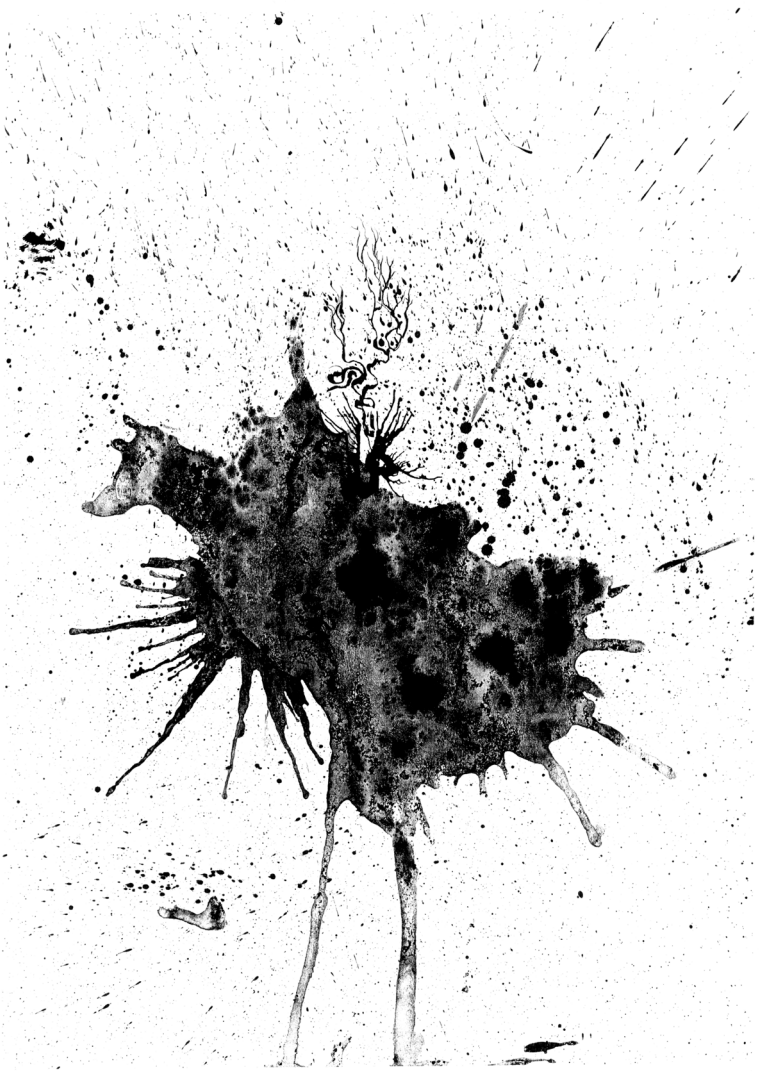
Та борба валова и људи траје већ вековима. Она се води за сваки педаљ сувога тла. Једни за другим расли су насипи, расла је и Холандија. Провинције Зеланд, Горњи и Доњи Холанд, Фризланд и Гронинген изишле су из воде. Највећи градови, Амстердам, Ротердам, делимице Хаг, најлепша места, најплоднија поља налазе се баш ту. Холандија још увек расте. Без топова, без стотине хиљада

Зоран Симић

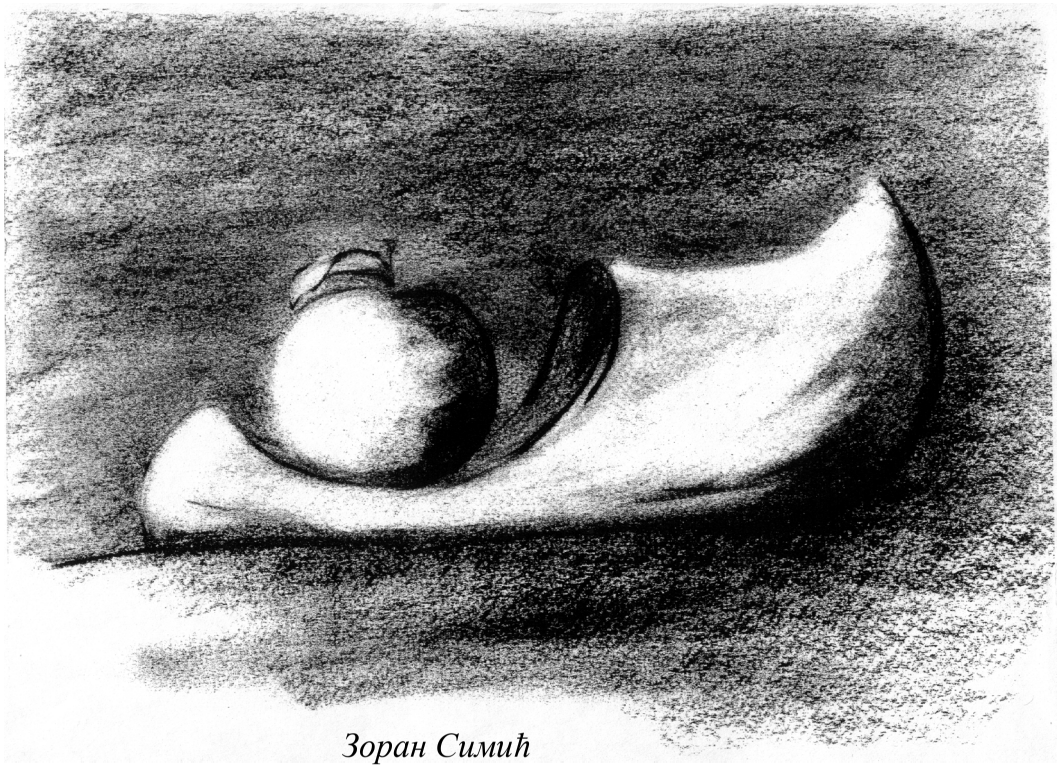
људских жртава њена територија постаје све већа. Освајачи морскога дна већ вековима примењују један те исти систем. У мору, које је овуда плитко, једва неколико метара, подигну се насипи. Њима се повежу острва. Када се круг затвори и један део мора постане језеро почне се црпсти вода. Док је било већих језера радије су празнили њих; тако је лакше. Сада их више нема, зато се почиње са њиховим стварањем. Чудна је њихова судбина. Тек што се роде почињу да умиру. Када се појави дно, ископају се канали који покупе остатке воде, подигну се безбројни мостићи, узоре се земља и људи почињу да граде домове. Ти подводни терени, отргнути од мора, окружени насипима зову се полдерима. Вода је у њима по каткада пет метара нижа од воде око њих. У Зеланду, где су полдери - острва размакнути једно од другога, када их гледате из авиона, они личе на огромне тигање стављене у море. Средина им је равна а ивице уздигнуте.

Од опасног противника вода је постала савезник. Она раздељује њиве. Уоквирене њом оне је надвисују тек за који педаљ. Имате утисак да су то сплавови што плове по њој. Зато је земља тако плодна. Готово сав теретни саобраћај врши се преко канала. Та они допиру свуда. Чак и у рату Холанђани је користе. У своје време Луј XIV је хтео да заузме ове богате крајеве. У томе циљу, послао је сто хиљада војника. Становништво се повукло пред њима. Отворене су бране. Вода је пошла у сусрет војсци. Ова се брже боље повукла натраг, остављајући за собом безбројне лешеве на бојишту без крви. Спој човека и воде, оно што је битно у Холандији, победила је непријатеља. То није

Владимир М. Димитријевић

догађај који припада једино историји. Исто средство, отварање тих брана предвиђа и садашњи ратни план, што није војна тајна. Нико није у стању да омете њено извршење. Али је боље да суседи мисле о томе. Зато се о њему говори. Та водена тврђава која брани земљу, не да се заобићи. Она се пружа ко некакав широки појас од Рајне до Цојдерског залива, одвајајући од континента економски најважније крајеве, претварајући их у острво. Али та брана, што је Холанђани могу отворити, није једина која може да произведе поплаву. Неколико бомби већег калибра, бачених из авиона, у стању су да разруше насипе, да униште станице што избацују воду. У рату са водом победили су људи. Ко нам може гарантовати да једнога дана у рату међу људима не победи вода.

Зоран Симић

ХОЛАНДСКИ ПЕЈЗАЖИ*

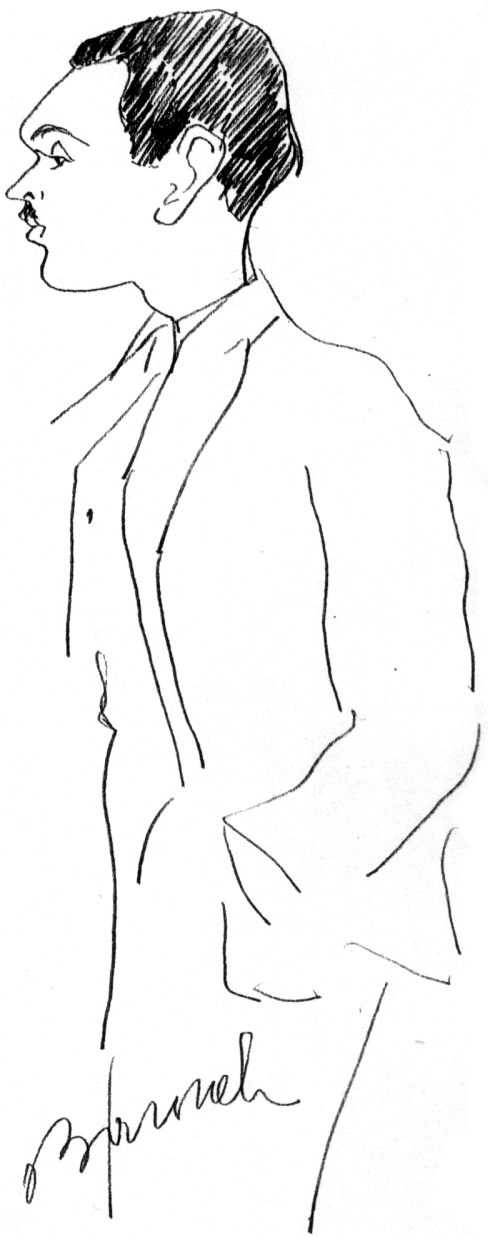
Холандија почетком августа

Пролазимо кроз Алкмар. Његова главна пијаца прекривена је сиревима. Хиљаде жутих округлих кугли поређане су по калдрми. Странци долазе у ово место једино да би видели тај трг, те грудве као некакво егзотично воће, што личе на све друго а не на сир. Сељаци у белим платненим оделима, са зеленим, плавим и црвеним шеширима вуку на кајишевима пребаченим преко рамена, носиљке на којима су оне нагомилане.

То царство сирева остало је за нама. Ауто јури преко полдера, тачније рећи над њима. Земља богата насипима претворила их је у друмове. Вода натапа територију, њена влага прожима пола Холандије али су бар они суви. Преко њихових масивних леђа легли су путеви поплочани циглом. Вода није једина карактеристика краја, цигла је друга. Све је израђено од ње, куће, цркве, улице, путеви. Једино се њена боја мења. Зидови су начињени од свих могућих нијанси црвенога, сваки у засебној. Калдрма је пак у свим могућим тоновима, измешаним претвореним у мозаик.

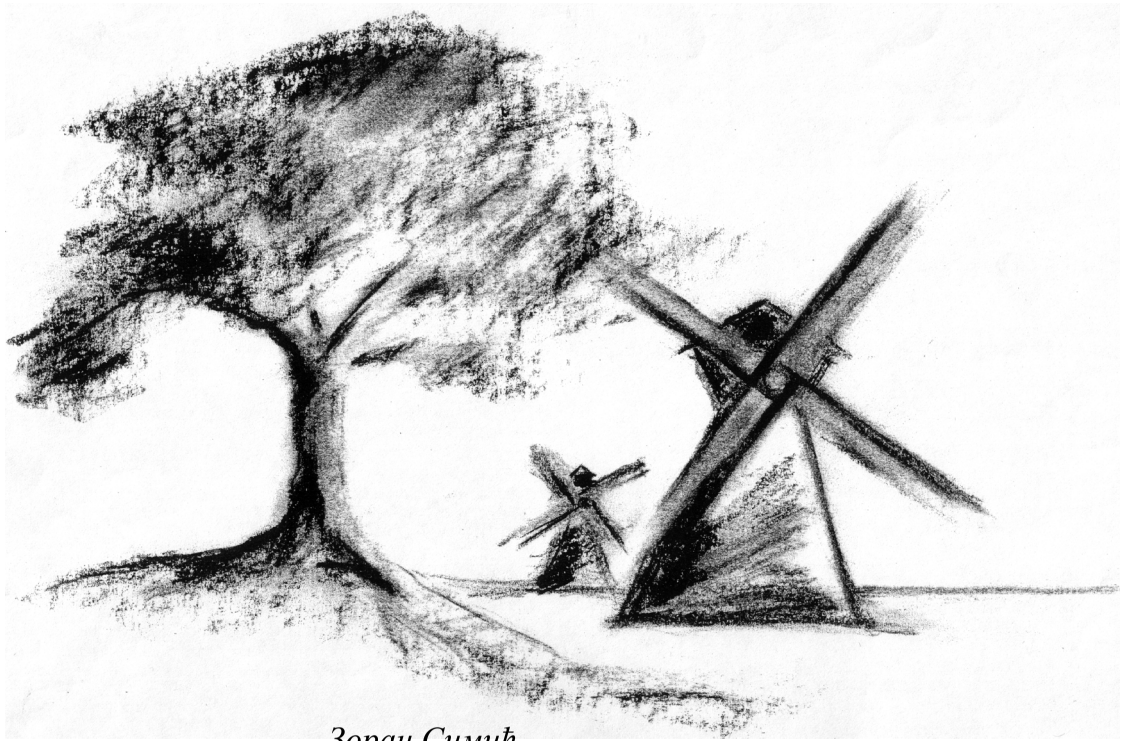
* Објављено у «Политици» 8. VIII 1937. под насловом «У Холандији су основана друштва која чувају старе ветрењаче».

Цртеж Боре Баруха, 1936, Париз: Сергије Димитријевић

Са обеју страна пута пружају се канали оивичени трском. Зелене се поља. По ливадама шетају безбројне краве, крупне гојазне, равних леђа, ишаране црним мрљама. Тек с времена на време наиђе по која црвенкаста група. О боји, о раси води се строго рачуна. Та то је слаба страна Холанђанина, нека врста његове маније. Када вам причају или пишу о Агати VII или Ребеки LV и њеном млеку, не буните се, у питању су династије крава. Свака од њих има своју историју. Ништа лакше него ли прибавити податке о славним прецима и њиховим подвизима. Чему би иначе служили специјални уреди и документи које они издају власницима. Те мирне животиње, чији производи представљају најважније артикле извоза, неизоставни су елеменат холандског пејзажа. Њега је немогуће замислити без крава. Та он би био празан, непотпун. Створени један за другога, они су се слили у један те исти појам.

Некада су уметници старога Мисира цртали краве. Хришћанство је заборавило на њих, заменивши их јагањцима. У току векова иконе су их потисле. Оне се опет појављују на сликама тек код представника реалистичке холандске школе. У земљи где су краве тако бројне, где их и сада има преко два и по милиона, ни пре три века оне нису мањкале. Први пејзажисти нису их могли превидети. Оне су бројне на меланхоличним сликама Ruysdael-a. Временом су се почели још више бавити њима. У земљи крава појавили су се најчувенији сликари ове домаће животиње. Многе су од њих овековечене. Неке су ушле и у историју уметности. Хиљаде туриста долазе у хашки музеј Mauricius да би се

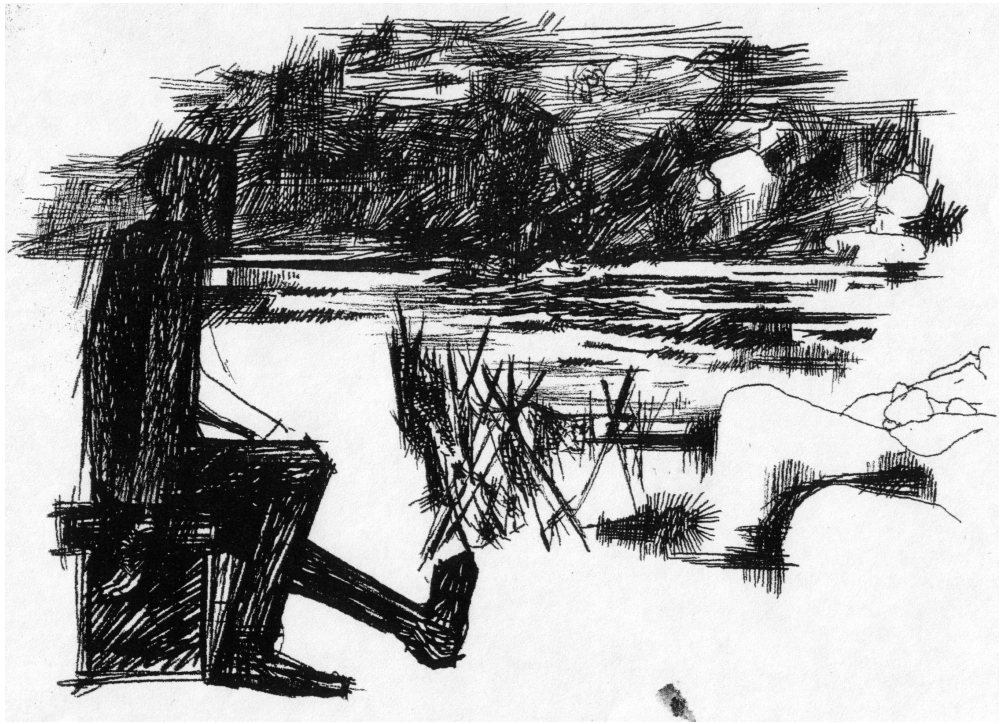

Зоран Симић

дивили истовремено Рембрантовом “Часу Анатомије” и “Волу” кога је Potter начинио, ремек делу какво се ретко среће.

Наилазимо на новије полдере. То се лако да закључити. Ветрењаче, огромна крилата дрвена чудовишта са здепастим телом, замењују се металним, витким и незнатним по величини инсталацијама. И оне се окрећу ветром, али њихови перјасти точкови и разголићена гвоздена конструкција изазивају сажаљење. Пејзаж губи у вредности. Поезија старе Холандије замењена је најгрубљом прозом. Она је осуђена на пропаст развитком технике. На њено место долази нова поезија, поезија мотора. На најновијим полдерима ветрењаче су уопште нестале. Њих замењују електричне машине чије присуство не виде пролазници. Потребу њеног нестанка признају сви. Па ипак се са овим меланхоличним и џиновским силуетама није лако растати. Уништити их значило би отргнути парче живога меса са тела холанђанина. Зато су створена друштва, са циљем да се бар постојеће сачувају.

Још неколико прођених километра па смо на најновијем тлу старом тек две - три године. Време оставља своје трагове не само на лицима људи већ и на пределима. Њихова се младост да осетити, по свежини њихових поља, по новим зградама што су разбацане равномерно дуж путева, по отсуству ветрењача. Не видите дрвеће, не примећујете жбуње. Само огромни зелени тепих ишаран каналима и бескрајно небо. То холандско небо, отворено одасвуд, кога не заклањају брда, нигде није веће, нигде импозантније. Има великих неба али се она не дају видети. Она вам боду очи својом светлошћу,

Цртеж Слободана Костића

засењују својим сјајем. Овде се по њему стално смењују благи тонови. Небо се огледа у безбројним каналима. Ви га опажате свуда, гдегод вам поглед стане. Оно није једино на висинама, већ је и на земљи.

Та празна поља имају својствену драж, поезију барки што плове њима. Удаљене канале ви не видите, не примећујете њихову воду. За ваше око лађице, обојене живим бојама, лагано клизе по зеленим пољима између црних крава, као у некој дечјој бајци.

Та, тек рођена територија, велика 20 хиљада хектара, део је Цојдерског залива. Холанђани су решили да га исуше. Вирингерполдер, први резултат тога подухвата, само је десети део целокупне оранице која се жели добити тиме. Велико је то дело, нарочито сада, у време када беспослица царује у великом делу света а постоје земље у којима се ништа не предузима да би се она умањила. Па ипак ни ти огромни и по човечанство корисни радови нису у стању да је униште. И поред тога, сваки десети холанђанин је њена жртва. На исушеном терену, уместо три хиљаде рибара што туда сада станују, доћи ће тридесет хиљада земљорадника. Пођемо ли од садашњих званичних података о лицима признатим за незапослене, још увек ће да нам остане пола милиона. Оставимо на страну могући пораст беспослице, ипак видимо незнатност резултата. Да би се и то постигло, треба чекати пуних двадесет година. Холандија је богата земља, пуна лепота, али њени становници нису срећнији од многих других.

Киндердијк, типични пејзажи полдера

ХОЛАНДИЈА, ЗЕМЉА ИЗНЕНАЂЕЊА*

Западни део Холандије, најгушће насељени крај Европе, пун је градова. Они су тако чести да је добар њихов део међусобно повезан трамвајима. Села су у ствари предграђа која се стапају једно са другим. Није једино реч о варошима сличним нашим бановинским центрима. Градови који по величини знатно премашују Београд, као што је то случај са Хагом и Ротердамом, удаљени су међусобно једва 25 км. Додајте томе да се на половини пута налази Делфт, место са 50.000 становника па ћете и сами оценити како су они збијени у овој маленој земљи. Холандски пејзажи не личе на друге, ни њихови градови немају парњака. Странца који дође овамо чекају многа изненађења.

Облакодер подигнут на колју

Необична је ово земља. У њој се хлеб меси на млеку, а куће зидају на стубовима. Али су они забијени дубоко у тло те их пролазници не примећују. Некада је зато служило дрво. Амстердам је варош изграђена на колју. Данас га замењује бетон. Од најмањих уџерица до највећих палата, све су зграде подигнуте на овом, за нас необичном, темељу. Чак је и њихов облакодер, нека врста љубљанског "Неботичника", тако исто изграђен.

---

* Послато «Политици» августа 1937; није објављено.

Цртеж Боре Баруха, 1936, Париз: Сергије Димитријевић

Стварно су га подигли из сујете, јер ови крајеви не познају претерану скупоћу земљишта, куд и камо је мањи од њујоршких горостаса, али лежи на 900 стубова те се Холанђани с правом поносе њиме.

Пролазите кроз град. На ћошковима сусрећете продавце харинга, са белим колицима налик на она од сладоледа. Ову рибу једу у свако доба дана и ноћи. Дохвате очишћену рибу, извађену из саламура за реп, уздигну је у вис, забаце главу па је поједу. Црвене се куће, изграђене од цигала, ишаране жутим комадима гипса. Свака је у другој нијанси. Над њима се диже огромно небо на коме се смењују хиљаде тонова. У кристално чистом ваздуху колорит постаје још изразитији, јер боје долазе до пуног изражаја. То је објашњење њихове свежине на платнима великих уметника које је дала Холандија, светлости унешене у радове Вернера. Ко види ову земљу лако ће разумети зашто је она постала легло сликара. На прозорима су намештена косо постављена огледала. Становници, навикли на угодност, посматрају улицу у њима, седећи у наслоњачи, не висећи на прозорима, не окупљајући се пред капијама као што се то чини у нашим крајевима.

Народ на бициклима

Улице врве бициклистима. Онде где нема дућана на једнога пешака долази њих петнаест. У часовима када се рад завршава њихове бесконачно дуге колоне испуњавају град. Сусрећете ћелаве старце са наочарима ниско намештеним на носу, људе са полуцилиндрима, бабе у народној ношњи, отмено обучене жене, одреде војске, читаве поро-

дице са бебама стављеним у нарочито за њих удешене корпе, сви се без разлике возају на бициклима. Они што ходају пешице изгледају необично, личе на странце. Није чудо што је ово превозно средство узело тако великог маха у земљи равној ко тепсија, која не познаје рђаве путеве и турску калдрму, дуж чијих су се друмова пружиле бетонске стазе намењене њему.

На улазу међународног скаутског логора, на пољанама где су они остављени, могли сте да видите необичан призор, десетине хиљада бицикала прислоњених један уз другога, наслаганих у хрпе. Њихов вас број запрепашћује. Са страхом прелазите улицу. Тај народ на точковима изгледа вам опаснији него ли аутомобили што јуре кроз велеград. Њих бар чујете а ови искрсну одједном из тишине, ко авети у причама и пре но што сте се снашли налете на вас.

Град са триста седамдесет и пет мостова

Цигла и бицикл нису једина својства ових градова, њих има и у другим земљама али тамо нема канала изукрштаних на улицама, ни кућа што расту непосредно из воде. Драж Амстердама лежи у њима. Називају га "Северна Венеција", које би место могло да му оспори то име? Његов центар пресеца педесет канала, куће се огледају у њима; квартови су острва спојена са триста седамдесет и пет мостова. Уз то га одасвуд окружује пристаниште. Када се говори о површини коју он покрива треба водити рачуна и о томе. За ову земљу то није необична појава. Велики њен део прожима вода а Амстердам јој је престоница. Сви ти мостови, тако

Слободан Костић

чести у земљи полдера, наткривени су дизалицама изграђеним у облику капија. С времена на време они се расклапају пропуштајући бродове. Живописност њихових конструкција, офарбаних јарким бојама, овековечена је на сликама Ван Гога, најоригиналнијег импресионисте. Он је у њима видео једну од битних лепота ове земље, а данас су карактеристични за њу.

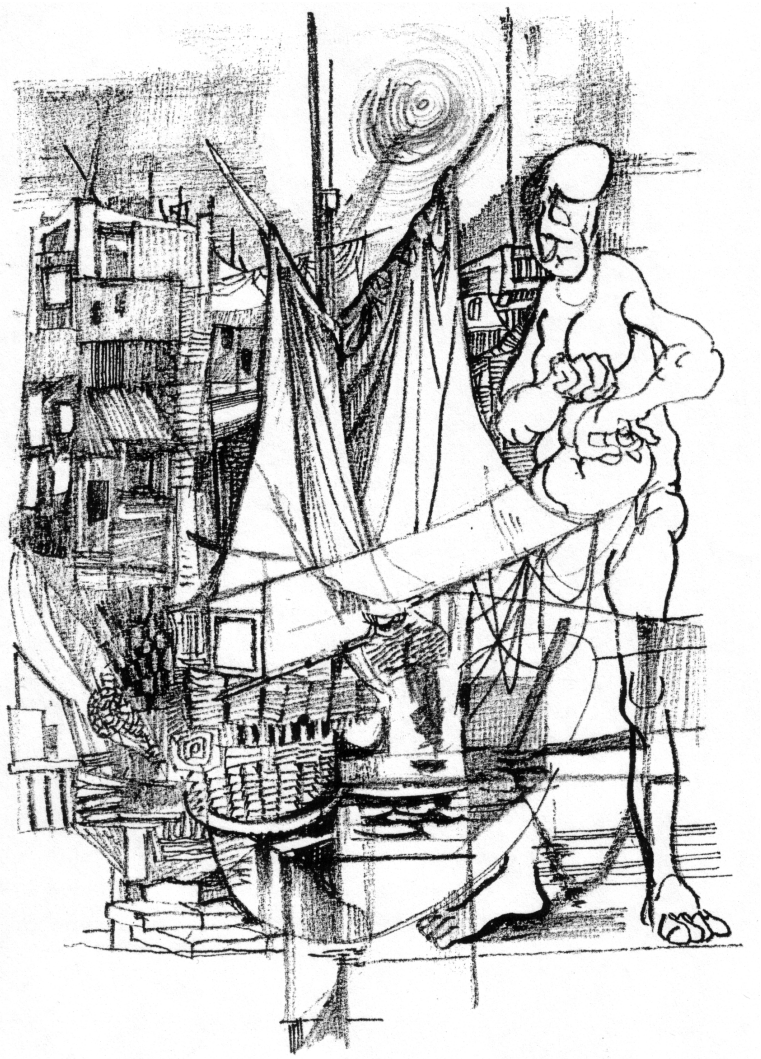
Мада туристима Холандија изгледа савршена, стварност показује да ни овде није све како треба. Странцима се не открива право лице. Најлепши квартови Амстердама изграђени у XVI и XVII веку, којима се они одушевљавају, центри су проституције. Али њима то водичи не говоре. Они их провезу чамцима крај старинских кућа причајући њихову прошлост - прећуткујући садашњост. Занесени спољним изгледом они стичу лажне представе. Странцима се чини да бораве у најсрећнијој земљи. Туристи иду улицама и не виде да оне врве женама које се продају. Потпуна одсутност шминке олакшава њихову заблуду. Они обилазе квартове изграђене у модерном стилу, због којих се Амстердам зове "Меком савремене архитектуре", али не знају да је велики део станова празан, да хиљаде незапослених живи у баракама изграђеним од старих сандука, окупљеним на мочварним теренима, на ивици удаљених предграђа. Да би се ма која земља савесно упознала, није довољно посматрати је из аутомобила и са хотелских тераса, неопходно је доћи у непосреднији додир са становницима, схватити њихов живот, сазнати њихове јаде. Зар је мало крајева у којима се становништво мучи? Потиштени свакодневним бригама, они

Слободан Костић

немају времена да уживају у лепотама које их окружују. Данас су задовољства која оне пружају намењена богатим туристима.

Слободан Костић

РОТЕРДАМ ПРИСТАНИШТЕ КРОЗ КОЈЕ ГОДИШЊЕ ПРОЂЕ ДВЕСТА ХИЉАДА БРОДОВА*

Ротердам, половином августа

Три највећа пристаништа на свету леже у овоме крају Европе. То су Ротердам, Антверпен и Хамбург. Свако од њих је у другој земљи. Зато сваки народ уздиже своје, тврдећи да је баш оно то које заслужује тај назив. Када сам био на доковима Антверпена један ми је белгијанац говорио са презрењем о Хамбургу, јер ће он имати пет километара мање кејова од њиховога, када нови басени за утовар робе, који се сада граде, буду готови. Пошто сам стигао до Холандије дознао сам да су и једни и други тучени, јер су кејови у Ротердаму дугачки преко тридесет километара. Са много страсти води се препирка о том првенству. Што је најинтересантније сви су у праву. Једно од пристаништа има најбројније дизалице, друго највеће пловеће докове, или носи неки други рекорд а свако истиче баш то, што је код њиховога најзнатније, као најважнију ствар.

Ми странци објективније гледамо на тај спор. Узмемо ли у обзир привредни значај који они имају, промет бродова који прођу кроз њих, оно што је

* Објављено у «Политици» 18 VIII 1937.

Пристаниште у Ротердаму, 1937.

за једно пристаниште најважније, долазимо до закључка да је Холандија однела победу. Две стотине хиљада бродова прође годишње кроз Ротердам. Од тога броја десет хиљада су морске лађе. Заиста је то мноштво која је у стању да изазове дивљење.

Раскрсница света

Одакле толики промет? То је последица привредно-географског положаја који Ротердам има. Налазећи се на једном од главних рукаваца широке Рајнине делте, кроз који пролази педесет милиона тона робе, он је најважнија лука на ушћу те велике реке. Ту се врши утовар угља, који долази шлеповима из Рурске области, на велике морске бродове. Ту се претоварује гвоздена руда из Шведске на путу за Немачку. Жито из Јужне Америке, намењено исхрани Швајцарске и великог дела Немачке пролази преко њега. Дрво, бензин и нафта што ови крајеви увозе, чувени холандски какао који долази са Јаве, потребан швајцарским фабрикама чоколаде, зачини из колонија, све иде тим јефтиним воденим путем, Рајном. То није само једно од пристаништа Холандије, оно је истовремено пристаниште Швајцарске, Немачке, Француске, Аустрије и Белгије. Његов је значај огроман. Из дана у дан оно расте све више. Данас је Хеза спојена са рукавцем Рајне што пролази крај њега. Ротердам је постао пристаниште на ушћу двеју река. Канал, који везује Дунав са Рајном преко Мајне, чини да та морска лука и нама непосредно користи. Стварно, у нашој спољној трговини она игра споредну улогу али и сама чињеница, да је везана

Пристаниште у Ротердаму, 1937; претовар жита

рекама чак и за нас, јасно показује како су водени пипци канала обухватили прилични део европског континента. Додајте томе, да преко њега иду путеви за Енглеску, да је он везан каналима за све ћошкове Холандије, да га редовне паробродске линије спајају са свима континентима, па ћете појмити привредну важност ове светске раскрснице.

За сваку робу засебно пристаниште

Пристаниште је главно, варош је нешто споредно придодато њему. У коме год се правцу кренете наилазите на његове кејове. Оно окружује квартове, продире у улице, његови су се басени пружили чак и иза градских леђа. Тај водени лабиринт нема краја. Што је најинтересантније он стално расте. Копали су двадесет и пет година, ископали су Ваалхавен, шест стотина хектара простран, највећи басен на земаљској кугли. Ни то није било довољно сада граде нове. Пристаниште у своме расту прешло је сваку меру, зато је почело да се распада. Од једнога створена су неколико, а за сваку врсту робе по једно. Имате засебно пристаниште за цереалије, са силосом који прима шездесет и пет хиљада тона, друго где се врши претовар угља, треће са цистернама за нафту, па онда за дрво и многа друга.

Подређеност града лако се да запазити, он кипти од морнарских барова, паробродских агенција, трговина поморских артикала. Па и огромна трговачка средишта налазе се ту ради луке. О доковима и да не говоримо. На њима се пружају бетонски магацини по две стотине метара дугачки, њих наткривају дизалице поређане једна уз другу.

Ратимир Стојадиновић

Мноштво инсталација. Оне су прославиле ову луку. Најмодерније справе примењују се у њој. Све је механизирано. Жито се претоварује многобројним пнеуматичким шмрковима. Ти чудовишни апарати, који пливају по води, прилазе броду спуштају десетак цеви у његову утробу, обгрле га њима исисавајући товар кога носи у себи. Сусрећете дизалице од сто педесет тона, праве покретне мостове. Оне остале, незнатније моћи, намештене су на бродићима, неке су стављене на железничке шине, друге узидане. Магловити, задимљени видик начичкан је њима. Све постојеће врсте дизалица заступљене су ту. Над целим тим хаосом дижу се мостови Рајне. Када наиђу џиновски прекоокеански параброди, један се отвара ширећи крила, други се диже између двеју металних кула четрдесет и осам метара у вис.

Бродови се рађају свакога дана

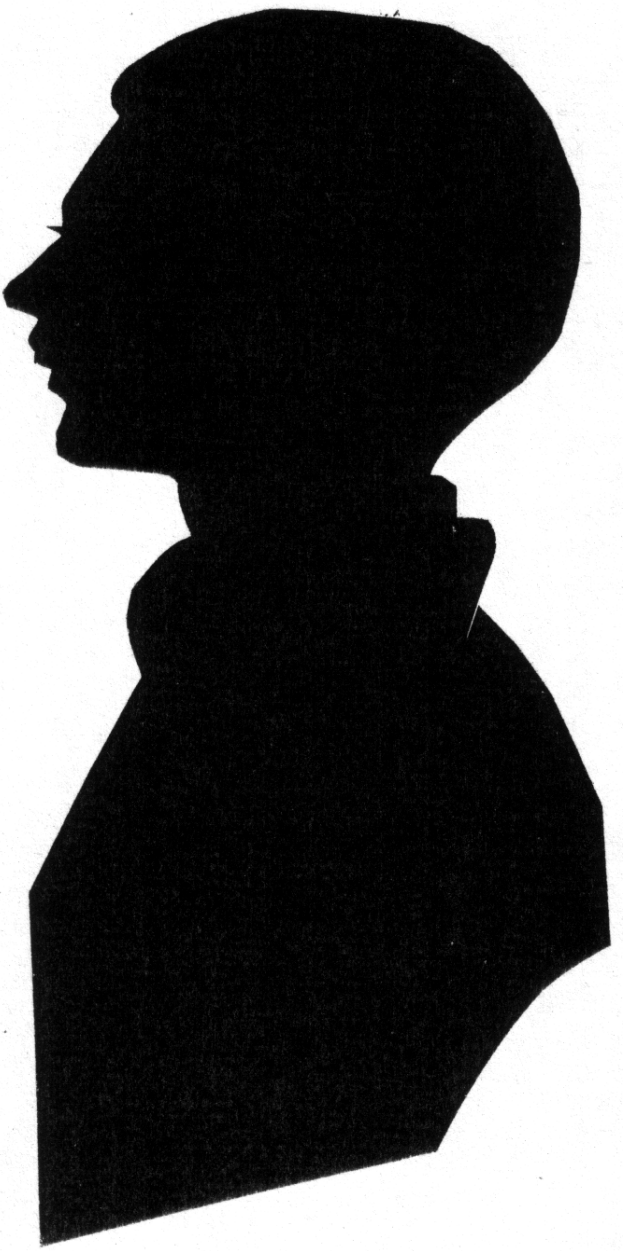
То царство бродова, где се они окупљају из читавог света, истовремено је и њихова колевка. Овде се рађају свакога дана нови. У Ротердаму се налази тридесет бродоградилишта. У целој Холандији њих има осамдесет. Пре кризе свакога дана са њих су излазиле готово три нове лађе, две речне и једна морска. Наруџбе су стизале из свију земаља. Још увек се оне граде само нису тако бројне. Некада је Петар Велики учио бродоградњу у Зандаму, где и сада постоји дрвена колиба у којој је становао. Данас његови земљаци поручују бродове код Холанђана, јер њихова нова бродоградилишта још нису у стању да произведу њима потребан број. На пловећим доковима сада се справљају грчки бродо-

Ратимир Сојадиновић

ви, па и Југославија израђује по који мањи с времена на време.

Поморци се радују када дођу овамо. Њих привлачи ова грдосија, они је воле. Одасвуд, са палуба шљепова, са кејова, са високих катарки они се диве овој луци. Људи са сува су запањени мноштвом дизалица, прекоокеанским парабродима; они их броје, мере од ока њихову величину, погађају која је застава чија. Морнари друкчије гледају на све то. Њих привлачи рад дизалица, утоваривање робе, кретање бродова. Мало је тако живих лука. Има их где долазак брода изазива сензацију, где му сви становници излазе у сусрет. У другима публика води рачуна о њима, пребројава их. У Ротердаму је то немогућа ствар. Ви видите пред собом само један мали део пристаништа, све је у покрету. Дизалице се помичу. Бродови пролазе, иду један за другим у бескрајној поворци. Поглед се на њима дуже не задржава, они се губе у гомили, остају незапажени. Оно што се проматра, то нису бродови, то је живот у луци.

Сергије Димитријевић

ГЛАЧАОНИЦЕ ДИЈАМАНАТА*

Амстердам, средином августа

Тешко је ући у глачаоницу дијаманата. Зато су препоруке неопходне. Добивши их, прошавши кроз све могуће контроле, доспео сам у једну. Амстердам је најважнији светски центар за њихову обраду. Мало је градова који се баве тиме. Па и онде где таква радиност постоји, то су углавном филијале двеју великих међународних кућа. Налазим се у једној од њих, у највећем предузећу ове врсте. Уз обавезну пратњу чиновника пролазим кроз одељења. Драго камење лежи по столовима. Свако парче има своју нумеру. Када се рад заврши нико од радника не може изаћи док се сви они не предаду на каси.

Већина нађених примерака је већ и онако незнатне величине, па ипак се сваки од њих пре обраде раздваја на два дела. Даља су сецкања условљена пукотинама, нечистим местима, потребом заокругљивања, претварањем камена у један од облика који они добијају. Њихов првобитни изглед не одаје светлосне особине које они крију у себи. Ретко се у природи сусрећу кристали. То су обично неправилни заобљени камичци, тмула изгледа, који блистају једино на окрзнутим ћошковима, на ситним местима која су остала равна а зову се очима.

---

* Објављено у «Политици» 29. VIII 1937.

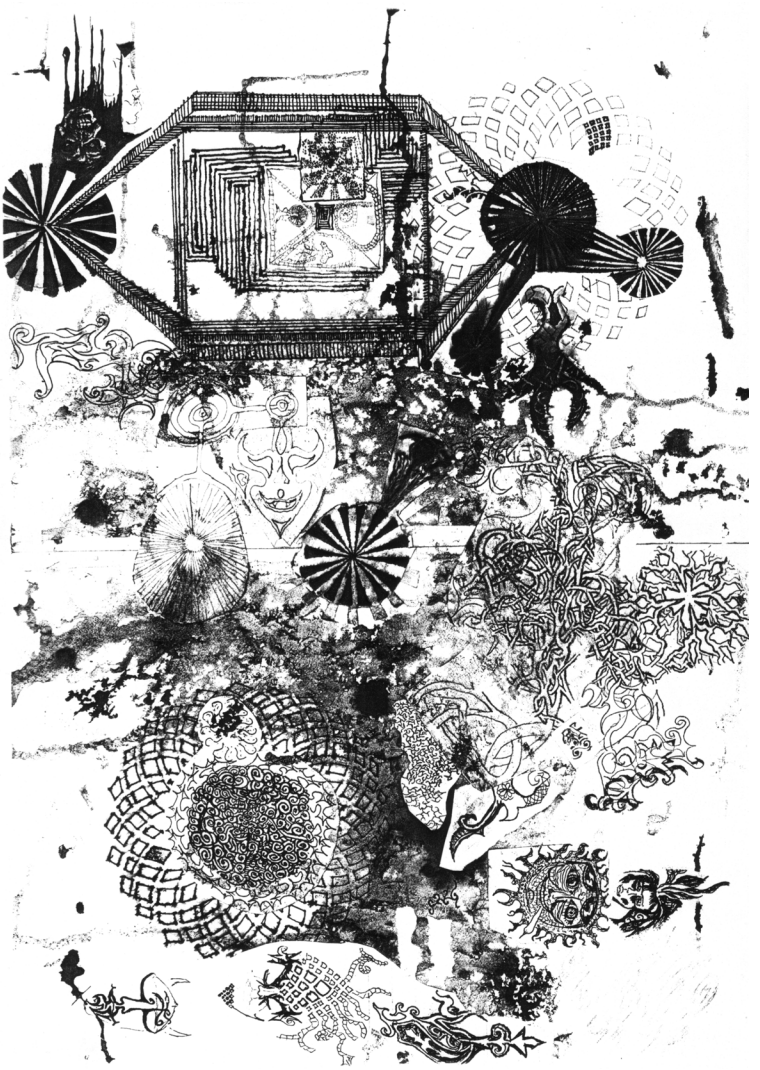

Владимир М. Димитријевић

Камен који се цени сто педесет милиона динара

Да би добили верну слику тога ломљења, сечења и стругања кроз које они пролазе, бацимо поглед на историју Кулинана, најкрупнијег дијаманта на свету чија се вредност цени на сто педесет милиона динара. И он је прошао кроз ове исте просторије. Посао је трајао десет месеци. Када је нађен, камен је имао три хиљаде карата, а када је обрада завршена највеће добијено парче, које се налази у енглеској круни, имало је свега пет стотина шеснаест. Кулинан II, друго од њих сачувало је триста девет. Уз то је добијена серија од седам већих драгуља. Остало је најобичнија ситнеж, отпаци од којих су једва успели да изглачају деведесет шест ситних брилијаната у укупној тежини од седам карата. Готово две трећине камена отишло је у прашину.

Индустрија дијаманата у Амстердаму нема занатско обележје, какво јој се обично придаје. Сваки примерак пролази кроз руке многих радника, сваки се од њих бави искључиво једном врстом обраде а ова се врши машинама. У петоспратноме блоку предузећа налазе се шест стотина радника. Мало је фабрика у нашој земљи који их запошљавају толико. Њихов је број последица немогућности потпуне аутоматизације посла, јер се положај и величина сваке углачане површине фасцете, свакога пресека који се чини, мења зависно од камена. Радник мора да води рачуна о томе, старајући се да му да што више сјаја и правилности. Он надгледа рад машина за глачање и полирање. Оцењује сам шта треба да уради. Укаже ли се потреба, мења облик који му даје. Његов укус и вештина играју

Владимир М. Димитријевић

знатну улогу. Он није обични извршилац налога већ стваралац.

Драго камење што сеје смрт

Ову најтврђу материју није лако обрађивати. Она се не подаје најбољим тоцилима, јер су она мекша од ње. Стакло је немогуће огрепсти ноктима, они се истрљају не оставивши ни трага на њему. Када је у питању дијамант, ма чиме покушали да делујемо, добијамо исти резултат. Зато се они обрађују један са другим. Тестере које га секу немају зубаца, оне су посуте његовим прахом. Ту лежи сва тешкоћа овога посла. У одељењу где зуји три стотине машине са кружним пилама, које се окрену пет хиљада пута у минути, упркос тој брзини, да би се већи примерци располовили. Онде пак, где се они глачају, налазе се апарати чија конструкција личи на грамофонску. Где обично лежи игла ставља се камен а плоча се посипа дијамантским прахом. Та оштра прашина испуњује просторије. Код људи што раде у њима туберкулоза грла је свакодневна појава. Ти алемови што служе за накит сеју смрт.

Није то једина опасност што прети радницима. И олово их трује. Да би се ова ситна зрнца учврстила за апарат, они их усађују у загрејане, размекшане комаде тога метала изравнавајући их црним, голим, изгорелим прстима. Руке ових људи, што баратају драгуљима, кроз које пролазе милионске вредности, ужасно изгледају. Заиста постоји други систем уметања, много простији, путем шрафова, али је зато потребно потрошити пет минута више по сваком камену а фирма штеди. Некада је Франклин рекао осуђујући лењивце и

Владимир М. Димитријевић

дангубе, да је време новац. На то се многи данас позивају, мислећи да је новац све, не водећи рачуна о каквом је времену била реч. Када је оно потрошено да би користило друштву и људима, није бачено у ветар. Празноверице приписују појединим врстама драгога камења, као што је то случај са опалом, да су они носиоци несреће. Легенде тврде, за чувени плави дијамант, да је проузроковао многобројне злочине, да је кривац што су његови власници убијани и тровани један за другим, што ни један од њих није умро природном смрћу. Беспосличари који воле језовите ствари узалуд се муче препричавајући то. Постоји нешто што је страшније, то је стварност.

Чудна је ова врста посла. У Капланду хиљаде црнаца живе под стражом, у колибама од земље, у селима ограђеним бодљикавом жицом, ријући земљу, тражећи дијаманте. Прођу месеци док се међу ситним зрнима које они налазе не појави неки крупнији примерак. Данима се радници муче над њим, данима удишу смртоносну прашину, док га исеку и углачају педесет и осам фасцета на том комадићу. Све то, да би камен заблистао неколико пута годишње, на баловима и свечаним пријемима, у дијадеми некакве блазиране грофице или на турбану индијског махараџе.

Волендам

ПРИСТАНИШТА КОЈА ОСТАЈУ БЕЗ ВОДЕ*

Амстердам, почетком августа

Цојдерски залив није од увек то био. Некада је овде лежало језеро, одвојено од мора појасом земље покривеним пешчаним брдима. Једног дана су га таласи разбили снажним налетима. Остаци његових ранијих обала сведоче нам о томе. При тој је катастрофи ниска земља била поплављена. Од малога језера постао је велики залив. Знатан део данашње Холандије преживео је исту судбину. Људи су успели да у току последњих шест векова, колико траје та борба, поврате земљу. Сада је дошао ред и на овај залив. Поново је он претворен у језеро. Да би се то постигло подигнута је огромна брана, најдужа на свету. Холанђани говоре о њој са великим поносом. Називају је тринаестим Херкуловим подвигом. Заиста ова џиновска творевина заслужује то име. На нивоу воде широка је деведесет метара а при основици од сто двадесет до двеста.

Земља која увози камење

Тај масивни насип покривен на боковима плавкасто црним блоковима базалта, преко чијих су се леђа пружили циглом поплочани путеви, поред

* Објављено у «Политици» 9. X 1937.

Слободан Костић

којих ће једнога дана да се појави дупли колосек железничке пруге, оставља величанствен утисак. Уз то, не само брана већ и инсталације изграђене на њој, достојни су пажње. У свако доба два брода могу једновремено да исплове у море. Када је пак велика осека на ширини од три стотине метара отварају се двадесет и пет гвоздених капија кроз које одлази сувишна вода.

Тешко је описати колико је напора било потребно да би се све то изградило. Зар нису силне струје ометале рад? Зар нису готово сви инжињери предвиђали, у тренутку када је требало затворити последњи отвор, да је то немогуће остварити? Да би се савладала матица потребно је било нагло бацати са сплавова огромне количине камења. Ни камена неопходног за његову изградњу није било у Холандији. Њега су морали да увозе из иностранства. Шта би рекли Херцеговци, Црногорци и Далматинци када чују да и тако нешто постоји? Та они би га радо продавали у бесцење када би само неко хтео да купује тај трошни кречњак. Стварно, овуда употребљавани материјал је сјајнога квалитета. То су призматични кристали, необичне тврдине, које не треба клесати, јер се природа зато постарала. Они имају правилан облик чим их одломите. Ипак увозити их из Немачке и Белгије за ову брану тридесет и три километара дугачку и стотине других, није ни мало лака ствар. Није никакво чудо што је само њена израда коштала око четири милијарде динара.

Подизање бране само је припрема за исушивање највећега дела овога залива. Она спречава да плима и осека мењају висину воде у њему. Уз то,

Зоран Симић

потребно је подићи нове бране, уложити нове напоре, испумпати бескрајно много воде. Какав је то посао, оцените сами. Да би се исушио први полдер, где је море било најплиће, електричне пумпе избацивале су хиљаду и седам стотина кубних метара воде сваке минуте, дан и ноћ, у току осам месеци. А то је био тек десети део терена који се жели добити.

Данас су две земље познате у целом свету по својим хидротехничким радовима. Мања подиже бране, исушује море, већа гради џиновске канале. У обема стари градови умиру а нови се рађају.*

На исушеном делу Цојдерског залива израсла су села. На раскршћу путева појавиле су се групице кућа израђених у једном те истом стилу. Свежина њихових боја, равномерност и симетричност распореда, упадају вам у очи. Навикнутим на претрпане и криве улице, на нахерене куће збијене једна уз другу, на скупове зграда од којих свака има своју сопствену форму и величину, чини се да су то пред вама увећане дечје играчке или, у најмању руку, филмске кулисе. Необични утисак који остављају та нова насеља најснажнији је данас, у сезони пољских радова, када на улицама не видите живе душе.

Прво насеље које сусрећемо је село Јевреја емиграната. Прогнани из Немачке, из земље којој је њихова раса дала толико славних имена, они су

---

* Аутор овде мисли на Холандију, као мању, а већа је по свој прилици Совјетски Савез, у коме су у то време извођени такође гигантски хидротехнички радови. – *Прим. приређивача.*

Бора Барух, Париз: Сергије Димитријевић

нашли уточиште у другој, за коју је везано име Спинозе њиховог великог филозофа. Откуда та разлика у односу према човеку. Зар људи који су вековима скупа живели, који су уложили заједничке напоре да би изградили цивилизацију, да би развили културу, могу да буду туђи један другоме? Зар једнога дана неко има право да силом отера другог позивајући се на његово порекло? Не, међу људима то није могуће али су неки од њих престали то да буду. У свом болесном егоизму, заслепљени могућношћу пљачке која им се пружа, они се одричу својих бивших сарадника. Почињу са Јевреjима а остали су на реду. Када лични интерес има одлучујућу реч оваква врста лудила неминовни је резултат. Холанђани су примили прогнане. То није први пут у историји. Француски протестанти, који су нашли уточишта код њих у време верских прогона, изградили су им индустрију. Они не могу да забораве да је познати мислилац Еразмо прославио Базел, куда се склонио, отеран из Ротердама. Споменик кога су му они подигли, неби ли га бар тако вратили Холандији, потсећа их на то.

Умрли градови

Док су улице нових села безљудне и пусте у мртвим градовима кипти живот. Они су умрли, изгубивши привредни значај, али то нису напуштена места. Рибарски центри престали су то да буду, у њиховим лукама осуђеним на смрт укотвљене су барке које више не служе за риболов. У затворени Цојдерски залив не залазе више рибља јата. Нови терени, који се исушују, све више заокружују некада позната пристаништа. Многа од

Девојка из Волендама, 1937.

њих чувена пре неколико векова, сада су потпуно запуштена, јер су и сувише плитка за велике бродове који се данас граде. У Зеланду смо сретали давно умрле градове, чији је највећи део становника отишао из њих, па су сада незнатна села. На Цојдерском заливу њихова смрт је скоријег датума. Она је последица хидротехничких радова о којим говоримо. Улице су пуне света, јер су људи остали без посла. То је објашњење те, на први поглед чудне појаве, да су улице тако живе у местима која се зову умрлим градовима. Једино куће показују каква је њихова судбина. Холандија је чувена по новим модерним зградама. У овим местима њих нема. Ту се не граде куће, јер их има на претек. Коме су потребне, добија их у бесцење од становника који напуштају свој крај тражећи посла.

Свако село има своју ношњу

Та рибарска места о којима је реч необично су живописна. Народна се ношња очувала у њима. Од деце до стараца сви је на себи имају. Она је у сваком месту другојачија. Код становника двају села све је различито почевши од чакшира па до капа. Једино су гломазне дрвене цокуле исте у целој Холандији. Онде где се носе црвенкасте шубаре, нећете сусрести шешир. У другоме селу, неколико километара удаљеном, једино видите њих. Оно пак што је најлепше и најтипичније за једно место, то су женске платнене капе, беле, уштиркане, чипкасте израде, необичних лептирастих облика. Нико у нашим крајевима не би могао замислити да оне могу да буду тако различите. Стотине врста постоје у Холандији, стотине других у Француској Брета-

њи, па ипак нигде неможете наћи две исте. Ове су из Холандије лепше, рељефније, живописније, са више укуса намештене, богатије израђене, украшене месинганим спиралама и огледалима. Све је остало споредно, капа је главно. Зато им је хаљина занемарена, једнолика, израђена у тамним материјалима, за радне дане црна, без икаквих украса. Женска народна ношња наших крајева лепша је и ведрија. Покривена везовима, израђена у живим бојама, она се не може ни упоредити са овим озбиљним и укоченим силуетама у уштирканим капама, које потсећају на калуђерице што раде по болницама, на сестре светога Винка. Једино је у Зеланду ношња симпатична, јер је шаренило веће а жене живахније.

ХОЛАНДИЈА, ГЛЕДАНА СА КАНАЛА И АВИОНА*

Хаг, средином августа

Лађа пролази кроз градске улице, кроз канале што се пружају њиховом средином, између двореда кућа чији зидови расту из воде. Пред нама се расклапају мостови, заустављајући улични саобраћај. Крај нас јуре аутомобили. Престижу нас бициклисти. Са палубе брода воде се разговори са пролазницима, јер су тротоари на истој висини на којој смо и ми. Напуштамо Лајден, један од најпознатијих Универзитетских центара Европе. У нашој земљи, када путујемо лађом, навикли смо да гледамо широке појасе воде и обалу која се пружа у даљини. Овде је она тек неколико метара удаљена. Поља, на којима пасу црно беле краве, лагано плове крај нас. На раскршћу водених путева стоје усамљене ветрењаче, суморна изгледа, са великим непомичним крилима у облику крстова.

Небо је сивкасто, једнолико. У овим крајевима летње непогоде нису пропраћене грмљавином. Ситна киша сипи без престанка. Дубоко у позадини, иза раштрканих дрвореда, магла вам покрива видик. Време носи јесењи печат. Једино вас зелена поља и њихова бујна трава потсећају, да то није истина, да

---

* Послато «Политици» 1937. у августу – није објављено.

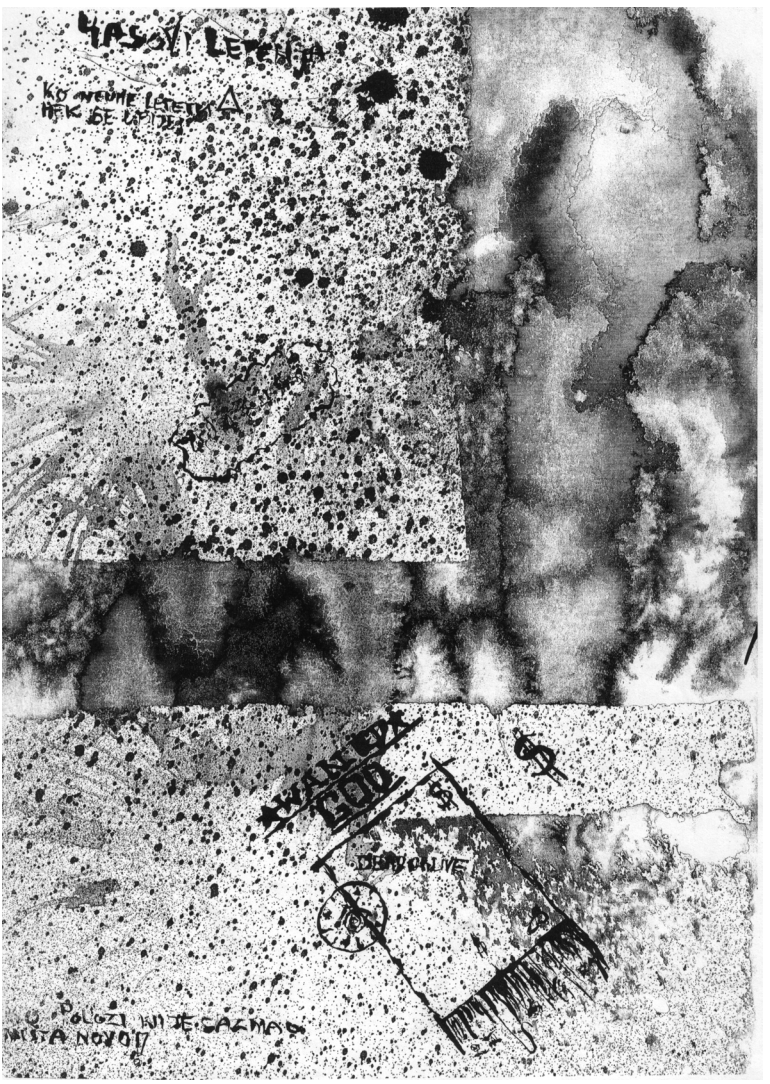
Владимир М. Димитријевић

је лето у пуном јеку. Тек када пролазите крај насеља, поред групица кућа обојених живим бојама, са зидовима од црвених цигала, са плавим и зеленим тишљерајем, са крововима и дрвеним зградама истих тонова, тек вас онда, за неколико тренутака, напушта новембарско расположење.

Сено се превози чамцима

Наилазимо на мала језера, два – три километара широка, са острвима покривеним шумарцима и жбуњем. Чини вам се да сте на Дунаву, међу адама. Неколико минута касније окружују вас терени покривени трском. Умрле стабљике слажу се вековима једна на другу, стварајући тамну масу боје влажнога дувана – торф. Њу секу машинама, пресују у калупе, суше и употребљавају за гориво. Овде се он местимично сусреће, идете ли на североисток, у Дренту, читав је тај мочварни крај испуњен са њим. Крај вас плове барке натоварене торфом. Комади у облику цигле наслагани су у хрпу. Крај њих стоје људске прилике ослоњене на крмило са пољавама пребаченим преко плећа. Не само торф, већ се и обично сено на исти начин превози са ливада у штале. Када барке немају мотора, њега замењују дугачке мотке у рукама возача. Они их терају опирући се о дно.

У моментима када киша престаје да роси проматрам воду. Она има некакву особиту тамно зејтињаву боју, ваљда због торфа. Виђао сам реке црвене од муља, сафирно плаветнило нашега Јадрана, зелене прозрачне планинске потоке Босне, све могуће нијансе какве вода има у различитим крајевима али такву нигде не сретох. Узбуркана

Владимир М. Димитријевић

бразда, што је брод оставља за собом, личи на ћилибар покривен пеном. Када је она сада на оваквом времену тако лепа, какав ли је њен изглед када је осветле сунчани зраци, преламајући се у њој.

Баште у води - села тону у мору цвећа

Још једном се пејзаж смењује. Међу баштама смо. Свака од њих чини засебно острво. Неке су раздељене на више делова. Вода што их окружује прилично је дубока. Зато су оне потпрте са свих страна кољем и даскама. Без тога би вода однела земљу, ронећи комад по комад, нагризајући је одасвуд. У Далмацији сељаци стварају њиве у брдовитом кршу, довлаче земљу у џаковима ограђујући терасе каменим зидовима, претварајући их у некакву врсту балкона. Те се ограде стварају у истоме циљу као и овде, да вода, што се слива низ падину, не би однела то мало црвене земље, слабог квалитета, што они доносе из низине на леђима, приморани на то оскудицом. Та острва, то тло затворено у дрвене оквире што једва вири из воде, засађено је цвећем. Неке су баште претворене у стаклене, друге се прекопавају. Тек је по која од њих у пуном цвету.

Холандија је позната по цвећу, она га извози у све земље. Има крајева који готово искључиво одгајају лале, нарцисе и зумбуле. У априлу и мају, када су они у цвету, околина Харлема се покрива бескрајним шареним ћилимом на коме је свака парцела, засађена засебном врстом, добила другу боју. Два цвета, зумбул и лала појављују се у десетак различитих нијанси прекривајући цео видокруг.

Цртеж Боре Баруха, 1936, Париз: Сергије Димитријевић

Ништа друго не видите од њих. Чак се не види ни оно мало зеленог перјастог лишћа што има на њима, цветови га наткривају. Села тону у мору цвећа избразданог стазама.

У Македонији, у доба када цвета мак, сусрећете поља покривена њиме. Али су те обојене парцеле прилично ретке, разбацане међу њивама са различитим културама. Овде других нема. Ова врста лукова засађена је свуда. Ти шарени перивоји покривају све. Свака земља има својих лепота, само их треба открити. У Холандији оне су свима доступачне.

Стаклени градови

Када сам надлетао авионом те исте баште, њихови су се архипелази губили у воденим масама. Из ваздуха запажате разлику између две врсте њива. Једних, које пливају по води, и других, преко којих је пребачена блистава мрежа канала. Док су прве размакнути правоугаоници, окружени воденим површинама кривудавих облика, друге се одликују обостраном геометријском правилношћу. Чини вам се као да су положили на зелени ћилим ливада некакав роштиљ џиновских размера, израђен од светлога метала сличног алуминијуму. Не изгледају тако једино канали, већ и парцеле покривене стаклом. Окупљене у гомиле оне личе на насеља. Гледате са висине како промичу градови, прави градови црвених кровова и ови беличасти необична изгледа. Када се испод вас појави задимљена Ротердамска лука, препуна бродова, разгранатих облика, осећате се као да сте напустили праву Холандију, да сте отишли у некакву другу земљу.

Цртеж Боре Баруха, 1936, Париз: Сергије Димитријевић

ЈУГОСЛОВЕНСКИ СКАУТИ НА МЕЂУНАРОДНОМ СЛЕТУ*

Амстердам 11 августа

Међународни слет скаута, Џембори, на коме је узело учешћа педесет и пет разних народности завршен је. У присуству оснивача овога покрета, Лорда Баден Паула, продефиловало је тридесет хиљада скаута последњи пут. Међу њима је била и једна мала група, њих двадесет, која је дошла из наше земље. У огромном граду шатора, југословенски је логор заузимао незнатно место. Мали али симпатичан, са великим индијанским вигвамом у средини, он је привукао прилично публике. Југословенски генерални конзул у Холандији г. Сибе Миличић, познати књижевник, посетио га је такође.

Успех Џемборија је врло велики. Скаути, који су дошли из далеких земаља, пријатно су провели двонедељно логоровање. Холанђани су, са очитим задовољством, проводили читаве дане шетајући међу шаторима. На сваком кораку сусретали сте занимљиве ствари. Параде Шкота у сукњама, са оркестром од педесет гајдаша, изазивале су буру одушевљења. На једној страни готово голи Индијанци – скаути у пуној ратној опреми њихових предака, на другој скаути са турбанима, са фесовима, са тропским шлемовима. Капије појединих

* Објављено у «Политици» 22. VIII 1937.

Цртеж Боре Баруха, 1936, Париз: Сергије Димитријевић

група, укусно израђене од дрвета са тотемима које су скаути позајмили од примитивних народа, имале су живописан изглед. Стварно, многи су се скаути незгодно осећали пред свом том публиком која је сатима стајала зверајући како се кува ручак и завиривала под шаторе где су се они одмарали. Али нико никоме није замерао и сви су понели најлепше успомене.

Кад је наступала ноћ, ишло се на логорску ватру. Ова се одржавала у једној природној арени, међу пешчаним динама. То није била обична скаутска ватра праћена песмом и шалом, то је била истовремено ревија народних ношњи и игара. На њој сте могли да видите и ратни плес Индијанаца и мистичне верске игре Кинеза и полке словенских скаута. Штета што наша земља није била бројније представљена, јер су међународне скаутске манифестације погодне за туристичку пропаганду. Ми немамо у земљи ни једне спортске омладинске организације која би имала тако широко међународно обележје као ова.

Слет је завршен али се наши скаути не враћају одмах. У току неколико дана обилазиће Холандију по плану излета већ унапред утврђеном. Онда одлазе за Париз да би посетили једну од најинтересантнијих међународних изложби која је до сада одржана.

Слободан Костић

ОБЛАЦИ НАД АУСТРИЈОМ – УТИСЦИ СА ЈЕДНОГ ИЗЛЕТА*

Клагенфурт , август 1934.

Прешли смо границу код Језерског седла. То је место где се Караванке и Савињски Алпи спајају. Ауто се спушта бројним серпентинама ка првом аустријском насељу, бањи Фелах. Пут води кроз шуме четинара. Планине су у облацима. Бели праменови извиру из шуме и клизе врховима дрвећа. С времена на време пролетимо кроз њих и они нам заклоне хоризонт. Али облаци који дају особиту драж алпским пејзажима не занимају нас толико. И други су се облаци спустили над Аустријом. Фебруарски су дани још свежи у сећању. Масе су наелектрисане. Олуја поново прети. Заиста велика је сличност између облака кроз које смо прошли и облака од пушчаног праха.

Иако овај текст хронолошки не улази у групу писама из Холандије, унеколико се, као путописно – репортерски прилог, уклапа у ову целину. – *Прим. приређивача.*

---

* Објављено у «Недељним новинама», Лесковац, 19. VIII 1934. – *Прим. приређивача.*

Сергије Димитријевић

Зашто нас догађаји у Аустрији нарочито занимају

Судбина разних држава у овој епохи тесно је повезана. У колико су ближе и узајамни промет већи а економска зависност изразитија утолико и догађаји који се у једној од њих десе утичу на прилике у другој. Ове је године отпочела читава серија догађаја у многим земљама. Једна од њих је Аустрија. Она нам је сусетка. Наш промет са њом је велики. Цела југоисточна Европа зависи од Бечког тржишта, па и ми. Зато нас ова земља нарочито занима.

Интересантна је изрека старих Лесковчана када говоре о догађајима у суседству. Да би указали на ту зависност, они кажу: "У комшил'к игра мечка јутре ће дође и у нас".

Немоћ хитлероваца и масовни покрети

Прошавши поред бање Фелах приближавамо се Клагенфурту. Пролазимо кроз Корушку, крај где су се пре две-три недеље водиле борбе. Национал-социјалистички пуч у Бечу изазвао је оружане борбе једино у овоме крају Аустрије – нешто мало у Горњој Штајерској. Те су борбе биле крваве. Али упоређивати их са фебруарским догађајима велика је грешка. Док смо овде видели организоване одреде како се сами боре, пре шест месеци у борбама су учествовале радне масе. Мада је то учешће спутавано одлукама социјалдемократа, ипак је оно од великог значаја. За успех оваквих покушаја потребна је масовна делатност. За ову пак бројна

Слободан Костић

друштвена група са заједничким економским интересима, која је свесна свог циља.

Националсоцијалисти нису у стању да покрену масе. Зато прибегавају пучевима, где учествује ограничен број људи, и индивидуалном терору. Методи њихове акције указују на то да они немају за собом најбројније друштвене групе.

Сукоб два фашизма

Владајућа друштвена група малобројна је. Зато се они служе псеудосоцијалним покретима. Она их плаћа, она и руководи њиховом делатношћу. Али је та група у Аустрији поцепана. Економски су им интереси различити. Једних је циљ аншлус са Немачком, други су томе противни. Зато се овде сукобљавају два фашистичка покрета, германофилски националсоцијализам и противан аншлусу Хајмвер.

Овом чињеницом фашизам је ослабљен, а тиме и могућност дужег одржавања садашњег стања у Аустрији. Противници његови, који су у исто време и противници фашизма, искористиће то.

Ајзенкапел – место где су се водиле борбе

Прошли смо кроз Ајзенкапел, место где је био окршај. Сада је све мирно. Плаћени одреди су нестали јер су пребегли преко границе, зато је престало врење. Док се не врате емигранти којих има у Југославији и Немачкој, где чине "Аустријску легију", хитлеровци у Аустрији могу вршити једино атентате. Масовни се пак покрети не могу на тај

начин сузбити. Ако се једна водећа група уклони спонтано се ствара друга.

Мада хитлеровци полажу велике наде на Јужну Аустрију, они од овог краја не могу очекивати много. Корушка, коју је Аустрија добила плебисцитом, настањена је словеначком мањином а то кочи ширење националсоцијализма, фашистичког покрета који је заснован на расним теоријама и националној солидарности.

Аустрија сада мирује

Стижемо у Клагенфурт, место које Словенци зову Целовец! То је варош са развијеним трамвајским саобраћајем, лепим зградама и изврсним уређењем. Трговачки је центар Корушке. Клагенфурт, овај велеград у минијатури, има свакидашњи изглед. По његовим улицама врви свет као и обично. Да нема излепљених прогласа нико неби рекао да је ишта било у овоме крају. Споменућемо многобројне споменике који су карактеристични не само за овај град, већ и за целу Аустрију. Поред најружнијег који претставља Херкула како убија аждају буздованом, видимо статуе Хабзбурговаца. Франја Јосиф корача у царском орнату сличан каквом фратру. Столећа владавине Хабзбурговаца оставила су трагове. Треба знати да живот у новој Аустрији није и нови живот. Авет монархије још лебди над овом земљом. Али корените промене и нови људи који ће их извршити учиниће крај томе кошмару. Одлазимо на Вертер Зе (Врбско језеро). На његовој обали дижу се луксузна летовалишта (Пертшах, Велден итд.). Џез трешти. Новац се овде просипа.

Затишје пред буру

Алкохол који се немилице троши и скупоцене тоалете дама у Пертшаху нису мерило стања у Аустрији. То је «маска» стварности. Ноћу крстаре патроле. На сваком кораку сусрећете униформисане људе под оружјем. По зградама су излепљене плакате у којима се оптужују националсоцијалисти за смрт Долфуса и последње догађаје; захвалнице полицији и Хајматшуцкору, плаћеној аустријској војсци (по уговорима о миру Аустрија несме имати принудну војну обавезу); прогласи у којима се прети смртном казном лицима која поседују експлозиве; и слике хитлероваца који бацају бомбе на незаштићене жене и децу.

Дописник "Политике" г. Глишић* и ја покушали смо да се распитамо о приликама у Клагенфурту. Није прошло ни два минута од нашег првог разговора, а већ нам је пришао агент обучен у тиролску ношњу са кратким панталонама. Одвео нас је у полицију. Тамо су се нашла и друга лица које је стигла наша судбина. Почели су да нас испитују. Пошто су нам новинарске легитимације и пропуснице биле у реду, отпочели су телефонски разговори после којих смо били пуштени на слободу.

Мир у Аустрији само је затишје пред нову буру.

---

* Новинар Бора Глишић и овај излет се помињу у Сергијевом писму наведеном у предговору на стр. 13-17.

НАДЕЖДА ДИМИТРИЈЕВИЋ

ИЗ ПОРОДИЧНОГ СПОМЕНАРА

16. VIII 1960.
Минхен

Драга мама,

Пошто смо прешли Аустрију без задржавања, стигли смо у Западну Немачку, у Минхен. Ту смо већ разгледали чувену Минхенску пинакотеку која садржи многа славна дела најпознатијих светских сликара. Овде спавамо и остајемо до сутра у подне.

Све вас љубе,

Нада и Сергије

19. VIII 1960.
Nyköbing

Драга мама,

Јављамо се из Данске, из места Nyköbinga, на острву Falstom. Јуче је наш воз, са два друга, и са још 50 аутобуса, камиона и аутомобила ушао у специјални брод (ферибот), којим смо прешли Балтичко море. Цело смо јутро разгледали ово место. Ради потпуне представе о нашем путу јављамо: Бгд.–Љубљана авионом (expres [експресним возом] 9 сати и 10 мин.); Љубљана-Минхен: 10 h и 10 мин.; Минхен-Хановер: 9 h и 30 мин.; Хановер-Либек: 3 h и 25 мин.; Либек-Nyköbing: 5 h.

Љубе вас Нада и Сергије

Drugarica
Sofija Dimitrijević
Bulevar revolucije 126
Beograd
Jugoslavien

15-6 20-VIII-60

Draga mamo i Lidija, Norrköping Švedska

Prošavši kroz Švedsku, zemlju sa najnaprednijom poljoprivredom sa najcrvenim kravama bez i jedne bele muhe, i sa najsavremenijim putevima, čak i oni u najsporednijim, potpuno asfaltiranim, stigli smo u Helsingör gde smo ušli u feribot sa kojim smo prešli moreuz Sund (između Kategata i Baltičkog mora) i stigli u Švedsku, u mesto Helsingborg. Prošli južnu Švedsku, zvanu Skanija, stigli [illegible] zatim Švedsku, zvanu Skanija, stigli [illegible] zatim Švedsku, zvanu Skanija, stigli [illegible] zatim

20. VIII 1960.

Norrköping

Драга мама и Лидија,

Прошавши кроз Данску, земљу са најнапреднијом пољопривредом на свету, црвеним кравама без и једне беле мрље, и свим сеоским путевима, чак и оним најспореднијим, потпуно асфалтираним, стигли смо у Helsingör. Ту смо ушли у ферибот са којим смо прешли мореуз Сунд (између Категата и Балтичког мора) и стигли у Шведску, у место Хелсингборг. Прошавши јужну Шведску, звану Сканија, стигли смо у Norrköping који је на страни Ботниског залива. Пут Nyköping - Norrköping је 10h.

Љубе вас Нада и Сергије

21. VIII 1960.

Штокхолм

Драги наши, Мишо и Нина, љубе вас тата и мама,

После проласка кроз Аустрију, Западну Немачку и Данску, ево нас у Штокхолму, престоници Шведске. Најинтересантнији је био прелаз преко Балтичког мора. У брод су ушле три композиције воза, и још много аутомобила, камиона и друго. Ми смо сишли из воза и шетали се по броду, пили у ресторану. Такав брод зове се ферибот. Слажите се и чувајте један другога. Пишите одмах expres карту, истог дана чим добијете ово, и то само по једну сваки. Нек васпитачица напише адресу.

Поз.[дравите] другарицу Мару Ерак.

Адреса: Sergije Dimitrijević
Hotell Resman
Drottningg. 77 Stockholm

Штокхолм август 1960. Први са лева Пера Дамјановић, трећа Милица Дамјановић, четврти Виктор Новак, шести Драгослав Јанковић, седма Надежда Димитријевић, осма и девети Дана и Драги Стојчевић

Штокхолм, август 1960. Бранислав Ђурђевић са супругом, Надежда и Сергије Димитријевић

21. VIII 1960.

Штокхолм

Драга мама,

Од Norköpinga, познатог шведског индустријског центра, до престонице Шведске пут је трајао само 2 h и 40 мин. Зато [што је овај део пута толико кратак] говоримо о целом путу кроз Шведску, где смо сусрели безброј црвених монтажних кућа, сијасет језера окружених четинарским шумама, мноштво фабрика, чистих и уређених попут изложби и читава аутомобилска стада на улицама градова, крај којих је воз пролазио. Док код нас градови окрећу железници ружну страну својих предграђа, овде она избија у срце града, не реметећи његов мир, ни носеве грађана, пошто је потпуно електрифицирана и бешумна.

адреса: Sergije Dimitrijević

Hotell Resman

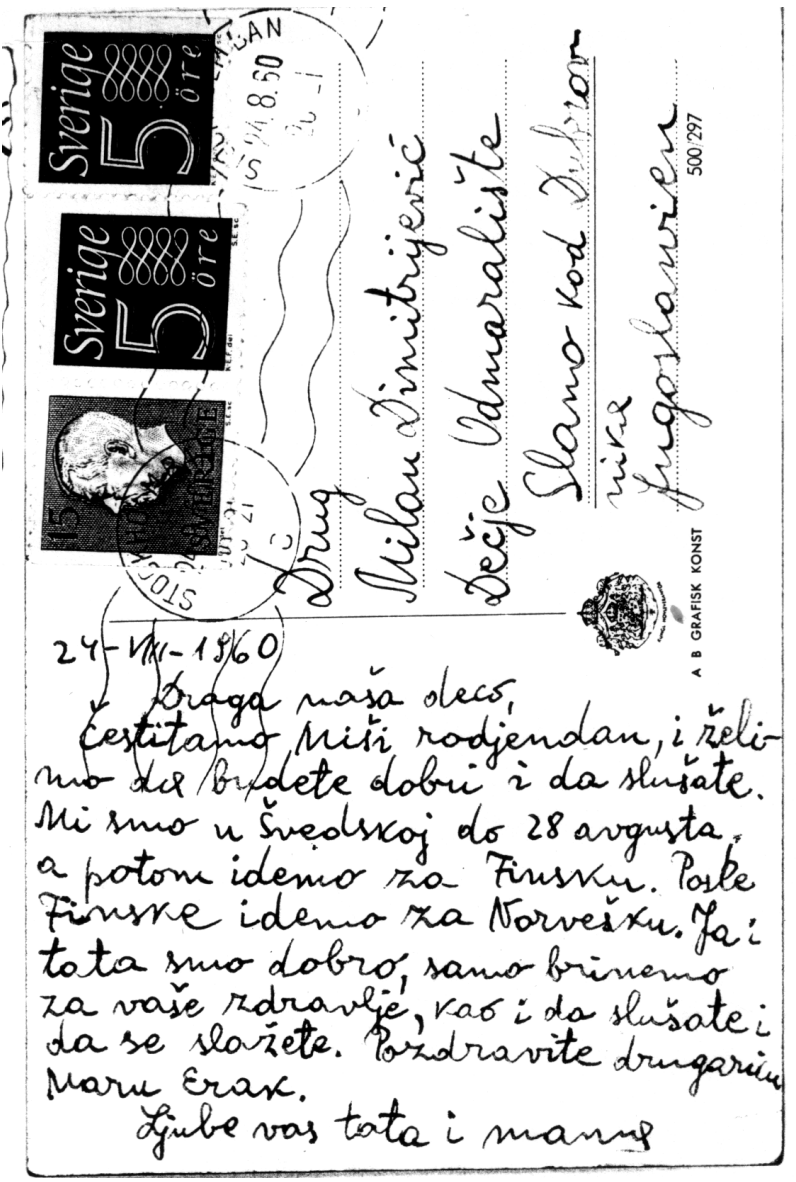
Drottinggaten 77 Stockholm

24. VIII 1960.

Драга наша децо,

Честитамо Миши рођендан, и желимо да будете добри и да слушате. Ми смо у Шведској до 28. августа, а потом идемо за Финску. После Финске идемо за Норвешку. Ја и тата смо добро, само бринемо за ваше здравље, као и да слушате и да се слажете. Поздравите другарицу Мару Ерак.

Љубе вас тата и мама

Drug Milan Dimitrijević
Dečje Odmaralište
Slano kod Dubrovnik
Jugoslavija

24-VIII-1960

Draga naša dečo,
Čestitamo Miši rodjendan, i želimo da budete dobri i da slušate. Mi smo u Švedskoj do 28 avgusta, a potom idemo za Finsku. Posle Finske idemo za Norvešku. Ja i tata smo dobro, samo brinemo za vaše zdravlje, vas i da slušate i da se slažete. Pozdravite drugaricu Maru Erak.

Ljube vas tata i mama

26. VIII 1960.

Штокхолм

Драга мама и Лидија,

Јуче смо били у Скансену, највећем нордијском музеју под отвореним небом, на једном острву. Овде су подигнута читава старинска села од брвнара, а по великим просторима, стенама и води крећу се, пливају и излежавају се бели медведи, фоке, ирваси и сличне зверке. Ову карту пишемо испред кинеског павиљона, у парку дворца Drottingholm, до кога смо дошли моторним чамцем, који је читав сат пролазио међу острвима кроз систем језера и језероуза, што сачињавају околину Штокхолма. Добили смо писмо г-на Скерла и много се обрадовали што сте сви добро.

Љубе вас Нада и Сергије

27. VIII 1960.

Vällingby

Драга мама,

Јављамо се из једног сасвим модерног насеља, за које је познати француски архитект Corbusier написао да је то најлепше модерно насеље у свету. Овде су урбанисти и архитекте удесили све по својим замислима: шаре на калдрми, киоске, фирме (попут средњовековних фирми, пред обућарском радњом виси цртеж ципеле у модерној обради, направљен од поливинилских жица у боји и сл.). Ту се сусрећу вишеспратне куће, са степенасто поређаним терасама (сваки стан има своју терасу која је на крову доњега стана), као и многе друге дивоте...

Љубе вас Сергије и Нада

Sverige 5 öre
Sverige 5 öre
Drugarica
Sofija Dimitrijević
Bulevar Revolucije 126
Beograd
Jugoslavien
15 9
27-VIII-1960
Vällingby
Draga mama,
Javljamo se iz jednog sasvim modernog naselja za koje je poznati francuski arhitekt Corbusier napisao, da je to najlepše moderno naselje u svetu. Ovde su urbanisti i arhitekti rešili sve po svojim zamislima: šare na zidovi, kioske, firme (poput srednjove-kovnih firmi. pred obućarskom radnjom visi crtež cipele u modernoj obradi, napravljen od polietilenskih žica u boji i sl.). Tu se susreću višespratne kuće sa stepenasto poređanim terasama (svaki stan ima svoju terasu koja je na krovu donjega stana), vas i mnoge druge divote.
Ljube vas sestre i Vadiš

28. VIII 1960.

Сигтуна

Драга мама,

На путу за Упсалу доспели смо у Сигтуну, велики културни центар из времена Викинга. Сада је то врло пријатно село у коме се налазе многобројне рушевине цркава из XI века и нешто касније, зараслих у зеленило, са споменицима на којима су натписи исписани рунама (старо германско писмо) итд. Често путујемо тако брзо да једва стигнемо да се јавимо из сваког места. Тако нпр. у Сигтуни смо боравили 2 h и 15 мин, али смо направили 20 снимака

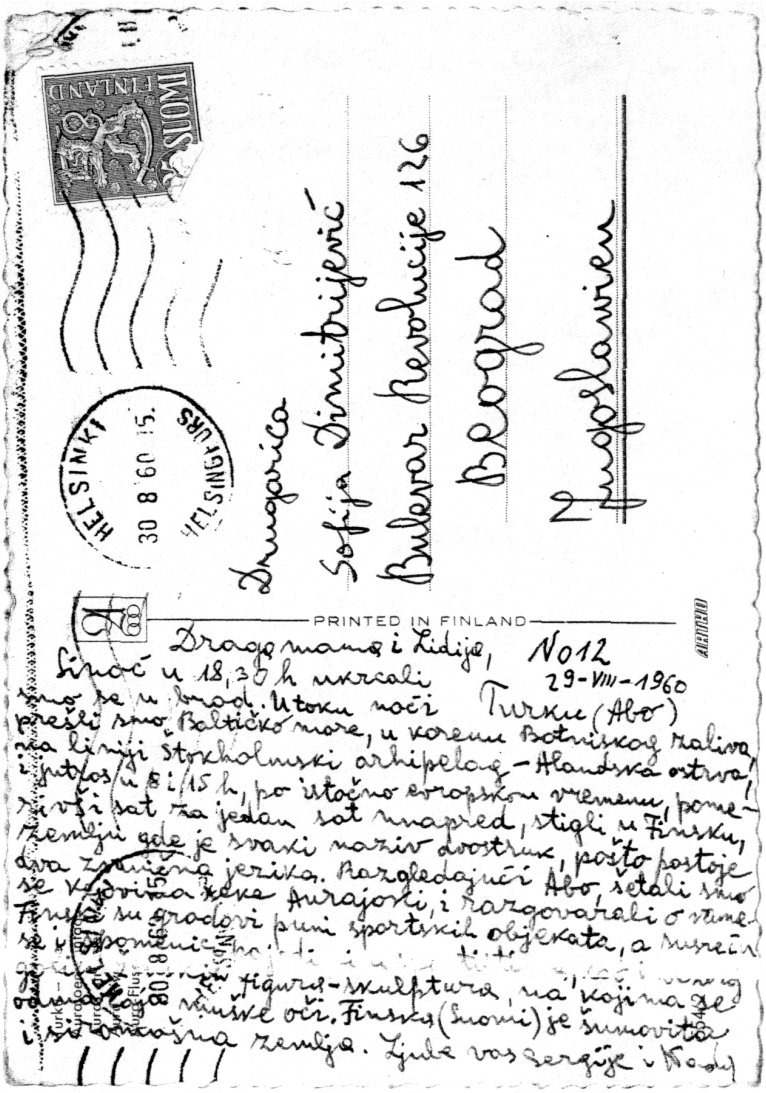
Сергије и Нада

29. VIII 1960.

Turku (Abo)

Драга мама и Лидија,

Синоћ у 18.30h укрцали смо се у брод. У току ноћи прешли смо Балтичко море, у «корену» Ботниског залива, на линији Штокхолмски архипелаг - Аландска острва; и јутрос у 8.15h, по источно-европском времену, померивши сат за један сат унапред, стигли у Финску, земљу где је сваки назив двострук, пошто постоје два званична језика. Разгледајући Або, шетали смо се кејовима реке Aurajoki и разговарали о вама. Фински су градови пуни спортских објеката, а сусрећу се и споменици појединим спортистима, као и безброј голих женских фигура-скулптура, на којима се одмарају

FINLAND
SUOMI
HELSINKI
30 8 60 15.
HELSINGFORS
Drugarica
Sofija Dimitrijević
Bulevar Revolucije 126
Beograd
Jugoslavien
PRINTED IN FINLAND
Drage mama i Lidija, No12
Sinoć u 18,30 h ukrcali 29-VIII-1960
smo se u brod. Utoku noći Turku (Abo)
prešli smo Baltičko more, u zoru
za linijom Stockholmski arhipelag - Alandska ostrva,
i potom u 8:15 h, po istočno evropskom vremenu, pomerenom
za sat za jedan sat unapred, stigli u Finsku,
zemlju gde je svaki naziv dvostruk, pošto postoje
dva zvanična jezika. Razgledajući Abo, setali smo
se kraj reke Aurajoki, i razgovarali o zemlji
Finske su gradovi puni sportskih objekata, a susreću
se i
i figura-skulptura, na kojoj
i
Finska (Suomi) je
zemlja. Ljube vas Sergije i

мушке очи. Финска (Suomi) је шумовита и сиромашна земља.

Љубе вас Сергије и Нада

29. VIII 1960.

Helsinki (Helsingfors)

Драга мама,

После 2 сата вожње железницом стигли смо у Хелсинки, престоницу Финске, која изгледа сасвим велеградски. У току наших шетњи нарочито су нас одушевили «унутрашњи» тргови, нешто слично безистану, до којих се долази кроз пасаже. Они су препуни цвећа, где се сусрећу кавези са папагајима, клупе-љуљашке са балдахинима итд. Ми смо здраво и добро, а такође се надамо да сте и ви сви добро.

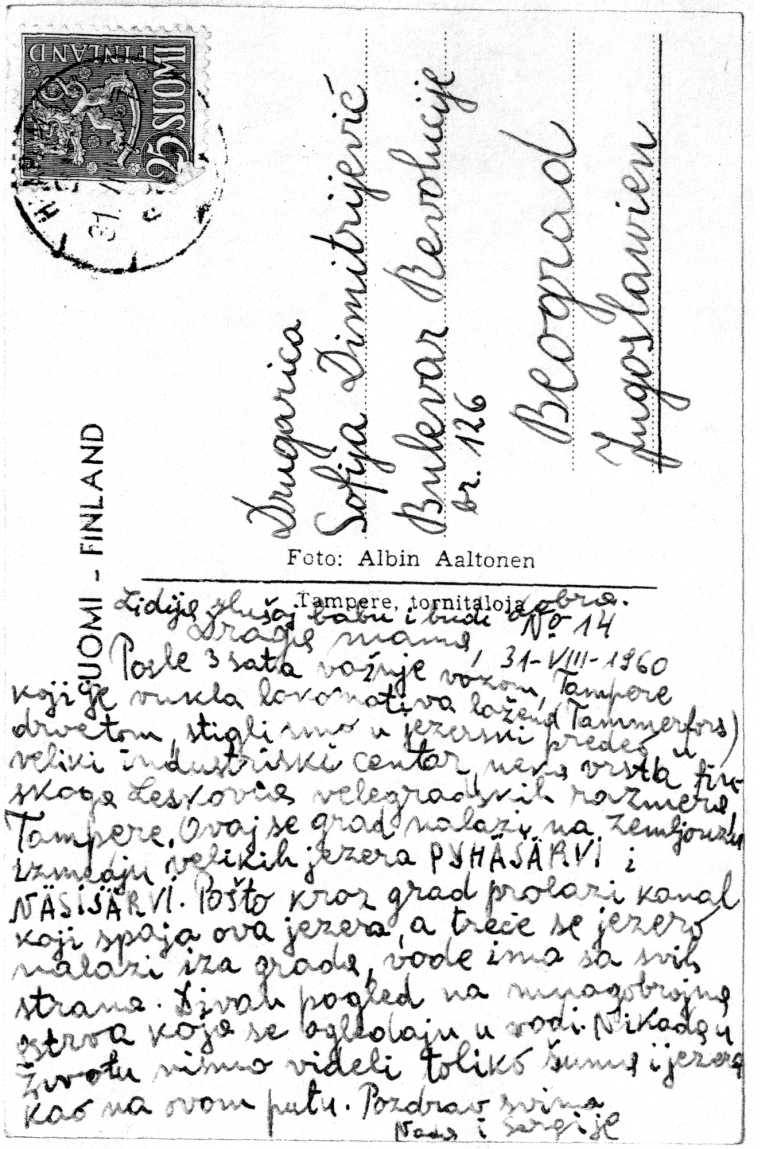
Љубе вас Сергије и Нада

31. VIII 1960.

Tampere (Tammerfors)

Драга мама,

После 3 сата вожње возом, који је вукла локомотива ложена дрветом, стигли смо у језерски предео, у велики индустријски центар, нека врста финскога Лесковца, велеградских размера, Тампере. Овај се град налази на земљоузу између великих језера Pyhäsärvi и Näsisärvi. Пошто кроз град пролази канал који спаја ова језера, а треће се језеро налази иза града, воде има са свих страна. Диван поглед на многобројна острва која се огледају у води. Никада

Drugarica
Sofija Dimitrijević
Bulevar Revolucije
br. 126
Beograd
Jugoslavien

№ 14

1 31-VIII-1960

Tampere (Tammerfors)
u
Tampere. Ovaj se grad nalazi na
PYHÄJÄRVI i
Pošto kroz grad prolazi kanal
a treće se jezero
vode ima sa svih
Divan pogled na mnogobrojna
Nikada u
videli toliko šume i jezera

у животу нисмо видели толико шума и језера као на овом путу.

Поздрав свима, Нада и Сергије

31. VIII 1960.

Haapamäki

Драга мама и Лидија,

Зауставили смо се у овом селу, великој железничкој раскрсници, да бисмо упознали финско село. Већ смо у крају где су све куће дрвене, од дасака, само се ретко среће по која брвнара, којих ће бити више на северу. Шаљемо ти слику Хапамакија да би добили представу о финском селу. Овде се возови греју, мада је још увек месец август.

Љубе вас Сергије и Нада

31. VIII 1960.

Kokkola (Gamlakarlely)

Драга мама и Лидија,

После четворосатне вожње стигли смо у овај град на обали Ботниског залива (Хелсинки је на Финском заливу). Држећи се правила да путујемо само дању овде смо сишли да преноћимо и уједно разгледамо град. Стигли смо у 18 h; сада је 20 h, а ми ти пишемо на дневној светлости. Што год се приближавамо поларним пределима дани су видљиво дужи и хладнији. Али за овдашње становнике је још увек лето. Деца су у кошуљицама, на језерима се купају, а ми носимо џемпере, шалове и мантиле. Овде се слама не држи у стоговима већ је на свакој њиви подигнута брвнара за ту сврху.

Поз. Сергије и Нада

Haapamäki, 1960. године

1. IX 1960.

Oulu (Uleaborg)

Драга мама и Лидија,

Јављамо се из великог центра северне Финске до кога смо путовали 4 сата. Заборавили смо да ти јавимо да смо се у Хелсинкију купали у познатом финском амаму – сауни, где се купа колективно, тј. пари, пошто се кофама вода сипа на усијану пећ. У језерском пределу Финске, у бескрајним четинарским шумама, прошараним белим брезама, на потпуно равном терену, немогуће је повући границу између језера, баре, реке и канала. Надамо се да сте сви код куће добро и да Лидија слуша.

Поздрав свима, Нада и Сергије

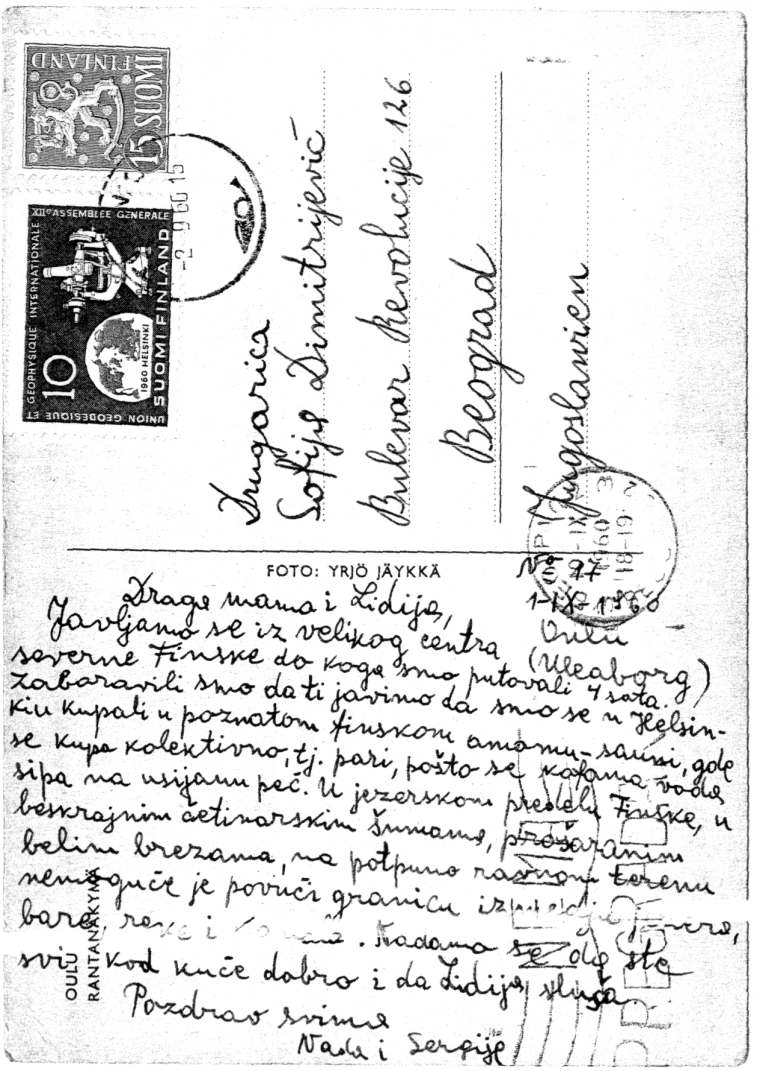
1. IX 1960.

Kemi

Драга мама и Лидија,

После нових два сата вожње приспели смо и у овај северни град на обали Ботниског залива. Писали смо ти о дашчарама и брвнарама, у ствари је то једно исто. Даске су само декорација, испод којих се налази зид од брвана, на коме су све међушупљине испуњене кучином и маховином. То смо утврдили када смо видели једну кућу коју руше. Чак и прозори у возу имају дупла стакла. Добили смо само једно писмо од г-дина Скерла, од вас и деце ништа.

Љубе вас све и воле Нада и Сергије

Drage mama i Lidije,

Javljamo se iz velikog centra severne Finske do koga smo putovali 4 sata. Zaboravili smo da ti javimo da smo se u Helsinkiu kupali u poznatom finskom amamu - saunu, gde se kupa kolektivno, tj. pari, pošto se kadama vode sipa na usijanu peć. U jezerskom predelu Finske, u beskrajnim četinarskim šumama, prošaranim belim brezama, na potpuno ravnom terenu nemoguće je povući granicu izmedju [illegible] bare, reke i [illegible]. Kadama se oko sto svih kod kuće dobro i da Lidija sluša.

Pozdrav svima

Nada i Srpije

2. IX 1960.

Tornio (Tornea)

Драга мама,

Јављамо ти се са границе Финске, са «врха» Ботниског залива. Сада прелазимо у Шведску, у Хапаранду, која је на 6 км возом одавде. У целој Финској, пред сваком сеоском кућом, сретали смо клупе-љуљашке, сферичне баштенске клупе, састављене из великог броја летви какве се срећу у најбољим парковима, створене за заљубљене парове. У Шведској такве клупе имају неку врсту крова, а на једном месту и заштитни зид од ветра.

Љубе вас Сергије и Нада

2. IX 1960.

Боден

Драга мама, Нина, Миша и Лидија,

Ево нас по други пут у Шведској. Пошто смо у Хапаранди вратили часовнике на средњоевропско време, за 1 h уназад, после 3 h вожње стигли смо у Боден. Ово је невероватно лепа и жива варошица, чије су улице са безбројним белим брезама, и пуне цвећа. Ипак, шаљемо вам овај зимски снимак, са белим медведима који шетају градом да бисте добили јасну представу куда смо зашли. Шведска нема само 100. 000 језера (званичан податак), већ и друге дивоте. Сад смо срели прве Лапонце, обучене у шарене, црвено беле народне ношње. За који сат прелазимо северни поларни круг и стижемо у Арктик.

Поз. тата и мама

Надежда и Сергије Димитријевић. Штокхолм август 1960.

Штокхолм август 1960. Љубица Кандић, Георгије Острогорски, Сергије и Надежда Димитријевић

3. IX 1960.

Кируна

Драга мама, Мишо, Нина и Лидија,

Арктичка експедиција Димитријевић ушла је у Лапландију 2. септембра 1960. у 17 ч 7 м. У 17 ч и 50 м прешли смо Северни поларни круг и ушли у Арктик. Поларни круг је био означен низом белих каменова, а удаљен је од екватора 7.389 км, од Јужног пола 17.389 км, а од Северног 2.611 км. Прешли смо га на надморској висини од 307 м, на месту које је удаљено 550 км од најсевернијe тачке Европе, Северног рта – Нордкапа. У Арктику је вегетација сасвим другачија. Шуме су закржљале, пуно је маховине и лишаја и баруштина, које су око 9 месеци замрзнуте – што претставља пејзаж познат под именом тундра. Свугде сусрећемо Лапонце. Један је са нама у купеу, други на перону продаје рогове од ирваса и ножеве од кости. Сусрећемо неку врсту трапера какве познајемо из романа Кервуда и Лондона. Сви су са војничким пушкама (због медведа и вукова), у чизмама, са ранчевима од дрвета, сличним нашим виноградарским прскалицама.

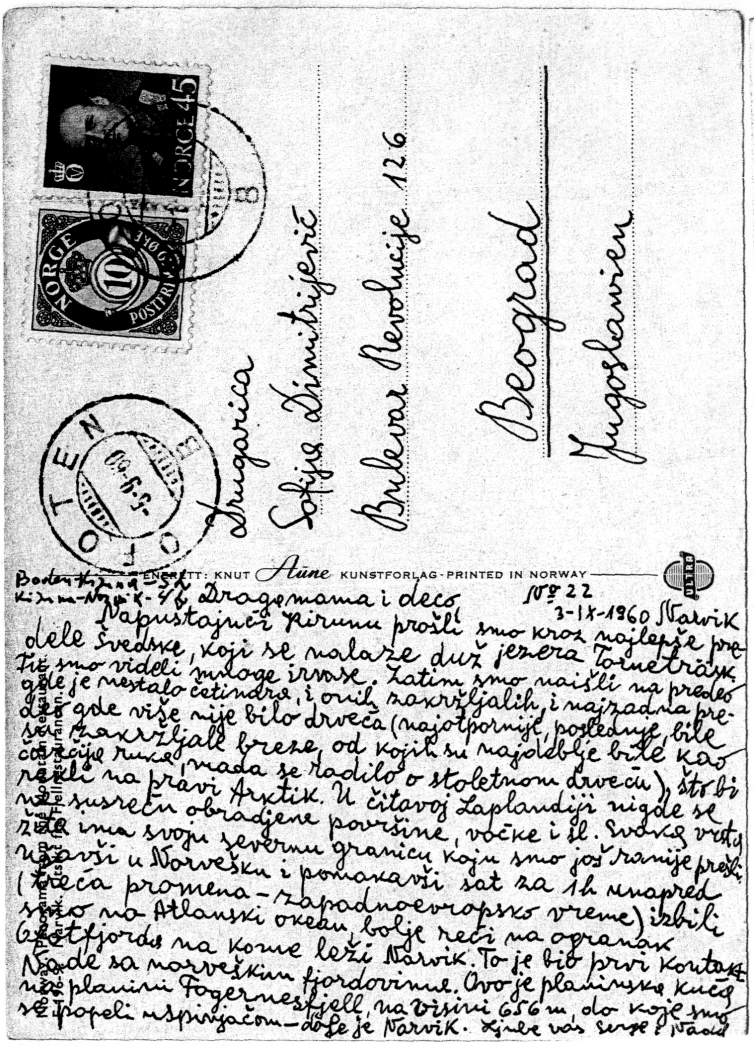
Љубе вас тата и мама.

3. IX 1960.

Narvik

Драга мама и децо,

Напуштајући Кируну прошли смо кроз најлепше пределе Шведске, који се налазе дуж језера Tornet-räsk. Ту смо видели многе ирвасе. Затим смо наиш-

NORGE 45
NORGE 30 POSTER
Jugoslavien
Beograd
Bulevar Revolucije 126
Sofija Dimitrijević
Jugarica
Bodø
Kiruna-Narvik-Bodø
Drage mama i deco
10§22
3-IX-1960 Narvik
Napustajući Kirunu prošli smo kroz najlepše pre
delе Švedske, koji se nalaze duž jezera Torneträsk,
Tu smo videli mnoge irvase. Zatim smo naišli na predeo
gde je nestalo četinara, i ovih zakržljalih, i najzadnja pre-
dgrađe gde više nije bilo drveća (najotpornije, poslednje bile
sa zakržljale breze, od kojih su najdebље bile kao
ručje ruke, nada se nadilo o stoletnom drveću), što bi
rekli na pravi Arktik. U čitavoj Laplandiji nigde se
nije susrelo obrađene površine, vočke i sl. Svuda vrsta
zida ima svoju severnu granicu koju smo još ranije prešli.
Prešli u Norvešku i pomakavši sat za 1h unapred
(treća promena - zapadnoevropsko vreme) izbili
smo na Atlanski okean bolje reći na ogranak
Ofot fjordes na kome leži Narvik. To je bio prvi kontakt
Nade sa norveškim fjordovima. Svoje planinsko kuće
na planini Fagernesfjell, na visini 656 m, odo koje smo
se popeli uspinjačom - dole je Narvik. Sjutra vas sve! Nada
ENGRAVED BY KNUT Aune KUNSTFORLAG · PRINTED IN NORWAY

ли на предео где је нестало четинара, чак и оних закржљалих, и најзад, на предео где више није било дрвећа (најотпорније, последње, биле су закржљале брезе, од којих су најдебље биле као човечија рука, мада се радило о столетном дрвећу), што би рекли на прави Арктик. У читавој Лапландији нигде се не сусрећу обрађене површине, воћке и сл. Свака врста жита има своју северну границу, коју смо још раније прешли, ушавши у Норвешку и помакавши сат за 1 час уназад (трећа промена – западно европско време), избили смо на Атлантски океан, боље рећи на огранак Офотфјорда, на коме лежи Нарвик. То је био први контакт Наде са норвешким фјордовима. Ово је планинска кућа, на планини Fogernesfjell, на висини 656 м, до које смо се попели успињачом – доле је Нарвик.

Љубе вас Сергије и Нада

4. IX 1960.

Svolvaer

Драга мама и децо,

Јутрос смо кренули бродом из Нарвика. Брод ће да пристане између осталог и у пет пристаништа на Лофотским острвима. Ми ти се јављамо само из оних места где сиђемо и шетамо цео сат. До првог таквог места Lödingena, на острву Hinnøy-u, нисмо ти могли послати карту (№ 23), пошто је све било затворено, јер је данас недеља, те нисмо могли да добијемо ни једну једину. После нових четири сата вожње, стигли смо у Svolvaer, на острву Austvågø-u, одакле вам се јављамо. Од Нарвика смо почели да се враћамо кући. Два дана и две ноћи проводимо

Планинска кућа на планини Fogernesfjell; доле је Нарвик

у броду, где имамо своју кабину. До сада смо пловили Офотфјордом и Вестфјордом, али се на југозападу налази отворена пучина Атлантског океана.

Поз. свима, Сергије и Нада

4. IX 1960.

Stamsund

Драга мама и децо,

Последње место у коме смо боравили на Лофотским острвима је Стамсунд, на острву Vestvagöy-u. Док ће брод пловити према континенту ми ћемо спавати. Лофоти живе од рибе и смрде по њој. Хиљаде бродова одлази у лов на харинге и бакаларе. Као што се код нас и у Македонији суши дуван, овде се суши риба. Вратимо се на шведски град Кируну. Он се налази између две гвоздене планине, Kirunavaara и Luossavaara. Мада њен центар броји само 20 хиљада становника, то је најпространија варош на свету, која се протеже на 13.180 км^2.

Љубе вас Сергије и Нада

5. IX 1960.

Sandnessjøen

Драга мама и децо,

Данас смо посетили прво место испод северног поларног круга, што значи да смо пре подне напустили Арктик. Ово место, чије име не умемо да изговоримо, налази се на острву Sju Söstre, на коме постоји шестоглава планина, нека врста двоструког

Надежда и Сергије Димитријевић. Нарвик, септембар 1960.

Надежда Димитријевић. Офотенфјорд, септембар 1960.

Триглава. Ми претпостављамо, због овог низа од шест растављених врхова, да ово име значи Шест сестара. Да ли је то тако остављамо филолозима нека решавају. Надамо се да сте сви здраво и добро и да деца слушају. Много поздрава Љубици.

Све вас љубе Нада и Сергије

5. IX 1960.

Brønnøysund

Драга мама и децо,

У овом рибарском градићу поново смо ступили на европски континент. Сада ћемо да прикажемо шта је све Нада пропутовала од 1955. год. Норвешка је њена тринаеста земља, а ово место 63. град у иностранству који је обишла. Сва места на Лофотима, као и градови које данас обилазимо, углавном живе од лова на харинге и бакаларе, па ипак ови рибарски центри изгледају сасвим европски. Сви су обучени велеградски, а радње се ни по чему не разликују од радњи у Штокхолму.

Поздрав свима, Нада и Сергије

5. IX 1960.

Rørvik

Драга мама и децо,

Ово је последњи град у коме смо боравили читав сат на овој нашој «морској» експедицији. После два дана и две ноћи путовања бродом, и задржавања од 1 сата у 6 разних градова, сутра изјутра упловићемо у Trondheimsfjord и у 6 сати изјутра искрцаћемо се у Trondheim-у, трећем норвешком граду по величини,

Надежда и Сергије Димитријевић, септембар 1960. Sandnessjøen

Сергије Димитријевић, септембар 1960. Lödingen на острву Hinnøy

који има 55.000 становника. Путовање је било по најлепшем времену. На Лофотима је сунце залазило тек у пола десет (арктички летњи дан), а сутра ћемо разгледати поменути фјорд.

Поздрав свима, Сергије и Нада

6. IX 1960.

Trondheim

Драга мама и децо,

Провели смо 8 сати у Trondheimu. Нарочито су нам се свидела робна стоваришта смештена у вишеспратним дрвеним кућама, код којих једна фасада стоји на кољу окренута ка води, а друга, са супротне стране, окренута улици. Пошто стоваришта располажу сопственим механизованим транспортним средствима (специјалним колицима и сл.), из њих се лако пребацује роба у бродове или камионе и обратно. Разгледали смо велелепну катедралу, највећу и најлепшу у Норвешкој [Нидарос], на чијој се фасади налазе стотине скулптура у природној величини.

Љубе вас Сергије и Нада

6. IX 1960.

Dombas

Драга мама и децо,

Шетајући се по Trondheimu присуствовали смо спуштању гњурца, у комплетној опреми-скафандеру, на дно канала, и његовим истражним радовима. Из овог града узели смо експрес, који после четири часа вожње стиже у место Otto. Међутим, да

Лофотски рибари

Сушење рибе

бисмо видели што више, прекинули смо вожњу и у овом месту. Интересантно је колики је култ цвећа у овим северним земљама. Тиме се изгледа надокнађује суровост дуге зиме и улепшава кратко лето. Нина и Мишо чувајте Лидију, и помажите Бапки и Љубици и слушајте.

Љубе вас све мама и тата

6. IX 1960.

Otto

Драга мама и децо,

Овде спавамо. Свако је место као ваздушна бања, чисто и уређено. Пошто се овде копа слојевити пешчар, куће су покривене танким каменим плочама. Пожњевено жито није сложено у крстине, већ у облику дуге ограде, да би се просушило. Опет о цвећу: нема прозора без три саксије или вазе. Па ипак, свако мало место има трговину са цвећем. За украшавање соба цвеће се купује, а не кида у кућним баштама, јер би се тиме умањила количина цвећа пред кућом. У приватним собама где смо ноћили пуно је цвећа.

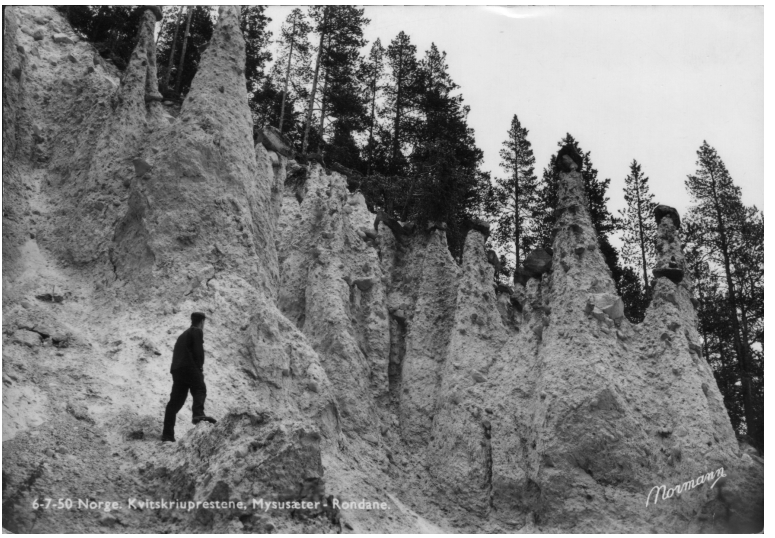
Љубе вас тата и мама

8. IX 1960.

Sogndal

Драга мама и децо,

Карте [разгледнице] не стижу да забележе ни стоти део наших утисака и запажања. Треба видети куће изграђене од брвана, на којима се уместо црепа налази посађена трава (што је јефтиније – како су

Норвешка "Ђавоља варош" код Ота. Разгледница Сергија и Наде Димитријевић од 6. IX. 1960.

Согндал, 1960.

нам објаснили), као у некој бајци. Један од најимпресивнијих призора били су Паклени водопади, више километара дугачак низ водопада, који су се сурвавали један за другим, у дубини кланца. Пошто се туристички аутобус стално зауставља на лепим местима уживали смо у многим природним лепотама. У месту које видите на слици ноћили смо.

Љубе вас тата и мама

8. IX 1960.

Са пута кроз Согне фјорд

Драга мама и децо,

Данас цео дан, 12 и по сати, проводимо на туристичком броду, који убрзаном вожњом плови кроз највећи и један од најлепших норвешких фјордова, Согне фјорд. Брод се заустављао у многим местима (Hermanswerk, Vangsnes, Balestrand, Höyanger, Vadheim, Lavik). Лепоте фјордовских призора не дају се описати у овако краткој форми. Пејзажи се брзо мењају, високе планине расту из воде и окружују нешто слично језеру, што се иза сваког новог завијутка грана и претвара у нови фјорд.

Поздрав Сергије и Нада

11. IX 1960.

Göteborg

Драга мама и децо,

Вративши часовник за цео сат на средњоевропско време, стигосмо у Шведску. После 5.5h вожње од Осла, наша «експедиција» стигла је у Göteborg, по

Зимски пејзаж на прузи Берген-Осло

величини други град Шведске и њено највеће пристаниште. Ову карту пишемо у луци, опкољени прекоокеанским бродовима и шумом дизалица свих могућих калибара и врста. Препуни смо утисака па их једва примамо. Док воз пролази крај дивних језерских пејзажа, ми се једва осврћемо на њих. Вечерас стижемо у Копенхаген. У Београд ћемо вероватно доћи 17. септембра.

Поз. свима, Сергије и Нада

12. IX 1960.

Копенхаген

Драга мама и децо,

После пет сати вожње железницом, и поновног прелаза фериботом мореуза Сунд, стигли смо у престоницу Данске. У овом милионском граду има више неонских реклама него у икојем другом који смо видели. Ноћно осветљење главних улица Копенхагена може се упоредити само са Бродвејем у Њујорку. Сваки град има своје особености. Карактеристике Копенхагена су дивни зелени торњеви, шарене зграде и забавни парк Тиволи, са зградама из источњачких бајки. Обишли смо чувену Глиптотеку, један од најлепших светских музеја скулптуре.

Љубе вас све Нада и Сергије

Сергије и Нада Димитријевић. Трондхајм, септембар, 1960.

Георгије Острогорски, Надежда и Сергије Димитријевић. Копенхаген, септембар 1960.

13. IX 1960.

Odense

Драга мама и децо,

Напустивши Копенхаген кренули смо возом на запад. После преласка острва Zealand, прешли смо фериботом мореуз Велики Белт и стигли на острво Finen, у Odense. Пут је трајао 4 h. Овај град од 120. 000 становника, родно место Андерсена, трећи је град Данске. Сада седимо у парку, у атмосфери у којој су настале Андерсенове бајке. Пред нама је језерце зарасло у шевар, покривено расцветалим локвањем. Сваког момента из воде може да искочи зачарана принцеза претворена у жабу.

Све вас љубе тата и мама

15. IX 1960.

Хамбург

Драга мама и децо,

Чудне су стране земље. У Ослу најскупље воће и поврће је парадајз, шест пута скупље од банана. Са острва Fünena прешли смо преко моста мореуз Мали Белт и стигли на полуострво Jutland. У његовом «дну» прешли смо преко чувеног Килског канала, кроз који се могу пребацити највећи бродови из Балтичког у Северно немачко море. Хамбург са својих 1. 800. 000 становника изгледа велеградски. Читава два сата шетали смо се бродом кроз његову луку, једну од највећих светских лука, чији кејови су дуги 470 км (растојање Хамбург-Берлин), која је повезана са 1100 иностраних лука,

«преко» 222 бродске линије. На аеродром Хамбурга слети годишње 45000 авиона.

Љубе вас тата и мама

ПРИЛОГ

Писмо др Николи Миличићу, личном лекару Сергија Димитријевића, који му је саветовао да због свог деликатног здравственог стања не иде на далек пут до Тајланда, Цејлона и Индије – показује путешественву упорност, истрајност и животворност овог неуморног светског путника. Детаљи из писма откривају начин Сергијевог опремања и рационалног самоорганизовања на путовањима које му је омогућавало да упркос својим скромним и ограниченим здравственим могућностима и тешкоћама, остварује читаве подухвате и постигне и оствари много више од знатно млађих појединаца у напону снаге.

Из писма је скоро очигледно да су велесветска путовања Димитријевића бодрила, подстицала и давала му нову делатну енергију да савлада бројне здравствене и друге проблеме и испуњавала га животним задовољством. Драгоцено је упућивање на националну кухињу и специјалитете земаља које обилази, занемарујући при том, уобичајену, свакодневну исхрану. Оваквим и сличним ставовима и упутствима, утицао је на бројне следбенике и пријатеље којима је помогао при обликовању путешествених планова и зналачкој разради појединих етапа.

Приређивачима су ова и друга слична искуства и савети са путовања о којима је реч и у

Гејрангер фјорд

овом и другим сличним писмима, драгоцено помагала при остваривању «Заполарне експедиције» (1990. године) стопама великог Учитеља

Друг др Никола Миличић, Хвар

Мај, 1975.

Здраво друже докторе,

Пут сам остварио по плану. Обишао сам Тајланд (Сијам), Шри Ланку (Цејлон) и Индију. Пут сам боље поднео него ли сви "здрави". Док су они повраћали (28 сати лета до Банкока), тешко подносили врућину (Банкок $39^{0,}$ Таџ Махал 43^{0}), изостајали са најинтересантнијих излета (тако нпр. у Таџ Махал наш је аутобус отишао са 10 лица, јер су остала 20 боловала у хотелу од стомачних поремећаја), одустајали од тешких успона [840 степеница да би се дошло до чувених фресака у Сигирији – (…)], ја сам у свему учествовао, све поднео најбоље и био најсвежији (тако нпр. док су други били неиспавани, услед дугог авионског лета, ја сам увек одспавао моја 4 сата, макар седећи. Кад смо се вратили један мој сусед, стар око 35 година, спавао је 24 сата, док сам ја, после причања до једног сата ноћи, одспавао 4 сата, и одмах почео да радим на студијским задацима – по обичају седећи у кревету. Свему томе допринео је рационалан приступ овом путу. Нпр. носио сам бео шешир и ишао по сенци. Док су други понели на пут од 11 дана, велике кофере, а уз то по неколико тешких ручних торби, ја сам носио свега 5.5 кг. ствари – заједно са кофером. Уз то, ништа нисам носио ја, већ хотелски службеници, а

ја сам свуда био празних руку. Док су други навалили на храну (самоуслуживање у хотелима de luxe категорије – избор између 30-40 јела и око 20 дезерата), ја сам само пробао разне источне специјалитете, а јео углавном европску храну са много воћа и сокова.

Много Вас поздравља
ваш пацијент
др Сергије Димитријевић
научни саветник

P.S. Извините за рукопис

НИКОЛА ЦВЕТКОВИЋ

ПУТЕШЕСТВЕНИМ СТОПАМА СЕРГИЈА И НАДЕ ПО АРКТИЧКОМ ДЕЛУ СКАНДИНАВИЈЕ СА БРАТОМ МИЛАНОМ–

ФРАГМЕНТИ И СКИЦЕ ЗАПИСА

Испуњен младалачким доживљајем лепота скандинавских земаља, Сергије Димитријевић је крајем августа и у септембру месецу 1960. године, са супругом Надом, одлучио да крене истим путем и поново види арктичке пределе и крајеве које је већ једном посетио. О томе у предговору овој књизи пише Милан С. Димитријевић, а као недвосмислено сведочанство служе и бројне разгледнице које се објављују као прилог или додатак Сергијевим "Писмима из Холандије". Оне пружају целовиту слику и прегледну представу о том занимљивом туристичком захвату, без литерарних претензија. Њихов циљ је да прецизније и помало документаристички региструју све етапе путовања и да члановима уже и шире породице створе слику о том путешественом подухвату оствареном скромним и ограниченим материјалним средствима.

Пуни поштовања за животно и научно дело Сергија и његове сапутнице и сараднице Наде - Милан из захвалности за родитељску бригу, а ја из уважавања сродничких веза, кумства, те великог Учитеља и духовне помајке која ме је судбински усмеравала – одважили смо се да пођемо њиховим трагом и стопама. Милан је тада, већ са искуством велепутника, прецизно, до у најситније појединости испланирао све етапе путовања, обезбедио туристичке бедекере, а ја сам по библиотекама и другде претраживао путописну литературу, документарну грађу и сваковрсне информативне материјале, укључујући ту и туристичке и енциклопедијске изворе.

Овде ћемо поред мемоарских појединости, уз драгоцену и неопходну помоћ астронома, песника и

тешко достижног друмовника Милана С. Димитријевића, његовог животворног памћења, сачуваних роковника, туристичких водича, разгледница и других сличних материјала, покушати да реконструишемо неке важније етапе и моменте са путовања. Ту ћемо укључити и делове путописно-репортерских записа, који ће у планираној књизи такве врсте бити посебно књижевно-поетски дотерани, а овде се објављују у облику првобитних скица.

Кратки записи

18. 07. 1990.

Када смо улазили у **Будимпешту** помаљала се раскошно румена кугла сунца. Јутарња свежина будила је језу пред рујним понором долазећег... Можда због трачка сањивости што се тајновитим преплетима пење и пробија из неких дубљих слојева сомнабулне путешествене свести ... И поред руменила које је прскало с неба станична зграда и све уоколо изгледало је некако сиво и жалостиво... јесте, сиво и потиштено, усред румене раскоши која се величанствено расипа са неба. А то станично сиво, пепељиво, упорно и стамено, као да је слутило северне арктичке пределе, у пурпурној распаљености путешествених страсти које отварају двери ка незнаном и мењају мисао.

НЕП стадион се издваја као арена тријумфа која даје младости снагу за борбу против магијских и мистичних сила. Привидела ми се, за тренутак, слика раздељених, разбијених југословена, бачених

у арену... У арени живота да ли има победника и побеђених, када нема славља изван пораза?

Усред Будимпеште провинцијално делују генерацијски таблои са некако "ушећереним" лицима матураната који гледају из већих излога, решени да престихују љубав.

- После пар сати прелазимо у Чехословачку, каже брат Милан па придодаје - Следе Братислава, Брно, Праг.

Скоро цео дан се вијамо кроз Чехословачку; загледамо предграђа, индустријске делове поменутих великих градова ...

На путу ка Дрездену прошли смо долином Лабе, кроз Саксонију, поред више импресивних замкова и геолошког чуда Бастаји.

- Гледај, гледај, то је Бастаји, својеврсни раритет, чудо природе, каже ми Милан, док заједно стојимо на прозору вагона. Тек што сам се осврнуо, разабрао, ми смо већ прошли то природотворно чудо, неку врсту ђавоље вароши од камена, чије је постање присутно у мојој фолклорној имагинацији.

- Све су то детаљно обишли моји родитељи чијим стопама идемо, истиче Милан. - Они су то пажљиво разгледали, посетили су скоро сваки замак појединачно и дивили се њиховим лепотама, а ми то овога пута видимо само у пролазу, напомиње са мало жаљења.

У касне поподневне сате стигли смо у **Дрезден.** Изненадило нас је сивило типског, архитектонског рационализма и строга функционалност "индустријски" грађених објеката, без и мало естетског смисла и декоративности. Ту је

скоро све учињено да се постигне задовољење најелементарнијих потреба народа за становањем, а да се није водило рачуна о естетском изгледу стамбених зграда и блокова.

У Дрездену који смо видели половином 1990. године, сивило, монотонија и огољена функционалност стамбених и других објеката, посведочили су начело да је архитектура "тумачење онога што је практично". А чим нешто постане строго практично и корисно најчешће престаје да буде естетски допадљиво и лепо.

- Када сам први пут био у Дрездену, још су се могле овде-онде видети рушевине, напомиње Милан.

У рано јутро, "на сабајле", како се каже у нашем завичајном Лесковцу, пробудили смо се у **Засницу**. Намера нам је била да посматрамо како се растављa воз и читава композиција укрцава на брод. Свако од нас појединачно имао је неку представу о томе.

- Када ми је тата о томе причао, каже Милан, за мене је све било некако чудесно и невероватно: "Знаш, воз уђе и смести се на брод" ... И сада видим да ме није преварио, стварно воз се нађе на броду, у три реда, на шинама.

Да ли оно што је чудесно, одузима веру у истину? Питам се слушајући брата.

Из Засница, 19. јула 1990. продужавамо за **Трелеборг,** где улазимо у Шведску. Поново из брода посматрамо како састављају воз и настављамо пут за **Малме**. У том шведском градићу проводимо неколико сати. Шетамо по старом делу града, загле-

дамо поједине занимљиве зграде које је такнула патина времена и настојимо да осетимо нешто од атмосфере тог нашег првог шведског града чије смо улице могли непосредније изблиза да осмотимо и проживимо.

Нешто мало иза поднева кренули смо возом ка Штокхолму.

... Зелена и родна поља око Малмеа маме и заводе поглед. Али мало је људи на њима, скоро да не видим никога ... "Жена је поље", присећам се једне древне изреке, "а човек семе". Где је ту човек? Можда га замењује агромеханизација? Но, она није човек-семе; она је механизација, инструмент, плус семе, за већу родност и плодност, али чини се, без душе и зрништа здраве хране. Јер мањка човек-семе за то плодно пољежену па да здраво зрниште породи мајка-земља.

Пуно је мистерија у семену, клијању, корену и кореништу, а још више у човековом настајању и нестајању... Скоро увек се у оваквим путешественим вијањима и вићењима очекује да се нешто догоди, али се ипак мало тога дешава, и поред брзе промене места, људи, окружења...

Виде се мале баштице са цвећем, као нестварни врт блажених, узгајан са пуно љубави; мали олтар, јер су чедно, са плавим цвећем недомашног – станиште душе у бездушју... А црвени, гле, црвени цветови су давно минула зора, сунце у беспућу, зенит боја што ритуално пламти, трепти зелен-пољем око Малмеа.

Понекад се нешто слично види у збијеним, ограђеним баштицама, неправилног облика, на сада,

све ређим лединама Новог Београда, где вртлари непобедни вртлар живота... Цветови новог живота заветно вртларски доносе плодове што у прекомерности ишчиле...

Поиздаље виде се макадамски путеви у спотуцању кроз шумарке, као да некамо ходочасте ... Јесте, тегобни путеви и прелази бриде у подножју... Ено, замиче путељак иза довратка даљина... Замиче безвремени тренутак иза растиња, са високим стаблом, али оскудном крошњом у дну видика... Почетна раздвојеност путева и сврховитих стаза, па сједињење и можда прелазак у неко коначно стање јединства са бокором неба подупртог очерупаном крошњом-круном, што је колут једновремености.

Негде успут хранитељско стадо крава на испаши... Плодотворна моћ земље мења ћуд растињу... Краве, да ли са небеским биком? А нигде пастира! Шта све једна пасторално-поетска свест запажа кад пропева из неверице?!

Лунд – град са универзитетском традицијом ... Високо стрши торањ катедрале и означава узлазак пут небеса ... Верници би рекли да је то узносито сусретиште трију светова, пошто је у додиру са небом и поретком у свемиру, са хранитељком земљом и доњим светом и његовим овде, бујним водама ...

Поред тог моћног узрастања торњева катедрале и силовитог продора у неку нову духовну или онтолошку раван и надрастања оног што је људско види се - нешто сасвим приземно – паркиралиште за бицикле. Јесте, за бицикле, што је овоземаљски људско, а за нас мало необично, јер

ми знамо другачија јатишта и чемерна паркиралишта, а скоро да још нисмо стигли до овако масовних за бицикле. Мноштво сваковрсних бицикала – постројено, упарађено ... Све у једну линију, за мало под конац. И без закључавања, без катанчења ... А не као код нас: бицикл прислоњен овде, онде, где ти је воља, и најчешће са опругом за закључавање.

Лунд – град са катедралом до богојавног узноситом ... Толико за кратко, у пролазу ... И људски приземно, али корисно, уређено, упарађено – паркиралиште за бицикле ... без катанчења ... Јер Шведска је високо уређено друштво. То се одмах види, и у пролазу.

Велики успутни градови – Хаслехолм. Простране улице, са ониским зградама. Искрсава поголема робна кућа. На улицама нигде никога, иако је тек 16 часова.

- То је овде везано са начином живота и рада, са цивилизацијским растом, објашњава Милан – Када је радно време, нема шеткарања и зијања по улицама, као код нас.

Мир и спокој надолазе са свих страна, све преплављују и потискују у страну. Смирена и мало укочена, као паралисана архитектура, без намере да нешто покаже или одглуми гримасу ведрине.

Железничка станица **Алвеста** – станична зграда типски саздана, чини се, као и све друге, у складу са шведском архитектуром. Али се по нечему издваја од других: на прочељу је упадљив грб, и вијори се застава, трепереħи у светлу.

- Вероватно је то стег и знамење покрајине, каже братић Милан, нагађајући. - То смо сада и овде видели, не и другде, додаје.

Убрзо наилазимо на неке модрикасто-сиве воде, сребрнасто изглачана језерца; а тамо мало даље таласа се и повија шевар. Све те воде заједно, у сиво-беличастом разастирању, са испрва ониским растињем што се гиба, као да су нешто обједињујуће. Оне су изгледа у чудној вези с неким мистеријама с којима скупа подстичу извесну обнову или бар илузију о њој. У том складу водених и бојених разливања осети се трептај музике што замире.

Наилазимо на шуму витких, белих бреза. Оне лепотом надрастају себе и богату природу, а не захтевају да човек зависи од њих. Па ипак, према скандинавској традицији, можда ће се последње битке у свету лепоте водити око наизглед некорисних белих бреза.

Како се све више удаљавамо од Алвесте према Штокхолму облачасто и ваздушасто одсијавање белине као да се огледа у чедности небеског стања. То нису облаци над главом, над брезама, или у души, јер природа овде дочарава и оно што нисмо очекивали, па се уздиже и вазноси не само у великим већ у ситним стварима. А облаци на небу су разиграни парипи валкира.

Нове грађевине и куће изгледају доста скромно па и сиромашки оскудно, као да су споља преодевене у голотињу. Гледаш то сиромаштво обнаженог изгледа и мислиш како и овде, ту помало сетну наготу заодевају у оспољену једноставност и упросечену контроверзну једнакост.

- Све је то тако зато што је ово дубока провинција, каже Милан.

После закључујемо да у овим нордијским просторима, где и у мају има подоста снега, повише тога је окренуто животу у унутрашњости куће, породичног дома, важан им је складан ентеријер, унутрашња хармонија духовних сфера, а не спољашњи изглед. Зато се повише тога скрива у својој лепоти која је увек присутна подаље од наших очију. Испразни и недотеранци теже оспољеној а празњикавој лепоти па се открива да је сиромашан у души и нутрини – слепац – јер сам мало или ништа не види, а други га још мање запажају.

У Шведској је упадљиво одсуство склоности за спољашњим улепшавањем. Можда и зато што је лепота чарнија и присниja када је понајмање одевена. Изгледа да ту и нема неких подстицаја за декоративним дотеривањем, улепшавањем. Мало је људи који би томе поклањали пажњу; већини је важна функционалност и оно што је рационално, угодно.

- Овде је, по свој прилици, изразитија свест о непотребности па и јаловости естетског дотеривања, дограђивања, бојадисања и малања, коментарише Милан – утолико пре ако је све под снегом скоро осам месеци, и још два у неком сивилу и полумраку ...

- Ту лета кратко трају, људи се задовоље са мало овако красних и сунчаних дана. Није то као на Сицилији, додаје зналачки путешествено – где су и у децембру лимунови у цвету.

Пролазимо мало заобљене али опоре, понегде опустеле висоравни Шведске. На благим заравнима и надомак насељеним местима, појављују се нежно зелене и ведре ливаде, са којих зрачи нека млада, зеленкасто папирјаста, мека мистична светлост. У њој се мешају и сједињују жутињави одсев земље и резедаста плавет летње отвореног неба.

Воз ужурбано одмиче према Штокхолму, као да се претиче са непомичном звездом. Пригушена светлост пегавог поподнева га пресреће, а када мало успори, почиње пепељаво да га засипа... Чудна нека тишина влада у тим шведским возовима, од ње се и празнина измешта. Међу путницима скоро посвећени мир, како уђу у удобан вагон, што се аутоматски затвара чим воз крене, утону у своје седиште и одмах се загњуре у неку књигу... Нико и не погледа на новине што их публикује сама железница, а налазе се блејаво поред сваког седишта. Ако неко само мало шкљопоцне или неспретно маукне седиштем, већина одмах подигне главу, погледа у правцу онога ко уједа тишину, а онда се међусобно мало зачуђено згледају као да се звекетаво питају који ли је то незнанац што тако грубо нарушава скоро свечану тишину. и већ следећег трена враћају се заветном читању, незаинтересовани да погледају кроз прозор вагона који се зацрвенео. Тиме као да кажу: ко не налази мир и смирај у безданом себи – неће га наћи ни другде.

Преко разгласа објављују светлећи назив назив сваког места у коме се воз напречац зауставља.

У једном моменту силазим да споља, са перона који не памти растанке, осмотрим задихану

композицију Juter Citi ... У доњем делу, и између прозора, вагони су црвенкасто сламежљиве боје, а навише су бакарасте.

Возовођа је жена у прикладној униформи; птице су јој еполете на реверу.

Милан се замало побојао да не останем на перону заборава, управо због аутоматског затварања вратију када композиција крене. Ту више нема ускакања или искакања из вагона у недођин.

До **Мјолбија** воз је довитљиво ишао успоном, висини до грла, кроз озрачене четинарске шумарке; а онда убрзо уследило је спуштање ниже од пупка, у житородна поља, али не тако обилна и пространа под сунцем као у нашим трбухо глатким котлинама. Мало је људи на здраво зрнастим пољима и они које видимо нису као непојамни ратари у Поморављу, наднесени над бешћутним баштама и земљом коју обделавају, у свислом грчу запињања. Они су усправни у себи, просто лежерни, и скоро гордељиви, поред неситих машина које опслужују…

Станица Линчепинг слично безлична свим другим; или се у успутном мимопролазу само тако чини.

- Остала нам је још једна трећина пута, до Штокхолма, каже Милан - загледан у географску карту на којој нешто испод палца одмерава - премерава.

Прегледавање туристичког бедекера за астронома и великог друмовника, је као прелиставање звездишта и поновно проверавање преласка од знаног у виђеном - ка невиђеном. И ту је увек

присутна бојазан од судара са неочекиваним што нас измешта, надраста и суновраћује, те страх да се нешто важно не пропусти, а све то као да умањује чари и лепоте путовања и притуљује исконску радост сусрета са незнаним и оним што се само једном видиш или превиди на овако великим путешественим вијањима.

Норчепинг - објављују преко разгласа, метално звонкастим гласом, који продужено и реско трепери у слуху, у ситним опиљцима, бодљикаво… Колико је то различито од меког и облог гласа трбушастог кондуктера у нашем путничком возу - М а а р р к о о в а а ц, што се котрља и поскакује између купеа.

Пролазимо кроз град који је некако чист, умивен, углађен, сасвим различит од оне јужњачке околостаничне запуштености, чаршијског збиришта и испретураности. Ћутљива неразумљивост улица са изубљеним навикама, разнобојно озраченим кућама, повише црвенопругастим, са пуно беријетног растиња и лазурно гранатог дрвећа између њих. Из те стишане усклађености издвајају се свеже умивене фабрике, које снисходљиво брује, посуте сивилом смерности. Око њих су типске монтажне зграде, можда станишта, са упадљиво исцртаним прозорским оквирима.

Убрзо **Штокхолм**.

Један од најлепших градова на читавом овом путешествију. Његове боје имају необичну изражајну вредност тамно пригушене ватре и топлину притајене љубави. Ту се врло густо мешају и дубоко прожимају боја црвене земље и гвоздене рђе, са потонућем у окрутност таме. У бојеној основи древ-

них здања, што надтрајавају себе, као краљевски дворац, градска већница и витешка кућа је мркоцрвена и браонкасто-глинаста, које су у присној, скоро интимној вези са тамноплаветним воденим окружењем тринаест мањих острва. Човек је ту, чини се, вазда на исуканом рту слутњиве наде и недокучиве мисли, у окружењу вртложних боја витештва, части и смрти, широм отворених очију у северњачку бескрајност… Изнад је небески сиво облачје са сетно модрикастим одблесцима под крилом висине.

Између, пресипа се пригушена хладњикава светлост дубине без сенки. Те разнолике, а у понечему сагласне скале боја се ретко сажимају у једну што се намеће и покушава да светкује и врхуни; ако се то и догоди онда се разазнаје умишљено тмасто зеленило неког давног живота, и оловна зелен смрти што се у ваздушју слути, али не долази.

Сва та измешаност штокхолмских боја, њихово узајамно прожимање, или пак повремено сударање и оповргавање, као да упућује људе на тежњу за стварањем и достојанственим самопотврђивањем. А та преовлађујућа мркоцрвена, глинаста и тамно пламенкаста, усмерена је на неку врсту вечног дијалога мајке земље, животворних вода мора и пепељавог неба.

У Штокхолму тргови имају посебну лепоту, и овој Венецији севера придају нарочите чари, што изгледа није довољно уочено. Они су тако размештени да камени мостови и водена разливања између острвских делова, сличе мрежастом крвотоку који води до средишта тргова. Полукружна средишта су им обично поплочана светлим, глатким грани-

том или неким сличним материјалом, по коме стопала јасно и бистровидо промичу ка зградама што су без посебне привлачности уоколо начичкане. А оне су самерљиве величини трга и светокруга који би покриле у продуженим линијама, уколико их замислимо негде до самог централног места. У полукружној средини трга је понекад паркић с обелиском или споменик, који се речито а немо оглашава са неупадљивог постамента. Та скромна споменичка обележја, колико смо запазили, нису увек на најбољи начин спајала блиставу снагу народа и величину уметности.

Прелазимо преко једног таквог трга, ка нашем омањем, скровитом хотелу.

- Вероватно знаш да нам је хотел резервисао Владимир Кршљанин, примећује Милан.

- Он пише и стихове? питам, док пролазимо кроз ходник застрт црвеним тепихом, до наше собе.

Сутрадан обилазимо Штокхолм.

Острва, острвца, издвојена, али нису осамљена…

Скансен, лепо уређен музеј на отвореном, физички и обликотворно васкрсава једно давно минуло време, сјај и трепет великашке градње. Старинске нордијске брвнаре садељане тако да покажу како се некада руновито живело у овим крајевима. И то у друштву белих медведа и другога крупног зверињa. У језерској води пливају фоке; а уоколо су се могли видети и ирваси…

20. VII 1990.

Од Штокхолма према **Кируни и Нарвику**. Свуда уоколо живописни сркутави језерски пејзажи, беспута водена разливања која као да све окружују. Али то нису воде плодности и животног исклијавања, или то нама тако изгледа због увира у очињи вид из кога излеће нестварна птица… Јер после првих умиљатих изненађења у суочењу са скоро насилним мноштвом језера и језераца, догађа се извесна засићеност која изобиљем просеца пут до лепоте и лирског узлета… И то због непрекидних растакања, па можда, и самопоништавања, јер ту нема бујности и радости живота у пресипању. Недоречене пределе уоколо осваја неко полујалово мрко и модрикасто зеленило, слично непогоди, које више одбија човека но што га привлачи и мами. Томе доприноси беспризорно брзо смењивање давежних језерских пејзажистичких детаља, и они нагло почињу да се леде у уму, не пружајући ни за тренутак могућност присности саживљавања. И онда, ту, више нема емотивног очишћења, ни благородности дубине, остаје зеленкасто мрка самртност расточја…

У једној врсти забавног парка пружа нам се прилика да са разрогачене висине осмотримо замршену панораму Штокхолма. Широк и отворен видик који се није могао очекивати над овим градом на води, са доста загрцнуте влаге у погледу. Отварању и продорности тог видика припомаже сунце на заласку које некако полухоризонтално препружа своје зраке, или то нама тако изгледа на овој висини што сеже у ждрело неба…

- То је леп поглед на једну од Венеција севера, њена острва и водене површине, краљевску палату… Одсјај на води сунца што се клони заласку зазивају пажњу… Неколико пута сам био на острву Ђургарден, где се налази низ музеја, старих палата и резиденција, које сам све систематски посетио.

Поводи за боравак у Штокхолму су скоро увек биле научне конференције у главном граду Шведске или у блиском универзитетском центру у Упсали.

И после 21 сат Сунце је ту високо на проницљивом хоризонту, али није весело у сјају, већ је некако скривено у своју ледовитост и као змија зракасто и љигаво препружено.

Поларни круг виђен из воза

Сиво, облачисто сумрачје у тмуши што се згушњава, мрзне. За многе у возу поспана зора; а за нас, на прозору дана и вагона, измагличасто ишчекивање. Нећемо да пропустимо моменат преласка Поларног круга, јер за нас, са Балкана, то се у онкрају заполарја догађа само једном. Можда и за друге, у возу, који скоро бешумно клизи кроз маглину, низбрдицом снова…

Оскудно, кржљасто растиње у испошћеном сивилу, које не слути, а вероватно и не зна за пламен и птице, за обасјање. Изгледа као да је покајнички залутало изван вечног пролећа у ту просторну пустошност па у својој пепељастој потиштености делује некако обредно, покајнички лижући мртво иње. Или га такавим чини наше

загрожено ишчекивање и просветљена немоћ страха.

Капљица јутра, не росе, клизну, па се стрмени низ прозорско окно јутра. Из притуљене тундрасте смерности, уједанпут поче да се помаља нешто беличасто најежено… Гле, зупчасто нанизано - претиче се са ужурбаним возом који је заборавио Сунце - и беласа се као белег, беласа. Између тих сасвим једноставних камених белега провлачи се отегнути звиждук воза.

- Ево, сада прелазимо Северни поларни круг, каже Милан некако победоносно, са мало више подигнутом главом на поздрав.

У тим стаменим белим каменовима, нашим усправним и укоченим погледима, звиждуку воза који се продужава, скоро да је било нечег заветног; а звучни вал који је ваздушасто све наткрилио, представљао је једну врсту освећења тренутка преласка Поларног круга… Све то догодило се у славу замишљеног круга учевне свеукупности, границе чија се упоришна тачка наметнула природи а обим јој је у представама истраживача, што су далеко изван и изнад свакидашњих.

На прилазу Кируни

Приближавајући се возом Кируни, на путу за Нарвик, прочитавамо оно што је Исидора Секулић лакокрило забележила о овом месту. Она је из супротног правца, из Нарвика, начинила излет “у варошицу Кируну, главну станицу шведских гвоздених мајдана..“ пише у познатим “Писмима из Норвешке“. Краљица наше есејистичке и путописне

прозе на мајдане и гвожђе Кируне гледа као на извозни продукт у далеке земље /Енглеска/ и континенте /Америка/, али у њима види и оличење чврстине и трајности што су и функције живота. Но, ни свеколико чврсто истрајавање, ни вечност не могу да надокнаде улудо изгубљено време, које се на путовањима обнавља…

Док воз промиче кроз доста бујно, понегде шипражасто растиње, са шумицама витких белих бреза, борова и јелика, читамо део путописа Војислава Ђукића "С друге стране поларног круга", који надахнуто пише о самотним белим брезама у тишини поларног предела. Мало нас је зачудило што он злопутно слови о закржљалим брезама око града Кируне. Према његовом путописном виђењу, у том суровом, али на свој начин чудесно лепом пределу, "од земље се отржу само брезе и који закржљали бор и јела. Људи и не покушавају да саде нешто: нигде стручка цвета, нигде класа жита или листа површа…" Беле брезе, које према народном веровању, штите од ала и вештица и разгоне напрате и зле духове, овде изгледају некако самотно и пустошно, са много мање чари него другде. У тој осамљености и ћутнини оне као да су усмерене на себе и своје истрајавање у засебници.

У северном делу Лапоније, Кируна је један од највећих градских центара. Да ли одређен према смеру ветрова и сенки које носи? Ту нисмо видели ни једног Лапонца, осим једне мале статуе што не мисли на будућност у модерном делу Кируне која надлеће време. А ирвасе смо ту запазили само на шароликом дизајнираном омоту књиге у киоску близу железничке станице; та књига слути и

уравнотежује оно што је некада било и што се зна. Древни Лапонци и ирваси су, данас у центру Кируне, само симболично присутни, колико смо ми видели, као траг и одсев давних времена, у поетским и митским представама и примислима, као посвећеници великој мајци Иси.

Обилазимо модерну и отмену Кируну, која нам открива ново лице о коме смо мало шта могли сазнати из путописних белешки и записа. То је градић тишине, са плански обликованим тргом који је по свој прилици недавно изграђен. У средини доминира голостуби споменик од складно заоденутих и неуравнотежено самољубивих металних делова, што се у звонком ритму звукоље и надовезују један на други, градећи обелиск што сеже у гвозденасто сиво и тешко небо. Уоколо је Народна кућа, Кируна конгрес, архитектонски оригинално уобличени тако да усредоточују екуменско и општенародно у човеку, па хотел Ferrum, који симболично показује да је ту све у знаку гвожђа, његове снаге и несавитљивости; али и неких притајених окова, које путник намерник не може да види и разазна. Овде је архитектура хроника минулог живота која речито говори о ономе што легенде оћуткују, а сведочи и о модерности.

Иако смо у заполарју у жардињерама видимо доста благовесног цвећа, највише је разнобојних петунија, смерних љубичица и жутооких маргарита. На узвишењу које се диже мало изнад железничке станице, сада, у другој половини јула, процветао је љутић а жути се и жућени маслачак, док су уоколо васкрсле ситно попрскане беле раде. Испод танког слоја земље која је ту нанета, а кише су је пометно

спрале, види се нешто као црна сљезовита шљака или можда ситни комадићи расејане гвоздене руде.

Када се мало у клецавом ходу искорачи из средишњег дела Кируне одмах се назре црвенкасти вегетацијски вршак дрвене црквице, који мами ујармљени поглед. Пошли смо да погледамо и разгледамо мало изблиза, ту засебницу, то божанско пребивалиште на овој понекад ледовитој пустопољини. Прелазећи неколико асфалтираних улица изложени проређеним крицима птица, угледали смо ту вероватно првородну, стару, а сада обновљену богомољу Лапонаца, окружену младим, вијоглавим брезама, у складу са скандинавском традицијом посвећености Тору. Зашумљене брезе су чинодејствујући штитиле и прикривале здепасти доњи део те црквице, која се навише дизала као кула звонара, досежући крунидбено до врха бреза, а одатле се обгрљено ширио вишеугаони кров, што се опет навише сужавао у чворновати клобук са оштрогорним вршком. У том, за наше појмове необичном и стаменом дрвеном храму, што је ту застаблио, некада су се окупљали и обнемело молили Лапонци, који су издалека непроходом долазили са запрегом ирваса. Наоколо су се, вероватно, налазиле здушене дрвене кућице и колибице, што су узмакле пред новоградњом. Данас се, насупрот тој богомољи, окруженој красним паркићем за људе од непомисли подиже врло атрактивно, ново, модерно здање, које сличи неком храму што се посвећује радости живота, са великим стакленим прочељем и вишеспратним оштроугластим кровом.

Са тог узвишења где је црквица, види се у даљини издужено и тврдо Гвоздено брдо. То

црнпурасто брдо терасасто се спушта наниже, тако што су му неки делови обрасли зеленим, жбунатим растињем трајне снаге и постојаних хтења. На врху брда виде се омањи бетонски торњеви и хефестовски апарати између којих је разапета трака за пренос ископане гвоздене руде. Врх гвозденог брда, као да неком чудном магнетском снагом привлачи облаке као клете птице што се ту горе мотају и повремено га закривају. На моменте је тај вршак са беличастим бетонским торњевима, стубовима и апаратима у облачастој измаглици, која ће се ускоро распршити да би открила неки тамни, пругасти механизам што се препружа преко врха брда. А мало потом, опет, све се загуби у тмастом облаку из кога се помаља нешто као рука.

На железничкој станици у Кируни је мноштво вагона натоварених железном рудом. Пуни вагони гороборе са купасто заобљеним вршком, распоређени на десетак колосека, спремни да крену ка Нарвику и другим местима. Свуда уоколо земља је сустопице црна од руде, само се тупо сјаје излизане шине. Руда која још није невидним блеском засијала као гвожђе - севом глача, лиже, и једе железничке шине.

У близини станичне зграде, на једном дужем каменом постољу, подигнут је споменик рударима. Четири копача руде, корачају поводљиво један за другим, носећи на десно раме осиону гвоздену шину. Газе стамено и чврсто по тврдом изажденом постољу, са погледом упртим негде изван видокруга. Низ црне рударске капе, одећу и јаросна леђа, слива им се бесвесна киша као зној. Презнојавају се под изоглавим теретом који је дело њихо-

вог труда, и не хају за путнике дангубнике што су ту да се одморе и предахну док не поодјутри до доласка воза.

Убрзо после Кируне почеле су на оближњим узвишицама и нехајним бреговима да се појављују беле крпице снега. Касније, то су биле све веће стрмоглаве плохе, тако да је туристичко место Абиско, са околним земљоломним брдима, било скоро обавијено снегом.

Нарвик - модеран град са машинеријом за истовар руде, вишесмерним путоказом и успокојеним људима

Од Кируне према Нарвику очи нам све чешће чујавно утону у изобилно мноштво језера и модрикастих језерца. Поново се осведочавамо да је и Шведска као и Норвешка, у претежном делу, земља са изобиљем вода, са великим бројем рујавих канала, мирних, врлудавих и слаповитих речних токова, жудњиво наврелих или накупљених вода и сливова, пенушавих водопада и шумних, обрушујућих букова… Сваки час очи, ко тица у зраку, одрешито запливају и светлозаре негде на води, окупају се таласастим плаветнилом, зароне и помрсе се са ћудоредним брзацима, оросе се ведро распрсканим водопадима, затитрају, плаховито заплутају или се зајезере у сливовима и водооким језерцима хировито расутим свуда и на све стране.

Испрва, тамо негде у јужнијем делу Шведске, између Упсале и Норчепинга, чинило нам се да небо и заоблачје избегава да се макар и привремено огледа у тој зајезереној води, нигде да се у њој

сажето забеласа, прамичасто гњурне перчин или расплине у том опточеном разливању, које сунце доста ретко дирне и помилује… Гле, гле зар се и благе заравни и мудре стеновите узвисине не огледају у тој води као што другде бива, него само пљусну широка стопала па као да беже од хладовитости, увлаче се негде у себе, а да се искрено не огледају и не испљускају своје буцмасте стране у води… Касније, почели смо да схватамо да је ту у питању нека лукава и нама незнана игра ретких сунчаних озрачења, смеле, хладњикаво самодовољне воде и влажног сивила које све закрива, гута, и поништава.

Како смо се приближавали Нарвику путеви су се насилно сужавали, повлачили кроз теснаце, а снеговите сподобе бивале све чешће на окомитим планинским странама, са којих су се сливали утрнули водени слапови. У појединим тренуцима толико смо се приближавали снегом утрпаним вртачама и грабежним увалама, да смо скоро могли да згрудвамо тај врвежни снег нашим рукама опаљеним медитеранским сунцем. За нас јужњаке било је чудно, скоро непојмљиво, да сада, половином јула, можемо толико да прићемо снеговима на један рукохват и да се чаркамо са његовим пригушеним белинама, да се суматраистички драгамо са његовом зебњивом чистотом, а када нам све то огрди и дојади и да се грудвамо, ако нам је воља. Јер ту нису били под снегом само планински врхови већ се он спуштао дубоким дераовијама до саме пруге, која је због планинског терена постајала једнотрачна. Наше и јулским врућинама и летом напаљене очи згрануто су

руњале, преметале, сврдлале снег, који је у подножју држгоре топљењем смекшао и запрљао се, иако није онај "лањски".

Око поднева, у тренуцима без сене, смо у Нарвику. Разгледамо ругобно учаране справе и механизме за истовар и утовар гвоздене руде; стасите металне конструкције са пуно пометно изукрштаних пречага, које нешто магично повезују и држе.

Много је точкова, са паоцима, точкића, непокретних покретача са загриженим дугачким преносним тракама. Протежу се и нешто заветно причвршћују дугачке, зарђале сајле. Понегде виси очерупани плех оловне боје испуњавајући своју ђаволску улогу.

Робусне, мастодонтске справе за пренос гвоздене руде. Једне поред других, као да се надовезују, надопуњују… Дошљак, странац, не зна како се зову, именују. О томе може да просуђује на основу изгледа, претпостављене улоге коју врше, чему служе. Али када су овако без покрета, осамљене, без људи, полумртве, и то је теже.

Наткриљује их ћутњом небо окаснелог поподнева. Оно ту, изгледа, чуварно стражари.

Стојимо пред тим огољеним робусним машинама, ругобног изгледа, запитани: да ли све оно што рационално и беспризивно испуњава своју корисну улогу и функцију, што је строго у служби и на пуку, али одељену корист, тек из друге, треће руке - мора да буде без сваког естетског смисла и лепоте? Или је то можда нека употребна лепота по северњачком укусу, коју ми не разумемо и не

можемо да докучимо, понети мишљу да је често понајлепше оно што ничему не служи?

И поред тих ругобних и изаждених справа и машинерије за претовар гвоздене руде, у лучком делу - Нарвик је, изван пристанишног појаса, леп и модеран градић. Некада је то била мала рибарска лука, која је захваљујући великом извозу руде, прерасла у умиљато урбано и културно средиште. Опсег и тонажа њеног набрецалог извоза већа је од свих норвешких лука заједно. На тој солидној основи, и уз помоћ компанија које ту делају, растао је и узрастао модерни Нарвик.

Понајлепша је главна улица, или краљевска улица, како је зову.

Складне, људски самерљиве, живо и весело обојене зграде. Прикладан, невелики трг какав и приличи овом наизглед богатом и самозадовољном граду. На средини је фонтана, ништа изузетно, али ведрим распрскавањем освежава и некако полу-обредно шкропи и освештава читав тај простор. То су неимари суздржано и разложно хтели. И није мало, ако није и све!

Како ли та фонтана изгледа у марту и априлу када се овде одржавају зимски фестивали? Да ли се тада ове сребрнасте капљице мешају са студеним прамичцима откинуте магле, или, можда слеђене, чамују чекајући ово јулско озарење? Можда разиграни фестивалски дани, прасковита музика, насмешена људска лица, оживе, развеселе те капљице и фонтану, придајући им сјајовиту топлину прозрачности, која иначе тада, природно, ишчезава из овог хладовитог северњачког амбијента? Тако, за тренутак, изгледа мало притајени, полунестварни

дијалог са јулским распрскавањем фонтане. У том немуштом разговору, можда и без смисла, продужава се, на тргу у Нарвику овај бистри јулски тренутак у дане студени и маглуштине, без исходишта.

Загледани у неговано шаролико цвеће, које је сличило малом рајском врту, овде, у арктичким просторима, прекинули смо ћутљив, упитни "разговор".

Певушави цветни врт на тргу у Нарвику. Пољана, или јулски трг блажених?

Не, северњацима изгледа није потребна боља земља, земља блаженства. За оне који су овде рођени ово су најлепши рајски простори и крајеви. Изван њих, и када жудњиво пију сунце медитерана, на ничијој су земљи, у проклетим менгелама.

Ту близу је, за нас, сасвим необичан путоказ, са пуно изукрштаних таблица, окренутих у разним правцима са означеним растојањима до најудаљенијих европских центара. Обилазимо, загледамо тај путоказ, као неко симболично сусретиште далеких простора и претпостављеног времена да се сустигне до жељеног места.

- Пази, овде је означено растојање до Београда, каже Милан, чијем пажљивом оку велепутника не може да промакне ништа важно.

- Баш до Београда? питам са мало неверице. - Како ли само то срачунаше? рекох пошто сам се осведочио. Али не записах то у бележницу у коју уносим многе безначајне појединости.

- Једино је одавде до Кируне све одређено у метрима… То је нека "шациметрија", нашали се он.

Мени су од свега тога занимљивије оштрице тог путоказа забодене у разне правце у простору и укрштање сенки, њихов чудан сплет. Путоказне оштрице као да деле свет у више праваца који се, гле, умножавају са сваким новим убодом у другом смеру.

- Четири сумерско-семитска бога поистовећивана су са четири стране света, кажем гласно - Колико страна света, овде, у Арктичким просторима, постоји? питам више за себе. - Рачуна ли се можда и ово средиште где је укопан многострани путоказ? И гледам како по црном асфалту прожетом светлим камичцима, клизи откинути листак беле брезе, и то "без севера и смера" како би рекао песник…

Посетили смо музеј у који баш не ходочасте много. Занимљивија је била шведска црква коју је ту, у Нарвику, подигла англошведска компанија, која је градила железницу што транспортно повезује руднике гвожђа. А архитектонски је најимпресивније изгледао центар за поморце, какав и приличи овом великом извозном лучком стецишту.

Шетајући градом, мало смо загледали у излоге бројних радњи и радњица. Упадљиво нам је било присуство Тролова у њима што има неку симболику; а нас је запућивало предстојећим путем Тролова. Више од свега претраживали смо и бирали разгледнице које ће нас подсећати на Нарвик.

Људи на улицама изгледали су нам некако претерано мирни, као нечим притиснути, са више спокоја и личне усредсређености, него ли другде. Њихова учтивост и љубазност просто је плашила;

скоро ничег није било од оне северњачке хладности и отуђености, о којој смо толико слушали и читали. Само су се мало више збуњено загледали између себе када чују наш доста жустар говор, њима посве туђ и далек, још праћен живим гестом, уз мање неспоразуме при плаћању. Вероватно су их чудила наша загледања и можда прегласни коментари разгледница. Шта ту има толико да се говори, па још и да се радосно гледа, на фотографије, разгледнице, њима тако обичне и свакидашње?

Већ уморни од шетње, разгледања, пазара, застали смо да се мало окрепимо. Топле виршле у дугуљастим, танушним кифлицама, реска минерална вода у малим бочицама, колико за једну чашу, и горка, мало опора црна кафа, ни приближно "турској", које смо се већ ужелели.

У одмакле поподневне сате кренули смо из Нарвика према Харстаду.

Путујемо са доста лирског ишчекивања поред језера Торне Треск. Језера са некако "ухваћеном", уловљеном и поробљеном водом. Јер то нису језерске воде наших крајева, са светломодрикавим и играво ведрим површинама, по којима се изобилно просипа Сунце што их светлосно и бојено чара и зачарава… То су нека трома, сивобеличаста полуталасања мртваја, изнад којих нема оне обилате зрачне звезде у насмејаном пресипању… На површини језера Торне Треск усидрен неки оловно тешки мир што притиска и тлачи полуталасаве покрете који покушавају да се искрадају, отму. Али и у тој усидреној смирајности северњачки заједерених вода, има неке лепоте коју више слутимо, а она нам непрестано измиче, као што то

иначе и бива са сваком лепотом која се незнано обнавља, али изван нашег ока и духа.

Пут нас води постраницом Ромбах фјорда - **нашег првог фјорда**, који смо због првотности детаљније покушали да осликамо.

На том путу нам се приказао величанствен, модеран, скоро лебдећи мост у љубичасто трепераво ј етеризацији Ромбах фјорда. Њему сличан по елеганцији облих и издужених линија што се негде у безвадушју утркују, сусрећу и пресрећу, видели смо на ушћу Даугаве.

Мост је саздан од полулучно задебљаних висећих делова, што се надгорњавају са окомитим литицама, и зрачно препружују с једне на другу страну. За тренутак вам се учини да ће се те заобљене линије у трновитом препружању и сустицању негде мимоићи, прекинути и обурвати, кад оне, са лакоћом настављају свој сигуран ваздушасти ход једино могућом зрачном линијом до друге обале. Та зрачна игра утркивања полукружних линија, вертикала и препружених хоризонтала непрестано и увек изнова се понавља, до у вечност преласка с једне обале на другу, из овог света у онај трансцендирајући. Игра преласка, одласка у недођин безваздушја и сигурног повратка, надраста бесловесне дубине и понорности Ромбах фјорда, али и ограничености рационално стропоштавајућег ума у досезању вишег поимања лепоте. И то оне вишеструке, што је, незнано ствара природа сама, чудесни предели првовиђеног фјорда и около њега, у велелепном сусретишту са творачким делом маштовитих људских руку и креативног духа мостоградитеља.

Наш први фјорд

На пут по скандинавским земљама пошли смо, поред осталог, да би видели и доживели чари и дивоте необичних, а понекад и сасвим чудесних фјордова. За то виђење смо се дуже припремали, прочитавали оно што је о њима написано, распитивали се и слушали казивања наших породичних претходника /Сергија и Наде Димитријевић/ који су туда прошли у касно лето 1960. године: "То је нешто као када гледаш величанственог Рембранта". Да ли та елементарна лепота фјордова доиста има нешто од животворне рембрантовске лепоте? питали смо се полугласно. И како ли ће та дивота доживљајно и чулно одјекнути у нама? Хоће ли и како обогатити нашу свест и мисаоност - невиђеним?

На путу за Харстад, мало неочекивано, сусрели смо се са узбудљивим красаотама Ромбах фјорда. Та нас је обнажена лепота истински опчинила и скоро "задушила", како се говори у нашем завичају када се доживи неки силовит налет чаровитости или изненадне невоље. Ромбах фјорд нас је за тренутак скоро омамио, силовито обузео и најдубље затрајао.

Некако с ногу и сасви ненадно догодио се тај сусрет који је припремала загледаност у сивкасте стрмене стране планине која је сличила кланцу. Како се воз пење навише, заобилазећи поједине велике громаде, тако се отварао поглед на тај све дубљи и понорнији кланац. Кад наједном, са те висине, очи дубоко утонуше у тампопуто плавило воде омеђене сивомодрикастим стрменим странама. И гле, чуда, вид очињи никако да се извуче из те

озрачене плавољубичасте понорности и глибавог модрила што се негде при дну згушњавало те мамило и зазивало воденим избраздањима, док су понегде зеленкастим растињем обрасле хировите стране, сапињале и пречиле поглед да се извуче, приподигне и узлети. У тим тренуцима застајао нам је дах обезнањен налетом чудесног и дотле невиђеног што нас је повијало у страну, или негде дубље према себи, ка неизвесном гротлу нутрине. Силовито нас опчини и суновратно смути Ромбах фјорд!

Загрцасмо у тој бездани неслућене красоте, закратко изван себе, и некако полулебдеће занихани према препруженим странама фјорда што су се сужавале, ударајући нас у мозак. Занемели и задушено откачени, обурвани у тој помало загубљеничкој заниханости између незнане згуснуте дивоте сна и јаве што се обистињује у чарима опседнутом гибању наших погледа и очију, и мало сапетим откуцајима срца.

Ej, благословена, а незнана лепото, мани се суровости, врати нам дах у обличје природности дисања. Осмисли, без речи, продубљену путеност модрила у души, у глави и распамећеној чулности! Природодавна лепота Ромбах фјорда, оприроди наше срцињске откуцаје и пулсирање душе и свести за све што ће бити, а није било. Страшна бездаоокомита, безглавита дивото, благосиљај путовање до понора невидног, свевидног! Чарост затрајала у срцу, недохватна и непоречна лепота је вазда иста. Чарост-лудост и људско срце у себе суноврати. Први се фјорд у свеколиком недоимању лепоте, умом обездани, обезнани. А све то као да учи

небеса и узнебесја да буду нечитка, а дубине умилно опипљиве у недодиру. Јер, како примити у себе тај обезнањени понор и стрмена обурвавања очињег вида, и у свему томе остати свој у силини доживљених збивања?

Све је очигледније да природотворна красота није ништа друго него елементарно животна лепота у акцији.

Са очима пуним виђеног првотног Ромбах фјорда стигли смо до Евенеса. /Све што после дође је друго, друготно, па ма било још величанственије у разгранатости простора духа и цветних укрштаја ума./ Виђено није трајање, али спаја пролазно и вечно.

На аеродрому у **Евенесу** су нам рекли да можемо узети такси до Харстада. И тада, у очима и магновеном преплету мисли несвиклих на невиђено - кристалисала се, дограђивала и подсвесно преплитала чарост Ромбах фјорда. Тако све до Харстада где ће нас лирски "освештати" поноћно, јесте, поноћно сунце.

Преписано из недоречених мисли:

Сажеће се ноћ у развиделни дан
Светилом што себе на јави препозна.
Поноћно сунце разгореће крв
И тамни сјај чула у невиделу.

Харстад и поноћно Сунце

21. VII 1990.

Предвече, кад умор друмовника иште сунце и славује, стигли смо у Харстад на острву Хинојн. То је понајвећи и по значају један од важнијих градова и привредних центара на Вестеролским острвима. Основна делатност је лов на харинге у води без одбљеска и њихова индустријска прерада у производ безусловне потрошње. То се уосталом осећа свуда и на сваком корену; ваздух је презасићен расплодним мирисом рибе и отужном слаткоћом причесног јестива које сведочи да је Бог близу.

Али риба је овде и нешто више од тога. Она је оваплоћење и израз исходишних моћи вода и очувања свеколиког живота. У скандинавској традицији риба је атрибут богиње Фриге као оличење љубави и плодности. У срцу искри свитање наде и добре среће која обећава сналажење у хранљивим благотама. У наивности губимо чари долазећег које бисмо да подредимо себи.

Тек када смо пристигли у Харстад могли смо запазити његово лагано терасасто узрастање и надгорњавање, са самим собом и то када се пође од морске обале благом узвишицом навише. По том мало хировитом самонадрастању он помало сличи Охриду, само што се завојите линије некако гибаво исцртавају и полукружно обликују и то на доста великом простору. Какав ли је видик одозго, озрачен обрисом осећања са погледом на водена и светлосна разливања и прожимања? Вероватно се бојажљиво разастире кроз ову мало неизвесну и меланхоличну северњачку прозрачност? Више од

лепоте и чаровитости, свакако, има онај у коме струје бивше помаме и довршавају се кристализације.

До грла и врха темена сити и препуни утисака, од свега данас виђеног, немамо снаге за тај одлучнији корак силаска до подножја својих хтења, на дно очињег вида… Сваки нови доживљај и виђење чисте лепоте тражи нови напор; али ми се морамо сачувати још за оно невиђено - за поноћно сунце! Таква срачуната рационалисања можда повређују и унижавају чувство и благородност непатворене лепоте, што вероватно не остаје без неке притајене самозаслепљујуће "одмазде". А слутимо да и повређена немаром и самосустајањем порекнута лепота - уме да се свети у име врлине коју нисмо досегли.

Уметници са доста разлога походе Харстад који може да буде врло изазован при суочењу са сопственом празнином. Поред красног видиковца, њих привлачи опора северњачка атмосфера смираја, светлосна збивања и неначета вода са много лица, просторност одана незнаним силама, разасута бројна острва и осамљена острвца што лебде у подераној измаглици ... Привлачи их и зазива и та замамна светлост, са мало притуљеним и сеновитим сјајем, што је у некој присној, скоро љубавној, вези са воденим лутањима, разастирањима, искошеним зрачним препружањима и некако пригушеним одсевима. Она је овде нешто креативно што суделује у догађајима, преобликовању и дограђивању, или рашчињавању видљивих ствари и првобитних представа.

Већ мало уморни, неспремни за главињање у опседнутом простору, пошли смо у обилазак луке, одакле ћемо сутра испловити у своје данас, и виђење доњег дела града који се слаповито слива ка пристаништу. Скромна је и мало гибаво згуснута архитектура коју овде као да је испљуснуо или са неке друге обале донео велики вал. Кад се повукао, остале су, у загрцнутом ваздуху невелике зграде разбацане без неког посебног реда и поретка, сржно и сврховито. Улице без јевтине шминке, радње дућанског типа, скровите куће, повеће зграде, све је окренуто ка мору које их привлачи и мами неким неслућеним могућностима. Јер море је овде све, са својим плодовима, припитим рибарским лађицама, бродовима, једрењацима а том преобиљу би се све поново вратило. Враћање исконском не познаје раскршћа.

И, опет, поново неки густ и опорит мирис сушене харинге који се све више тањи, слаби и меша са изразитијим, можда мало горчаљивим мирисом морске воде, што овде све плави, обузима, испуњава. Нигде, чини се, тај мирис морске воде и рибље крљушти није тако снажан и не упија се у дах и дух, као овде. Ти мириси су једно од средстава преобликовања тока чулних мисли.

У луци је усидрен велики, леп једрењак, са високим једрима што парају маглушаве висине у којима је притајен неки давни хук таласа. Види се да је скоро рестауриран, свеже офарбан, и да ту стоји да посведочи о вештини морепловаца и савршенству обликовања бродова и бродила које може да постане лебдеће крило на разиграним таласима… Млади се овде окупљају око тог

једрењака и нешто живо и прегласно коментаришу, доказују. По страни стоји једна трудница загледана час у бремените бокове једрењака, час у високе јарболе… Питање је да ли се и како те две крајности сустичу у њеном погледу? Зар и само присуство труднице у пристаништу није ненадно? а то већ може бити отворена могућност за сусретиште крајности.

Зазива нас северњачка свакодневица док шетамо Харстадом. На улицама је доста света са скривеном дангубом у ходу, можда зато што је кликнуло време викенда… Млади тумарају изван доколице, весело се довикују у вољаво презасићеном ваздуху, претичу мотоциклима опасне странпутице. Гледамо како улица развлачи дангубе, пресреће кораке, меша гласове који се спотичу…

Сусреће нас комшиница из истог хотела; следи већ виђено и пита:

- Где је овде неки бољи ресторан, са националном кухињом?

Национално је и у благоутробности, не само у "идеји".

- И ми то тражимо, узвраћа Милан.

Са једне и са друге стране уске и тетураве улице, радње, ониски трбушасти излози пуни пролазних људских потребштина. У њима је понајвише гргураве заобљености, рупчастих кутија и кутијица пуних знатижеље, дуговратих боца наливених жутом замамном течношћу, са речитим последицама… Све то, и много других равнодушних ситница, опуштених као у полусну. Уосталом тако бива и у другим провинцијалним градовима света,

где се аранжираном смешку и излозима не поклања скоро никаква пажња. Важно је да се ту нађе оно што је блиско домаћим ћудима и навикама као и све друго чега има и нема…

Одмах иза првог угла скоро налећемо на прогледала и јарко осветљена прозорска окна.

- То је кафаница или ресторанчић… ’ајде да свратимо, кажем Милану “нашки”, али са осећањем неизвесности и злокобије у себи.

Прелазимо праг, који је одозго под неким засебним, сновидним светлом.

Дочекује нас мало утегнуто, висок, укочен конобар, са залеђеним смешком на лицу. Док бирамо сто он нас прати и уз једва приметан полугеометријски наклон, оставља нас да кратко одахнемо и одаберемо. На столу, с једне стране су “постројене“ боце и бочице празњикавих илузија с домаћим, вероватно најтраженијим пићем, а са друге јеловници, обвијени црним скајем.

Поноћ је већ била прошла када смо изашли у гороборну сунчану тишину. Напољу је било уздарно светлило полузаслепљеног неба и осунчана ноћ. Зазивало нас је угарно поноћно сунце на које су налетали тамнупути, згуснути праменови и црне хридине облака, што би га на тренутак заторно закрилили; али је и онда, негде по бритким облачастим ивицама, титрала светла бордура, док се не би бесано прозрачио и разредио сав њихов охоли и тмасти густиш из кога је капала сипљиво утихнута омагличаста светлост. У невидно доба ноћи било је свуда уоколо нередно светло, видно као код нас у стидљиво црвено предвечерје, када се најави

златоуви прозрачни смирај дана. Након већ безглаво одмаклих ноћних сати, можда још малчице буновно сунце, овде у поморском Харстаду, усидрило се и сјатило некако зажудно изнад линије хоризонта и ту као да је јесење зачамало у жућкастој зрачности што се у све насилно увлачила, прецвало упијала…

На улицама пуно младог и весело рујавог света који једини нарушава бремениту тишину што се коловрато слива с неба и омагличасто навире из празњикавог северњачког бескраја… Скоро све радње, продавнице, киосци, су отворени… Кафанице пуне народа. Из диско-клуба у луци допире музика… Билијар клуб ради у највеће под магичном расветом поноћног сунца. У одмакло послепоноћно време, окаснелог јула, који је зашао у трећу декаду заједно са расањеним свуда присутним поноћним сунцем, у острвском Харстаду, - живи се пуним животом. Та чудна поноћна светлост је снага за себе, продорна, освајачка, пуна неке разгалине, за северњаке, чак и разузданости, а за нас неке неодредљиве узрујаности.

Магновена светлост поноћног сунца преплавила је небеска и космичка пространства и слива се на усталасану живост, на неразумну прозирност луке, града, на људе у покрету, на ваздушасте приказе, на видрасте утварне, извештачене пролазнике… Она потискује и сузбија таму, бори се са неверицом и спутава је захваљујући успламињаном сунцу које сада, у овим моментима, изгледа као дародавац из прикрајка… А после, после, када мину ове осунчане ноћи, наступиће тескоба тмине коју ће

развидељавати светиљке без радости, чкиљава одсутност, невиделна злоба…

Та бљесковита светлост таме, ма како чудесна, није милостива и просветљујућа за нас као за ове људе са севера. Она се измирила са мрзлинама и цичом па не распаљује машту и не подстиче фантазију из које ће се уобличити неки нови свет. Поноћно сунце, иако просветљује таму - није просветљење срца - већ нешто што прозрачава небо горе и нас, без звезда, овде, доле… Док га северњаци гледају у озрачености свога бића, кличу му и аплаудирају, када исплови из заторног обличја, за нас оно светлозари оспорену ноћ и то изван језгрила у очињем виду… Јер њему се, иако врхуни небом, ипак не отварају двери вечишта када амајлијски стоји тамо на непостојаном месту…

*

* *

Овде се, с разлогом, прекида путописно виђење Скандинавских земаља друмовника и ходољубаца, нове, млађе генерације, како не би опсегом оптерећивао основни, подстицајни, Димитријевићев рукопис «Писма из Холандије».

У наставку, који ће вероватно бити објављен као посебна књига путописа, обрађено је: крстарење Заполарјем и виђење Ризојхамна, Сортланда, Стокмаркнеса, Рафтсунд фјорда и Трол фјорда, те Лофотских острва, Сволвера и Стамсунда. А онда, наредног дана (23. VII 1990), уследили су на овоме путу: Боде, Ернес, Несна, Бренесунд и Рорвик, што се заокружује стиховима «Сунце на океану I и II».

Сутрадан (24. VII 1990), детаљније смо обишли Трондхајм, посебно рибљу пијацу, катедралу Нидарос, болнички кварт, као и музеје и збирке у овоме граду, на које нам је указао наш претходник, велики светски путник Сергије Димитријевић.

На путу за Молде напустили смо Трондхајм фјорд, видели Орксдал фјорд, Стенгвик фјорд, Сундал фјорд, Ланге фјорд и Фане фјорд.

У среду 25. VII 1990. кренули смо из Молдеа за Андалснес, обалом Ромсдал фјорда. Око поднева нашли смо се на чувеном Путу Тролова, са велелепним водопадима. Подробно су описане дивоте Гејрангер фјорда, који је на нас оставио најдубљи утисак. Уз то, обратили смо одговарајућу пажњу и језерском изгледу Норд фјорда.

Следећег дана из Малоја смо испловили ка Бергену, који смо целовито обишли, укључујући и све веће музеје и знаменитости (Ханзеатски музеј, Бриген и др.). Потом је уследио лепотни Согнефјорд и престоница Осло, у коме смо провели скоро три дана, и одатле кренули за Гетеборг, Елсинор и красни Копенхаген. Одатле смо се преко Либека, Хамбурга, Целеа, Хановера и Минхена, вратили у Београд 3. VIII 1990.

STOKMARKNES

Испуњен младалачким доживљајем лепота скандинавских земаља, Сергије Димитријевић је крајем августа и у септембру месецу 1960. године, са супругом Надом, одлучио да крене истим путем и поново види арктичке пределе и крајеве које је већ једном посетио. О томе у предговору овој књизи пише Милан С. Димитријевић, а као недвосмислено сведочанство служе и бројне разгледнице које се објављују као прилог или додатак Сергијевим "Писмима из Холандије". Оне пружају целовиту слику и прегледну представу о том занимљивом туристичком захвату, без литерарних претензија. Њихов циљ је да прецизније и помало документаристички региструју све етапе путовања и да члановима уже и шире породице створе слику о том путешественом подухвату оствареном скромним и ограниченим материјалним средствима.

Пуни поштовања за животно и научно дело Сергија и његове сапутнице и сараднице Наде - Милан из захвалности за родитељску бригу, а ја из уважавања сродничких веза, кумства, те великог Учитеља и духовне помајке која ме је судбински усмеравала – одважили смо се да пођемо њиховим трагом и стопама. Милан је тада, већ са искуством велепутника, прецизно, до у најситније појединости испланирао све етапе путовања, обезбедио туристичке бедекере, а ја сам по библиотекама и другде претраживао путописну литературу, документарну грађу и сваковрсне информативне материјале, укључујући ту и туристичке и енциклопедијске изворе.

Овде ћемо поред мемоарских појединости, уз драгоцену и неопходну помоћ астронома, песника и

тешко достижног друмовника Милана С. Димитријевића, његовог животворног памћења, сачуваних роковника, туристичких водича, разгледница и других сличних материјала, покушати да реконструишемо неке важније етапе и моменте са путовања. Ту ћемо укључити и делове путописно-репортерских записа, који ће у планираној књизи такве врсте бити посебно књижевно-поетски дотерани, а овде се објављују у облику првобитних скица.

Кратки записи

18. 07. 1990.

Када смо улазили у **Будимпешту** помаљала се раскошно румена кугла сунца. Јутарња свежина будила је језу пред рујним понором долазећег... Можда због трачка сањивости што се тајновитим преплетима пење и пробија из неких дубљих слојева сомнабулне путешествене свести ... И поред руменила које је прскало с неба станична зграда и све уоколо изгледало је некако сиво и жалостиво... јесте, сиво и потиштено, усред румене раскоши која се величанствено расипа са неба. А то станично сиво, пепељиво, упорно и стамено, као да је слутило северне арктичке пределе, у пурпурној распаљености путешествених страсти које отварају двери ка незнаном и мењају мисао.

НЕП стадион се издваја као арена тријумфа која даје младости снагу за борбу против магијских и мистичних сила. Привидела ми се, за тренутак, слика раздељених, разбијених југословена, бачених

у арену... У арени живота да ли има победника и побеђених, када нема славља изван пораза?

Усред Будимпеште провинцијално делују генерацијски таблои са некако "ушећереним" лицима матураната који гледају из већих излога, решени да престихују љубав.

- После пар сати прелазимо у Чехословачку, каже брат Милан па придодаје - Следе Братислава, Брно, Праг.

Скоро цео дан се вијамо кроз Чехословачку; загледамо предграђа, индустријске делове поменутих великих градова ...

На путу ка Дрездену прошли смо долином Лабе, кроз Саксонију, поред више импресивних замкова и геолошког чуда Бастаји.

- Гледај, гледај, то је Бастаји, својеврсни раритет, чудо природе, каже ми Милан, док заједно стојимо на прозору вагона. Тек што сам се осврнуо, разабрао, ми смо већ прошли то природотворно чудо, неку врсту ђавоље вароши од камена, чије је постање присутно у мојој фолклорној имагинацији.

- Све су то детаљно обишли моји родитељи чијим стопама идемо, истиче Милан. - Они су то пажљиво разгледали, посетили су скоро сваки замак појединачно и дивили се њиховим лепотама, а ми то овога пута видимо само у пролазу, напомиње са мало жаљења.

У касне поподневне сате стигли смо у **Дрезден.** Изненадило нас је сивило типског, архитектонског рационализма и строга функционалност "индустријски" грађених објеката, без и мало естетског смисла и декоративности. Ту је

скоро све учињено да се постигне задовољење најелементарнијих потреба народа за становањем, а да се није водило рачуна о естетском изгледу стамбених зграда и блокова.

У Дрездену који смо видели половином 1990. године, сивило, монотонија и огољена функционалност стамбених и других објеката, посведочили су начело да је архитектура "тумачење онога што је практично". А чим нешто постане строго практично и корисно најчешће престаје да буде естетски допадљиво и лепо.

- Када сам први пут био у Дрездену, још су се могле овде-онде видети рушевине, напомиње Милан.

У рано јутро, "на сабајле", како се каже у нашем завичајном Лесковцу, пробудили смо се у **Засницу**. Намера нам је била да посматрамо како се растављa воз и читава композиција укрцава на брод. Свако од нас појединачно имао је неку представу о томе.

- Када ми је тата о томе причао, каже Милан, за мене је све било некако чудесно и невероватно: "Знаш, воз уђе и смести се на брод" ... И сада видим да ме није преварио, стварно воз се нађе на броду, у три реда, на шинама.

Да ли оно што је чудесно, одузима веру у истину? Питам се слушајући брата.

Из Засница, 19. јула 1990. продужавамо за **Трелеборг,** где улазимо у Шведску. Поново из брода посматрамо како састављају воз и настављамо пут за **Малме**. У том шведском градићу проводимо неколико сати. Шетамо по старом делу града, загле-

дамо поједине занимљиве зграде које је такнула патина времена и настојимо да осетимо нешто од атмосфере тог нашег првог шведског града чије смо улице могли непосредније изблиза да осмотимо и проживимо.

Нешто мало иза поднева кренули смо возом ка Штокхолму.

... Зелена и родна поља око Малмеа маме и заводе поглед. Али мало је људи на њима, скоро да не видим никога ... "Жена је поље", присећам се једне древне изреке, "а човек семе". Где је ту човек? Можда га замењује агромеханизација? Но, она није човек-семе; она је механизација, инструмент, плус семе, за већу родност и плодност, али чини се, без душе и зрништа здраве хране. Јер мањка човек-семе за то плодно пољежену па да здраво зрниште породи мајка-земља.

Пуно је мистерија у семену, клијању, корену и кореништу, а још више у човековом настајању и нестајању... Скоро увек се у оваквим путешественим вијањима и вићењима очекује да се нешто догоди, али се ипак мало тога дешава, и поред брзе промене места, људи, окружења...

Виде се мале баштице са цвећем, као нестварни врт блажених, узгајан са пуно љубави; мали олтар, јер су чедно, са плавим цвећем недомашног – станиште душе у бездушју... А црвени, гле, црвени цветови су давно минула зора, сунце у беспућу, зенит боја што ритуално пламти, трепти зелен-пољем око Малмеа.

Понекад се нешто слично види у збијеним, ограђеним баштицама, неправилног облика, на сада,

све ређим лединама Новог Београда, где вртлари непобедни вртлар живота... Цветови новог живота заветно вртларски доносе плодове што у прекомерности ишчиле...

Поиздаље виде се макадамски путеви у спотуцању кроз шумарке, као да некамо ходочасте ... Јесте, тегобни путеви и прелази бриде у подножју... Ено, замиче путељак иза довратка даљина... Замиче безвремени тренутак иза растиња, са високим стаблом, али оскудном крошњом у дну видика... Почетна раздвојеност путева и сврховитих стаза, па сједињење и можда прелазак у неко коначно стање јединства са бокором неба подупртог очерупаном крошњом-круном, што је колут једновремености.

Негде успут хранитељско стадо крава на испаши... Плодотворна моћ земље мења ћуд растињу... Краве, да ли са небеским биком? А нигде пастира! Шта све једна пасторално-поетска свест запажа кад пропева из неверице?!

Лунд – град са универзитетском традицијом ... Високо стрши торањ катедрале и означава узлазак пут небеса ... Верници би рекли да је то узносито сусретиште трију светова, пошто је у додиру са небом и поретком у свемиру, са хранитељком земљом и доњим светом и његовим овде, бујним водама ...

Поред тог моћног узрастања торњева катедрале и силовитог продора у неку нову духовну или онтолошку раван и надрастања оног што је људско види се - нешто сасвим приземно – паркиралиште за бицикле. Јесте, за бицикле, што је овоземаљски људско, а за нас мало необично, јер

ми знамо другачија јатишта и чемерна паркиралишта, а скоро да још нисмо стигли до овако масовних за бицикле. Мноштво сваковрсних бицикала – постројено, упарађено ... Све у једну линију, за мало под конац. И без закључавања, без катанчења ... А не као код нас: бицикл прислоњен овде, онде, где ти је воља, и најчешће са опругом за закључавање.

Лунд – град са катедралом до богојавног узноситом ... Толико за кратко, у пролазу ... И људски приземно, али корисно, уређено, упарађено – паркиралиште за бицикле ... без катанчења ... Јер Шведска је високо уређено друштво. То се одмах види, и у пролазу.

Велики успутни градови – Хаслехолм. Простране улице, са ониским зградама. Искрсава поголема робна кућа. На улицама нигде никога, иако је тек 16 часова.

- То је овде везано са начином живота и рада, са цивилизацијским растом, објашњава Милан – Када је радно време, нема шеткарања и зијања по улицама, као код нас.

Мир и спокој надолазе са свих страна, све преплављују и потискују у страну. Смирена и мало укочена, као паралисана архитектура, без намере да нешто покаже или одглуми гримасу ведрине.

Железничка станица **Алвеста** – станична зграда типски саздана, чини се, као и све друге, у складу са шведском архитектуром. Али се по нечему издваја од других: на прочељу је упадљив грб, и вијори се застава, трепереħи у светлу.

- Вероватно је то стег и знамење покрајине, каже братић Милан, нагађајући. - То смо сада и овде видели, не и другде, додаје.

Убрзо наилазимо на неке модрикасто-сиве воде, сребрнасто изглачана језерца; а тамо мало даље таласа се и повија шевар. Све те воде заједно, у сиво-беличастом разастирању, са испрва ониским растињем што се гиба, као да су нешто обједињујуће. Оне су изгледа у чудној вези с неким мистеријама с којима скупа подстичу извесну обнову или бар илузију о њој. У том складу водених и бојених разливања осети се трептај музике што замире.

Наилазимо на шуму витких, белих бреза. Оне лепотом надрастају себе и богату природу, а не захтевају да човек зависи од њих. Па ипак, према скандинавској традицији, можда ће се последње битке у свету лепоте водити око наизглед некорисних белих бреза.

Како се све више удаљавамо од Алвесте према Штокхолму облачасто и ваздушасто одсијавање белине као да се огледа у чедности небеског стања. То нису облаци над главом, над брезама, или у души, јер природа овде дочарава и оно што нисмо очекивали, па се уздиже и вазноси не само у великим већ у ситним стварима. А облаци на небу су разиграни парипи валкира.

Нове грађевине и куће изгледају доста скромно па и сиромашки оскудно, као да су споља преодевене у голотињу. Гледаш то сиромаштво обнаженог изгледа и мислиш како и овде, ту помало сетну наготу заодевају у оспољену једноставност и упросечену контроверзну једнакост.

- Све је то тако зато што је ово дубока провинција, каже Милан.

После закључујемо да у овим нордијским просторима, где и у мају има подоста снега, повише тога је окренуто животу у унутрашњости куће, породичног дома, важан им је складан ентеријер, унутрашња хармонија духовних сфера, а не спољашњи изглед. Зато се повише тога скрива у својој лепоти која је увек присутна подаље од наших очију. Испразни и недотеранци теже оспољеној а празњикавој лепоти па се открива да је сиромашан у души и нутрини – слепац – јер сам мало или ништа не види, а други га још мање запажају.

У Шведској је упадљиво одсуство склоности за спољашњим улепшавањем. Можда и зато што је лепота чарнија и присниja када је понајмање одевена. Изгледа да ту и нема неких подстицаја за декоративним дотеривањем, улепшавањем. Мало је људи који би томе поклањали пажњу; већини је важна функционалност и оно што је рационално, угодно.

- Овде је, по свој прилици, изразитија свест о непотребности па и јаловости естетског дотеривања, дограђивања, бојадисања и малања, коментарише Милан – утолико пре ако је све под снегом скоро осам месеци, и још два у неком сивилу и полумраку ...

- Ту лета кратко трају, људи се задовоље са мало овако красних и сунчаних дана. Није то као на Сицилији, додаје зналачки путешествено – где су и у децембру лимунови у цвету.

Пролазимо мало заобљене али опоре, понегде опустеле висоравни Шведске. На благим заравнима и надомак насељеним местима, појављују се нежно зелене и ведре ливаде, са којих зрачи нека млада, зеленкасто папирјаста, мека мистична светлост. У њој се мешају и сједињују жутињави одсев земље и резедаста плавет летње отвореног неба.

Воз ужурбано одмиче према Штокхолму, као да се претиче са непомичном звездом. Пригушена светлост пегавог поподнева га пресреће, а када мало успори, почиње пепељаво да га засипа... Чудна нека тишина влада у тим шведским возовима, од ње се и празнина измешта. Међу путницима скоро посвећени мир, како уђу у удобан вагон, што се аутоматски затвара чим воз крене, утону у своје седиште и одмах се загњуре у неку књигу... Нико и не погледа на новине што их публикује сама железница, а налазе се блејаво поред сваког седишта. Ако неко само мало шкљопоцне или неспретно маукне седиштем, већина одмах подигне главу, погледа у правцу онога ко уједа тишину, а онда се међусобно мало зачуђено згледају као да се звекетаво питају који ли је то незнанац што тако грубо нарушава скоро свечану тишину. и већ следећег трена враћају се заветном читању, незаинтересовани да погледају кроз прозор вагона који се зацрвенео. Тиме као да кажу: ко не налази мир и смирај у безданом себи – неће га наћи ни другде.

Преко разгласа објављују светлећи назив назив сваког места у коме се воз напречац зауставља.

У једном моменту силазим да споља, са перона који не памти растанке, осмотрим задихану

композицију Juter Citi ... У доњем делу, и између прозора, вагони су црвенкасто сламежљиве боје, а навише су бакарасте.

Возовођа је жена у прикладној униформи; птице су јој еполете на реверу.

Милан се замало побојао да не останем на перону заборава, управо због аутоматског затварања вратију када композиција крене. Ту више нема ускакања или искакања из вагона у недођин.

До **Мјолбија** воз је довитљиво ишао успоном, висини до грла, кроз озрачене четинарске шумарке; а онда убрзо уследило је спуштање ниже од пупка, у житородна поља, али не тако обилна и пространа под сунцем као у нашим трбухо глатким котлинама. Мало је људи на здраво зрнастим пољима и они које видимо нису као непојамни ратари у Поморављу, наднесени над бешћутним баштама и земљом коју обделавају, у свислом грчу запињања. Они су усправни у себи, просто лежерни, и скоро гордељиви, поред неситих машина које опслужују…

Станица Линчепинг слично безлична свим другим; или се у успутном мимопролазу само тако чини.

- Остала нам је још једна трећина пута, до Штокхолма, каже Милан - загледан у географску карту на којој нешто испод палца одмерава - премерава.

Прегледавање туристичког бедекера за астронома и великог друмовника, је као прелиставање звездишта и поновно проверавање преласка од знаног у виђеном - ка невиђеном. И ту је увек

присутна бојазан од судара са неочекиваним што нас измешта, надраста и суновраћује, те страх да се нешто важно не пропусти, а све то као да умањује чари и лепоте путовања и притуљује исконску радост сусрета са незнаним и оним што се само једном видиш или превиди на овако великим путешественим вијањима.

Норчепинг - објављују преко разгласа, метално звонкастим гласом, који продужено и реско трепери у слуху, у ситним опиљцима, бодљикаво… Колико је то различито од меког и облог гласа трбушастог кондуктера у нашем путничком возу - М а а р р к о о в а а ц, што се котрља и поскакује између купеа.

Пролазимо кроз град који је некако чист, умивен, углађен, сасвим различит од оне јужњачке околостаничне запуштености, чаршијског збиришта и испретураности. Ћутљива неразумљивост улица са изубљеним навикама, разнобојно озраченим кућама, повише црвенопругастим, са пуно беријетног растиња и лазурно гранатог дрвећа између њих. Из те стишане усклађености издвајају се свеже умивене фабрике, које снисходљиво брује, посуте сивилом смерности. Око њих су типске монтажне зграде, можда станишта, са упадљиво исцртаним прозорским оквирима.

Убрзо **Штокхолм**.

Један од најлепших градова на читавом овом путешествију. Његове боје имају необичну изражајну вредност тамно пригушене ватре и топлину притајене љубави. Ту се врло густо мешају и дубоко прожимају боја црвене земље и гвоздене рђе, са потонућем у окрутност таме. У бојеној основи древ-

них здања, што надтрајавају себе, као краљевски дворац, градска већница и витешка кућа је мркоцрвена и браонкасто-глинаста, које су у присној, скоро интимној вези са тамноплаветним воденим окружењем тринаест мањих острва. Човек је ту, чини се, вазда на исуканом рту слутњиве наде и недокучиве мисли, у окружењу вртложних боја витештва, части и смрти, широм отворених очију у северњачку бескрајност… Изнад је небески сиво облачје са сетно модрикастим одблесцима под крилом висине.

Између, пресипа се пригушена хладњикава светлост дубине без сенки. Те разнолике, а у понечему сагласне скале боја се ретко сажимају у једну што се намеће и покушава да светкује и врхуни; ако се то и догоди онда се разазнаје умишљено тмасто зеленило неког давног живота, и оловна зелен смрти што се у ваздушју слути, али не долази.

Сва та измешаност штокхолмских боја, њихово узајамно прожимање, или пак повремено сударање и оповргавање, као да упућује људе на тежњу за стварањем и достојанственим самопотврђивањем. А та преовлађујућа мркоцрвена, глинаста и тамно пламенкаста, усмерена је на неку врсту вечног дијалога мајке земље, животворних вода мора и пепељавог неба.

У Штокхолму тргови имају посебну лепоту, и овој Венецији севера придају нарочите чари, што изгледа није довољно уочено. Они су тако размештени да камени мостови и водена разливања између острвских делова, сличе мрежастом крвотоку који води до средишта тргова. Полукружна средишта су им обично поплочана светлим, глатким грани-

том или неким сличним материјалом, по коме стопала јасно и бистровидо промичу ка зградама што су без посебне привлачности уоколо начичкане. А оне су самерљиве величини трга и светокруга који би покриле у продуженим линијама, уколико их замислимо негде до самог централног места. У полукружној средини трга је понекад паркић с обелиском или споменик, који се речито а немо оглашава са неупадљивог постамента. Та скромна споменичка обележја, колико смо запазили, нису увек на најбољи начин спајала блиставу снагу народа и величину уметности.

Прелазимо преко једног таквог трга, ка нашем омањем, скровитом хотелу.

- Вероватно знаш да нам је хотел резервисао Владимир Кршљанин, примећује Милан.

- Он пише и стихове? питам, док пролазимо кроз ходник застрт црвеним тепихом, до наше собе.

Сутрадан обилазимо Штокхолм.

Острва, острвца, издвојена, али нису осамљена…

Скансен, лепо уређен музеј на отвореном, физички и обликотворно васкрсава једно давно минуло време, сјај и трепет великашке градње. Старинске нордијске брвнаре садељане тако да покажу како се некада руновито живело у овим крајевима. И то у друштву белих медведа и другога крупног зверињa. У језерској води пливају фоке; а уоколо су се могли видети и ирваси…

20. VII 1990.

Од Штокхолма према **Кируни и Нарвику**. Свуда уоколо живописни сркутави језерски пејзажи, беспута водена разливања која као да све окружују. Али то нису воде плодности и животног исклијавања, или то нама тако изгледа због увира у очињи вид из кога излеће нестварна птица… Јер после првих умиљатих изненађења у суочењу са скоро насилним мноштвом језера и језераца, догађа се извесна засићеност која изобиљем просеца пут до лепоте и лирског узлета… И то због непрекидних растакања, па можда, и самопоништавања, јер ту нема бујности и радости живота у пресипању. Недоречене пределе уоколо осваја неко полујалово мрко и модрикасто зеленило, слично непогоди, које више одбија човека но што га привлачи и мами. Томе доприноси беспризорно брзо смењивање давежних језерских пејзажистичких детаља, и они нагло почињу да се леде у уму, не пружајући ни за тренутак могућност присности саживљавања. И онда, ту, више нема емотивног очишћења, ни благородности дубине, остаје зеленкасто мрка самртност расточја…

У једној врсти забавног парка пружа нам се прилика да са разрогачене висине осмотримо замршену панораму Штокхолма. Широк и отворен видик који се није могао очекивати над овим градом на води, са доста загрцнуте влаге у погледу. Отварању и продорности тог видика припомаже сунце на заласку које некако полухоризонтално препружа своје зраке, или то нама тако изгледа на овој висини што сеже у ждрело неба…

- То је леп поглед на једну од Венеција севера, њена острва и водене површине, краљевску палату… Одсјај на води сунца што се клони заласку зазивају пажњу… Неколико пута сам био на острву Ђургарден, где се налази низ музеја, старих палата и резиденција, које сам све систематски посетио.

Поводи за боравак у Штокхолму су скоро увек биле научне конференције у главном граду Шведске или у блиском универзитетском центру у Упсали.

И после 21 сат Сунце је ту високо на проницљивом хоризонту, али није весело у сјају, већ је некако скривено у своју ледовитост и као змија зракасто и љигаво препружено.

Поларни круг виђен из воза

Сиво, облачисто сумрачје у тмуши што се згушњава, мрзне. За многе у возу поспана зора; а за нас, на прозору дана и вагона, измагличасто ишчекивање. Нећемо да пропустимо моменат преласка Поларног круга, јер за нас, са Балкана, то се у онкрају заполарја догађа само једном. Можда и за друге, у возу, који скоро бешумно клизи кроз маглину, низбрдицом снова…

Оскудно, кржљасто растиње у испошћеном сивилу, које не слути, а вероватно и не зна за пламен и птице, за обасјање. Изгледа као да је покајнички залутало изван вечног пролећа у ту просторну пустошност па у својој пепељастој потиштености делује некако обредно, покајнички лижући мртво иње. Или га такавим чини наше

загрожено ишчекивање и просветљена немоћ страха.

Капљица јутра, не росе, клизну, па се стрмени низ прозорско окно јутра. Из притуљене тундрасте смерности, уједанпут поче да се помаља нешто беличасто најежено… Гле, зупчасто нанизано - претиче се са ужурбаним возом који је заборавио Сунце - и беласа се као белег, беласа. Између тих сасвим једноставних камених белега провлачи се отегнути звиждук воза.

- Ево, сада прелазимо Северни поларни круг, каже Милан некако победоносно, са мало више подигнутом главом на поздрав.

У тим стаменим белим каменовима, нашим усправним и укоченим погледима, звиждуку воза који се продужава, скоро да је било нечег заветног; а звучни вал који је ваздушасто све наткрилио, представљао је једну врсту освећења тренутка преласка Поларног круга… Све то догодило се у славу замишљеног круга учевне свеукупности, границе чија се упоришна тачка наметнула природи а обим јој је у представама истраживача, што су далеко изван и изнад свакидашњих.

На прилазу Кируни

Приближавајући се возом Кируни, на путу за Нарвик, прочитавамо оно што је Исидора Секулић лакокрило забележила о овом месту. Она је из супротног правца, из Нарвика, начинила излет “у варошицу Кируну, главну станицу шведских гвоздених мајдана..“ пише у познатим “Писмима из Норвешке“. Краљица наше есејистичке и путописне

прозе на мајдане и гвожђе Кируне гледа као на извозни продукт у далеке земље /Енглеска/ и континенте /Америка/, али у њима види и оличење чврстине и трајности што су и функције живота. Но, ни свеколико чврсто истрајавање, ни вечност не могу да надокнаде улудо изгубљено време, које се на путовањима обнавља…

Док воз промиче кроз доста бујно, понегде шипражасто растиње, са шумицама витких белих бреза, борова и јелика, читамо део путописа Војислава Ђукића "С друге стране поларног круга", који надахнуто пише о самотним белим брезама у тишини поларног предела. Мало нас је зачудило што он злопутно слови о закржљалим брезама око града Кируне. Према његовом путописном виђењу, у том суровом, али на свој начин чудесно лепом пределу, "од земље се отржу само брезе и који закржљали бор и јела. Људи и не покушавају да саде нешто: нигде стручка цвета, нигде класа жита или листа површа…" Беле брезе, које према народном веровању, штите од ала и вештица и разгоне напрате и зле духове, овде изгледају некако самотно и пустошно, са много мање чари него другде. У тој осамљености и ћутнини оне као да су усмерене на себе и своје истрајавање у засебници.

У северном делу Лапоније, Кируна је један од највећих градских центара. Да ли одређен према смеру ветрова и сенки које носи? Ту нисмо видели ни једног Лапонца, осим једне мале статуе што не мисли на будућност у модерном делу Кируне која надлеће време. А ирвасе смо ту запазили само на шароликом дизајнираном омоту књиге у киоску близу железничке станице; та књига слути и

уравнотежује оно што је некада било и што се зна. Древни Лапонци и ирваси су, данас у центру Кируне, само симболично присутни, колико смо ми видели, као траг и одсев давних времена, у поетским и митским представама и примислима, као посвећеници великој мајци Иси.

Обилазимо модерну и отмену Кируну, која нам открива ново лице о коме смо мало шта могли сазнати из путописних белешки и записа. То је градић тишине, са плански обликованим тргом који је по свој прилици недавно изграђен. У средини доминира голостуби споменик од складно заоденутих и неуравнотежено самољубивих металних делова, што се у звонком ритму звукоље и надовезују један на други, градећи обелиск што сеже у гвозденасто сиво и тешко небо. Уоколо је Народна кућа, Кируна конгрес, архитектонски оригинално уобличени тако да усредоточују екуменско и општенародно у човеку, па хотел Ferrum, који симболично показује да је ту све у знаку гвожђа, његове снаге и несавитљивости; али и неких притајених окова, које путник намерник не може да види и разазна. Овде је архитектура хроника минулог живота која речито говори о ономе што легенде оћуткују, а сведочи и о модерности.

Иако смо у заполарју у жардињерама видимо доста благовесног цвећа, највише је разнобојних петунија, смерних љубичица и жутооких маргарита. На узвишењу које се диже мало изнад железничке станице, сада, у другој половини јула, процветао је љутић а жути се и жућени маслачак, док су уоколо васкрсле ситно попрскане беле раде. Испод танког слоја земље која је ту нанета, а кише су је пометно

спрале, види се нешто као црна сљезовита шљака или можда ситни комадићи расејане гвоздене руде.

Када се мало у клецавом ходу искорачи из средишњег дела Кируне одмах се назре црвенкасти вегетацијски вршак дрвене црквице, који мами ујармљени поглед. Пошли смо да погледамо и разгледамо мало изблиза, ту засебницу, то божанско пребивалиште на овој понекад ледовитој пустопољини. Прелазећи неколико асфалтираних улица изложени проређеним крицима птица, угледали смо ту вероватно првородну, стару, а сада обновљену богомољу Лапонаца, окружену младим, вијоглавим брезама, у складу са скандинавском традицијом посвећености Тору. Зашумљене брезе су чинодејствујући штитиле и прикривале здепасти доњи део те црквице, која се навише дизала као кула звонара, досежући крунидбено до врха бреза, а одатле се обгрљено ширио вишеугаони кров, што се опет навише сужавао у чворновати клобук са оштрогорним вршком. У том, за наше појмове необичном и стаменом дрвеном храму, што је ту застаблио, некада су се окупљали и обнемело молили Лапонци, који су издалека непроходом долазили са запрегом ирваса. Наоколо су се, вероватно, налазиле здушене дрвене кућице и колибице, што су узмакле пред новоградњом. Данас се, насупрот тој богомољи, окруженој красним паркићем за људе од непомисли подиже врло атрактивно, ново, модерно здање, које сличи неком храму што се посвећује радости живота, са великим стакленим прочељем и вишеспратним оштроугластим кровом.

Са тог узвишења где је црквица, види се у даљини издужено и тврдо Гвоздено брдо. То

црнпурасто брдо терасасто се спушта наниже, тако што су му неки делови обрасли зеленим, жбунатим растињем трајне снаге и постојаних хтења. На врху брда виде се омањи бетонски торњеви и хефестовски апарати између којих је разапета трака за пренос ископане гвоздене руде. Врх гвозденог брда, као да неком чудном магнетском снагом привлачи облаке као клете птице што се ту горе мотају и повремено га закривају. На моменте је тај вршак са беличастим бетонским торњевима, стубовима и апаратима у облачастој измаглици, која ће се ускоро распршити да би открила неки тамни, пругасти механизам што се препружа преко врха брда. А мало потом, опет, све се загуби у тмастом облаку из кога се помаља нешто као рука.

На железничкој станици у Кируни је мноштво вагона натоварених железном рудом. Пуни вагони гороборе са купасто заобљеним вршком, распоређени на десетак колосека, спремни да крену ка Нарвику и другим местима. Свуда уоколо земља је сустопице црна од руде, само се тупо сјаје излизане шине. Руда која још није невидним блеском засијала као гвожђе - севом глача, лиже, и једе железничке шине.

У близини станичне зграде, на једном дужем каменом постољу, подигнут је споменик рударима. Четири копача руде, корачају поводљиво један за другим, носећи на десно раме осиону гвоздену шину. Газе стамено и чврсто по тврдом изажденом постољу, са погледом упртим негде изван видокруга. Низ црне рударске капе, одећу и јаросна леђа, слива им се бесвесна киша као зној. Презнојавају се под изоглавим теретом који је дело њихо-

вог труда, и не хају за путнике дангубнике што су ту да се одморе и предахну док не поодјутри до доласка воза.

Убрзо после Кируне почеле су на оближњим узвишицама и нехајним бреговима да се појављују беле крпице снега. Касније, то су биле све веће стрмоглаве плохе, тако да је туристичко место Абиско, са околним земљоломним брдима, било скоро обавијено снегом.

Нарвик - модеран град са машинеријом за истовар руде, вишесмерним путоказом и успокојеним људима

Од Кируне према Нарвику очи нам све чешће чујавно утону у изобилно мноштво језера и модрикастих језерца. Поново се осведочавамо да је и Шведска као и Норвешка, у претежном делу, земља са изобиљем вода, са великим бројем рујавих канала, мирних, врлудавих и слаповитих речних токова, жудњиво наврелих или накупљених вода и сливова, пенушавих водопада и шумних, обрушујућих букова… Сваки час очи, ко тица у зраку, одрешито запливају и светлозаре негде на води, окупају се таласастим плаветнилом, зароне и помрсе се са ћудоредним брзацима, оросе се ведро распрсканим водопадима, затитрају, плаховито заплутају или се зајезере у сливовима и водооким језерцима хировито расутим свуда и на све стране.

Испрва, тамо негде у јужнијем делу Шведске, између Упсале и Норчепинга, чинило нам се да небо и заоблачје избегава да се макар и привремено огледа у тој зајезереној води, нигде да се у њој

сажето забеласа, прамичасто гњурне перчин или расплине у том опточеном разливању, које сунце доста ретко дирне и помилује… Гле, гле зар се и благе заравни и мудре стеновите узвисине не огледају у тој води као што другде бива, него само пљусну широка стопала па као да беже од хладовитости, увлаче се негде у себе, а да се искрено не огледају и не испљускају своје буцмасте стране у води… Касније, почели смо да схватамо да је ту у питању нека лукава и нама незнана игра ретких сунчаних озрачења, смеле, хладњикаво самодовољне воде и влажног сивила које све закрива, гута, и поништава.

Како смо се приближавали Нарвику путеви су се насилно сужавали, повлачили кроз теснаце, а снеговите сподобе бивале све чешће на окомитим планинским странама, са којих су се сливали утрнули водени слапови. У појединим тренуцима толико смо се приближавали снегом утрпаним вртачама и грабежним увалама, да смо скоро могли да згрудвамо тај врвежни снег нашим рукама опаљеним медитеранским сунцем. За нас јужњаке било је чудно, скоро непојмљиво, да сада, половином јула, можемо толико да прићемо снеговима на један рукохват и да се чаркамо са његовим пригушеним белинама, да се суматраистички драгамо са његовом зебњивом чистотом, а када нам све то огрди и дојади и да се грудвамо, ако нам је воља. Јер ту нису били под снегом само планински врхови већ се он спуштао дубоким дераовијама до саме пруге, која је због планинског терена постајала једнотрачна. Наше и јулским врућинама и летом напаљене очи згрануто су

руњале, преметале, сврдлале снег, који је у подножју држгоре топљењем смекшао и запрљао се, иако није онај "лањски".

Око поднева, у тренуцима без сене, смо у Нарвику. Разгледамо ругобно учаране справе и механизме за истовар и утовар гвоздене руде; стасите металне конструкције са пуно пометно изукрштаних пречага, које нешто магично повезују и држе.

Много је точкова, са паоцима, точкића, непокретних покретача са загриженим дугачким преносним тракама. Протежу се и нешто заветно причвршћују дугачке, зарђале сајле. Понегде виси очерупани плех оловне боје испуњавајући своју ђаволску улогу.

Робусне, мастодонтске справе за пренос гвоздене руде. Једне поред других, као да се надовезују, надопуњују… Дошљак, странац, не зна како се зову, именују. О томе може да просуђује на основу изгледа, претпостављене улоге коју врше, чему служе. Али када су овако без покрета, осамљене, без људи, полумртве, и то је теже.

Наткриљује их ћутњом небо окаснелог поподнева. Оно ту, изгледа, чуварно стражари.

Стојимо пред тим огољеним робусним машинама, ругобног изгледа, запитани: да ли све оно што рационално и беспризивно испуњава своју корисну улогу и функцију, што је строго у служби и на пуку, али одељену корист, тек из друге, треће руке - мора да буде без сваког естетског смисла и лепоте? Или је то можда нека употребна лепота по северњачком укусу, коју ми не разумемо и не

можемо да докучимо, понети мишљу да је често понајлепше оно што ничему не служи?

И поред тих ругобних и изаждених справа и машинерије за претовар гвоздене руде, у лучком делу - Нарвик је, изван пристанишног појаса, леп и модеран градић. Некада је то била мала рибарска лука, која је захваљујући великом извозу руде, прерасла у умиљато урбано и културно средиште. Опсег и тонажа њеног набрецалог извоза већа је од свих норвешких лука заједно. На тој солидној основи, и уз помоћ компанија које ту делају, растао је и узрастао модерни Нарвик.

Понајлепша је главна улица, или краљевска улица, како је зову.

Складне, људски самерљиве, живо и весело обојене зграде. Прикладан, невелики трг какав и приличи овом наизглед богатом и самозадовољном граду. На средини је фонтана, ништа изузетно, али ведрим распрскавањем освежава и некако полу-обредно шкропи и освештава читав тај простор. То су неимари суздржано и разложно хтели. И није мало, ако није и све!

Како ли та фонтана изгледа у марту и априлу када се овде одржавају зимски фестивали? Да ли се тада ове сребрнасте капљице мешају са студеним прамичцима откинуте магле, или, можда слеђене, чамују чекајући ово јулско озарење? Можда разиграни фестивалски дани, прасковита музика, насмешена људска лица, оживе, развеселе те капљице и фонтану, придајући им сјајовиту топлину прозрачности, која иначе тада, природно, ишчезава из овог хладовитог северњачког амбијента? Тако, за тренутак, изгледа мало притајени, полунестварни

дијалог са јулским распрскавањем фонтане. У том немуштом разговору, можда и без смисла, продужава се, на тргу у Нарвику овај бистри јулски тренутак у дане студени и маглуштине, без исходишта.

Загледани у неговано шаролико цвеће, које је сличило малом рајском врту, овде, у арктичким просторима, прекинули смо ћутљив, упитни "разговор".

Певушави цветни врт на тргу у Нарвику. Пољана, или јулски трг блажених?

Не, северњацима изгледа није потребна боља земља, земља блаженства. За оне који су овде рођени ово су најлепши рајски простори и крајеви. Изван њих, и када жудњиво пију сунце медитерана, на ничијој су земљи, у проклетим менгелама.

Ту близу је, за нас, сасвим необичан путоказ, са пуно изукрштаних таблица, окренутих у разним правцима са означеним растојањима до најудаљенијих европских центара. Обилазимо, загледамо тај путоказ, као неко симболично сусретиште далеких простора и претпостављеног времена да се сустигне до жељеног места.

- Пази, овде је означено растојање до Београда, каже Милан, чијем пажљивом оку велепутника не може да промакне ништа важно.

- Баш до Београда? питам са мало неверице. - Како ли само то срачунаше? рекох пошто сам се осведочио. Али не записах то у бележницу у коју уносим многе безначајне појединости.

- Једино је одавде до Кируне све одређено у метрима… То је нека "шациметрија", нашали се он.

Мени су од свега тога занимљивије оштрице тог путоказа забодене у разне правце у простору и укрштање сенки, њихов чудан сплет. Путоказне оштрице као да деле свет у више праваца који се, гле, умножавају са сваким новим убодом у другом смеру.

- Четири сумерско-семитска бога поистовећивана су са четири стране света, кажем гласно - Колико страна света, овде, у Арктичким просторима, постоји? питам више за себе. - Рачуна ли се можда и ово средиште где је укопан многострани путоказ? И гледам како по црном асфалту прожетом светлим камичцима, клизи откинути листак беле брезе, и то "без севера и смера" како би рекао песник…

Посетили смо музеј у који баш не ходочасте много. Занимљивија је била шведска црква коју је ту, у Нарвику, подигла англошведска компанија, која је градила железницу што транспортно повезује руднике гвожђа. А архитектонски је најимпресивније изгледао центар за поморце, какав и приличи овом великом извозном лучком стецишту.

Шетајући градом, мало смо загледали у излоге бројних радњи и радњица. Упадљиво нам је било присуство Тролова у њима што има неку симболику; а нас је запућивало предстојећим путем Тролова. Више од свега претраживали смо и бирали разгледнице које ће нас подсећати на Нарвик.

Људи на улицама изгледали су нам некако претерано мирни, као нечим притиснути, са више спокоја и личне усредсређености, него ли другде. Њихова учтивост и љубазност просто је плашила;

скоро ничег није било од оне северњачке хладности и отуђености, о којој смо толико слушали и читали. Само су се мало више збуњено загледали између себе када чују наш доста жустар говор, њима посве туђ и далек, још праћен живим гестом, уз мање неспоразуме при плаћању. Вероватно су их чудила наша загледања и можда прегласни коментари разгледница. Шта ту има толико да се говори, па још и да се радосно гледа, на фотографије, разгледнице, њима тако обичне и свакидашње?

Већ уморни од шетње, разгледања, пазара, застали смо да се мало окрепимо. Топле виршле у дугуљастим, танушним кифлицама, реска минерална вода у малим бочицама, колико за једну чашу, и горка, мало опора црна кафа, ни приближно "турској", које смо се већ ужелели.

У одмакле поподневне сате кренули смо из Нарвика према Харстаду.

Путујемо са доста лирског ишчекивања поред језера Торне Треск. Језера са некако "ухваћеном", уловљеном и поробљеном водом. Јер то нису језерске воде наших крајева, са светломодрикавим и играво ведрим површинама, по којима се изобилно просипа Сунце што их светлосно и бојено чара и зачарава… То су нека трома, сивобеличаста полуталасања мртваја, изнад којих нема оне обилате зрачне звезде у насмејаном пресипању… На површини језера Торне Треск усидрен неки оловно тешки мир што притиска и тлачи полуталасаве покрете који покушавају да се искрадају, отму. Али и у тој усидреној смирајности северњачки заједерених вода, има неке лепоте коју више слутимо, а она нам непрестано измиче, као што то

иначе и бива са сваком лепотом која се незнано обнавља, али изван нашег ока и духа.

Пут нас води постраницом Ромбах фјорда - **нашег првог фјорда**, који смо због првотности детаљније покушали да осликамо.

На том путу нам се приказао величанствен, модеран, скоро лебдећи мост у љубичасто трепераво ј етеризацији Ромбах фјорда. Њему сличан по елеганцији облих и издужених линија што се негде у безвадушју утркују, сусрећу и пресрећу, видели смо на ушћу Даугаве.

Мост је саздан од полулучно задебљаних висећих делова, што се надгорњавају са окомитим литицама, и зрачно препружују с једне на другу страну. За тренутак вам се учини да ће се те заобљене линије у трновитом препружању и сустицању негде мимоићи, прекинути и обурвати, кад оне, са лакоћом настављају свој сигуран ваздушасти ход једино могућом зрачном линијом до друге обале. Та зрачна игра утркивања полукружних линија, вертикала и препружених хоризонтала непрестано и увек изнова се понавља, до у вечност преласка с једне обале на другу, из овог света у онај трансцендирајући. Игра преласка, одласка у недођин безваздушја и сигурног повратка, надраста бесловесне дубине и понорности Ромбах фјорда, али и ограничености рационално стропоштавајућег ума у досезању вишег поимања лепоте. И то оне вишеструке, што је, незнано ствара природа сама, чудесни предели првовиђеног фјорда и около њега, у велелепном сусретишту са творачким делом маштовитих људских руку и креативног духа мостоградитеља.

Наш први фјорд

На пут по скандинавским земљама пошли смо, поред осталог, да би видели и доживели чари и дивоте необичних, а понекад и сасвим чудесних фјордова. За то виђење смо се дуже припремали, прочитавали оно што је о њима написано, распитивали се и слушали казивања наших породичних претходника /Сергија и Наде Димитријевић/ који су туда прошли у касно лето 1960. године: "То је нешто као када гледаш величанственог Рембранта". Да ли та елементарна лепота фјордова доиста има нешто од животворне рембрантовске лепоте? питали смо се полугласно. И како ли ће та дивота доживљајно и чулно одјекнути у нама? Хоће ли и како обогатити нашу свест и мисаоност - невиђеним?

На путу за Харстад, мало неочекивано, сусрели смо се са узбудљивим красаотама Ромбах фјорда. Та нас је обнажена лепота истински опчинила и скоро "задушила", како се говори у нашем завичају када се доживи неки силовит налет чаровитости или изненадне невоље. Ромбах фјорд нас је за тренутак скоро омамио, силовито обузео и најдубље затрајао.

Некако с ногу и сасви ненадно догодио се тај сусрет који је припремала загледаност у сивкасте стрмене стране планине која је сличила кланцу. Како се воз пење навише, заобилазећи поједине велике громаде, тако се отварао поглед на тај све дубљи и понорнији кланац. Кад наједном, са те висине, очи дубоко утонуше у тампопуто плавило воде омеђене сивомодрикастим стрменим странама. И гле, чуда, вид очињи никако да се извуче из те

озрачене плавољубичасте понорности и глибавог модрила што се негде при дну згушњавало те мамило и зазивало воденим избраздањима, док су понегде зеленкастим растињем обрасле хировите стране, сапињале и пречиле поглед да се извуче, приподигне и узлети. У тим тренуцима застајао нам је дах обезнањен налетом чудесног и дотле невиђеног што нас је повијало у страну, или негде дубље према себи, ка неизвесном гротлу нутрине. Силовито нас опчини и суновратно смути Ромбах фјорд!

Загрцасмо у тој бездани неслућене красоте, закратко изван себе, и некако полулебдеће занихани према препруженим странама фјорда што су се сужавале, ударајући нас у мозак. Занемели и задушено откачени, обурвани у тој помало загубљеничкој заниханости између незнане згуснуте дивоте сна и јаве што се обистињује у чарима опседнутом гибању наших погледа и очију, и мало сапетим откуцајима срца.

Ej, благословена, а незнана лепото, мани се суровости, врати нам дах у обличје природности дисања. Осмисли, без речи, продубљену путеност модрила у души, у глави и распамећеној чулности! Природодавна лепота Ромбах фјорда, оприроди наше срцињске откуцаје и пулсирање душе и свести за све што ће бити, а није било. Страшна бездаоокомита, безглавита дивото, благосиљај путовање до понора невидног, свевидног! Чарост затрајала у срцу, недохватна и непоречна лепота је вазда иста. Чарост-лудост и људско срце у себе суноврати. Први се фјорд у свеколиком недоимању лепоте, умом обездани, обезнани. А све то као да учи

небеса и узнебесја да буду нечитка, а дубине умилно опипљиве у недодиру. Јер, како примити у себе тај обезнањени понор и стрмена обурвавања очињег вида, и у свему томе остати свој у силини доживљених збивања?

Све је очигледније да природотворна красота није ништа друго него елементарно животна лепота у акцији.

Са очима пуним виђеног првотног Ромбах фјорда стигли смо до Евенеса. /Све што после дође је друго, друготно, па ма било још величанственије у разгранатости простора духа и цветних укрштаја ума./ Виђено није трајање, али спаја пролазно и вечно.

На аеродрому у **Евенесу** су нам рекли да можемо узети такси до Харстада. И тада, у очима и магновеном преплету мисли несвиклих на невиђено - кристалисала се, дограђивала и подсвесно преплитала чарост Ромбах фјорда. Тако све до Харстада где ће нас лирски "освештати" поноћно, јесте, поноћно сунце.

Преписано из недоречених мисли:

Сажеће се ноћ у развиделни дан
Светилом што себе на јави препозна.
Поноћно сунце разгореће крв
И тамни сјај чула у невиделу.

Харстад и поноћно Сунце

21. VII 1990.

Предвече, кад умор друмовника иште сунце и славује, стигли смо у Харстад на острву Хинојн. То је понајвећи и по значају један од важнијих градова и привредних центара на Вестеролским острвима. Основна делатност је лов на харинге у води без одбљеска и њихова индустријска прерада у производ безусловне потрошње. То се уосталом осећа свуда и на сваком корену; ваздух је презасићен расплодним мирисом рибе и отужном слаткоћом причесног јестива које сведочи да је Бог близу.

Али риба је овде и нешто више од тога. Она је оваплоћење и израз исходишних моћи вода и очувања свеколиког живота. У скандинавској традицији риба је атрибут богиње Фриге као оличење љубави и плодности. У срцу искри свитање наде и добре среће која обећава сналажење у хранљивим благотама. У наивности губимо чари долазећег које бисмо да подредимо себи.

Тек када смо пристигли у Харстад могли смо запазити његово лагано терасасто узрастање и надгорњавање, са самим собом и то када се пође од морске обале благом узвишицом навише. По том мало хировитом самонадрастању он помало сличи Охриду, само што се завојите линије некако гибаво исцртавају и полукружно обликују и то на доста великом простору. Какав ли је видик одозго, озрачен обрисом осећања са погледом на водена и светлосна разливања и прожимања? Вероватно се бојажљиво разастире кроз ову мало неизвесну и меланхоличну северњачку прозрачност? Више од

лепоте и чаровитости, свакако, има онај у коме струје бивше помаме и довршавају се кристализације.

До грла и врха темена сити и препуни утисака, од свега данас виђеног, немамо снаге за тај одлучнији корак силаска до подножја својих хтења, на дно очињег вида… Сваки нови доживљај и виђење чисте лепоте тражи нови напор; али ми се морамо сачувати још за оно невиђено - за поноћно сунце! Таква срачуната рационалисања можда повређују и унижавају чувство и благородност непатворене лепоте, што вероватно не остаје без неке притајене самозаслепљујуће "одмазде". А слутимо да и повређена немаром и самосустајањем порекнута лепота - уме да се свети у име врлине коју нисмо досегли.

Уметници са доста разлога походе Харстад који може да буде врло изазован при суочењу са сопственом празнином. Поред красног видиковца, њих привлачи опора северњачка атмосфера смираја, светлосна збивања и неначета вода са много лица, просторност одана незнаним силама, разасута бројна острва и осамљена острвца што лебде у подераној измаглици ... Привлачи их и зазива и та замамна светлост, са мало притуљеним и сеновитим сјајем, што је у некој присној, скоро љубавној, вези са воденим лутањима, разастирањима, искошеним зрачним препружањима и некако пригушеним одсевима. Она је овде нешто креативно што суделује у догађајима, преобликовању и дограђивању, или рашчињавању видљивих ствари и првобитних представа.

Већ мало уморни, неспремни за главињање у опседнутом простору, пошли смо у обилазак луке, одакле ћемо сутра испловити у своје данас, и виђење доњег дела града који се слаповито слива ка пристаништу. Скромна је и мало гибаво згуснута архитектура коју овде као да је испљуснуо или са неке друге обале донео велики вал. Кад се повукао, остале су, у загрцнутом ваздуху невелике зграде разбацане без неког посебног реда и поретка, сржно и сврховито. Улице без јевтине шминке, радње дућанског типа, скровите куће, повеће зграде, све је окренуто ка мору које их привлачи и мами неким неслућеним могућностима. Јер море је овде све, са својим плодовима, припитим рибарским лађицама, бродовима, једрењацима а том преобиљу би се све поново вратило. Враћање исконском не познаје раскршћа.

И, опет, поново неки густ и опорит мирис сушене харинге који се све више тањи, слаби и меша са изразитијим, можда мало горчаљивим мирисом морске воде, што овде све плави, обузима, испуњава. Нигде, чини се, тај мирис морске воде и рибље крљушти није тако снажан и не упија се у дах и дух, као овде. Ти мириси су једно од средстава преобликовања тока чулних мисли.

У луци је усидрен велики, леп једрењак, са високим једрима што парају маглушаве висине у којима је притајен неки давни хук таласа. Види се да је скоро рестауриран, свеже офарбан, и да ту стоји да посведочи о вештини морепловаца и савршенству обликовања бродова и бродила које може да постане лебдеће крило на разиграним таласима… Млади се овде окупљају око тог

једрењака и нешто живо и прегласно коментаришу, доказују. По страни стоји једна трудница загледана час у бремените бокове једрењака, час у високе јарболе… Питање је да ли се и како те две крајности сустичу у њеном погледу? Зар и само присуство труднице у пристаништу није ненадно? а то већ може бити отворена могућност за сусретиште крајности.

Зазива нас северњачка свакодневица док шетамо Харстадом. На улицама је доста света са скривеном дангубом у ходу, можда зато што је кликнуло време викенда… Млади тумарају изван доколице, весело се довикују у вољаво презасићеном ваздуху, претичу мотоциклима опасне странпутице. Гледамо како улица развлачи дангубе, пресреће кораке, меша гласове који се спотичу…

Сусреће нас комшиница из истог хотела; следи већ виђено и пита:

- Где је овде неки бољи ресторан, са националном кухињом?

Национално је и у благоутробности, не само у "идеји".

- И ми то тражимо, узвраћа Милан.

Са једне и са друге стране уске и тетураве улице, радње, ониски трбушасти излози пуни пролазних људских потребштина. У њима је понајвише гргураве заобљености, рупчастих кутија и кутијица пуних знатижеље, дуговратих боца наливених жутом замамном течношћу, са речитим последицама… Све то, и много других равнодушних ситница, опуштених као у полусну. Уосталом тако бива и у другим провинцијалним градовима света,

где се аранжираном смешку и излозима не поклања скоро никаква пажња. Важно је да се ту нађе оно што је блиско домаћим ћудима и навикама као и све друго чега има и нема…

Одмах иза првог угла скоро налећемо на прогледала и јарко осветљена прозорска окна.

- То је кафаница или ресторанчић… ’ајде да свратимо, кажем Милану “нашки”, али са осећањем неизвесности и злокобије у себи.

Прелазимо праг, који је одозго под неким засебним, сновидним светлом.

Дочекује нас мало утегнуто, висок, укочен конобар, са залеђеним смешком на лицу. Док бирамо сто он нас прати и уз једва приметан полугеометријски наклон, оставља нас да кратко одахнемо и одаберемо. На столу, с једне стране су “постројене“ боце и бочице празњикавих илузија с домаћим, вероватно најтраженијим пићем, а са друге јеловници, обвијени црним скајем.

Поноћ је већ била прошла када смо изашли у гороборну сунчану тишину. Напољу је било уздарно светлило полузаслепљеног неба и осунчана ноћ. Зазивало нас је угарно поноћно сунце на које су налетали тамнупути, згуснути праменови и црне хридине облака, што би га на тренутак заторно закрилили; али је и онда, негде по бритким облачастим ивицама, титрала светла бордура, док се не би бесано прозрачио и разредио сав њихов охоли и тмасти густиш из кога је капала сипљиво утихнута омагличаста светлост. У невидно доба ноћи било је свуда уоколо нередно светло, видно као код нас у стидљиво црвено предвечерје, када се најави

златоуви прозрачни смирај дана. Након већ безглаво одмаклих ноћних сати, можда још малчице буновно сунце, овде у поморском Харстаду, усидрило се и сјатило некако зажудно изнад линије хоризонта и ту као да је јесење зачамало у жућкастој зрачности што се у све насилно увлачила, прецвало упијала…

На улицама пуно младог и весело рујавог света који једини нарушава бремениту тишину што се коловрато слива с неба и омагличасто навире из празњикавог северњачког бескраја… Скоро све радње, продавнице, киосци, су отворени… Кафанице пуне народа. Из диско-клуба у луци допире музика… Билијар клуб ради у највеће под магичном расветом поноћног сунца. У одмакло послепоноћно време, окаснелог јула, који је зашао у трећу декаду заједно са расањеним свуда присутним поноћним сунцем, у острвском Харстаду, - живи се пуним животом. Та чудна поноћна светлост је снага за себе, продорна, освајачка, пуна неке разгалине, за северњаке, чак и разузданости, а за нас неке неодредљиве узрујаности.

Магновена светлост поноћног сунца преплавила је небеска и космичка пространства и слива се на усталасану живост, на неразумну прозирност луке, града, на људе у покрету, на ваздушасте приказе, на видрасте утварне, извештачене пролазнике… Она потискује и сузбија таму, бори се са неверицом и спутава је захваљујући успламињаном сунцу које сада, у овим моментима, изгледа као дародавац из прикрајка… А после, после, када мину ове осунчане ноћи, наступиће тескоба тмине коју ће

развидељавати светиљке без радости, чкиљава одсутност, невиделна злоба…

Та бљесковита светлост таме, ма како чудесна, није милостива и просветљујућа за нас као за ове људе са севера. Она се измирила са мрзлинама и цичом па не распаљује машту и не подстиче фантазију из које ће се уобличити неки нови свет. Поноћно сунце, иако просветљује таму - није просветљење срца - већ нешто што прозрачава небо горе и нас, без звезда, овде, доле… Док га северњаци гледају у озрачености свога бића, кличу му и аплаудирају, када исплови из заторног обличја, за нас оно светлозари оспорену ноћ и то изван језгрила у очињем виду… Јер њему се, иако врхуни небом, ипак не отварају двери вечишта када амајлијски стоји тамо на непостојаном месту…

*

* *

Овде се, с разлогом, прекида путописно виђење Скандинавских земаља друмовника и ходољубаца, нове, млађе генерације, како не би опсегом оптерећивао основни, подстицајни, Димитријевићев рукопис «Писма из Холандије».

У наставку, који ће вероватно бити објављен као посебна књига путописа, обрађено је: крстарење Заполарјем и виђење Ризојхамна, Сортланда, Стокмаркнеса, Рафтсунд фјорда и Трол фјорда, те Лофотских острва, Сволвера и Стамсунда. А онда, наредног дана (23. VII 1990), уследили су на овоме путу: Боде, Ернес, Несна, Бренесунд и Рорвик, што се заокружује стиховима «Сунце на океану I и II».

Сутрадан (24. VII 1990), детаљније смо обишли Трондхајм, посебно рибљу пијацу, катедралу Нидарос, болнички кварт, као и музеје и збирке у овоме граду, на које нам је указао наш претходник, велики светски путник Сергије Димитријевић.

На путу за Молде напустили смо Трондхајм фјорд, видели Орксдал фјорд, Стенгвик фјорд, Сундал фјорд, Ланге фјорд и Фане фјорд.

У среду 25. VII 1990. кренули смо из Молдеа за Андалснес, обалом Ромсдал фјорда. Око поднева нашли смо се на чувеном Путу Тролова, са велелепним водопадима. Подробно су описане дивоте Гејрангер фјорда, који је на нас оставио најдубљи утисак. Уз то, обратили смо одговарајућу пажњу и језерском изгледу Норд фјорда.

Следећег дана из Малоја смо испловили ка Бергену, који смо целовито обишли, укључујући и све веће музеје и знаменитости (Ханзеатски музеј, Бриген и др.). Потом је уследио лепотни Согнефјорд и престоница Осло, у коме смо провели скоро три дана, и одатле кренули за Гетеборг, Елсинор и красни Копенхаген. Одатле смо се преко Либека, Хамбурга, Целеа, Хановера и Минхена, вратили у Београд 3. VIII 1990.

STOKMARKNES

Никола Цветковић

ПУТОПИСНО-РЕПОРТЕРСКИ ЗАПИСИ СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА

Путујем, дакле постојим! То је као: Мислим, дакле постојим! Мишљење је својствено човеку. Приближно као и путовање, преко разастртог мора живота. Путујем, мислим, осећам, дакле постојим и опстајем у непостојаном и тегобном прелазу од себе ка свету и другима који су ЈА**.**

Мислим и путујем у трагању за собом који јесам, за духовним средиштем, за миром у немиру, за оностраним у свеземаљском.

Путујем и мислим, бежећи од ограничености рационалног ума, у напору досезања вишег стања свести о себи који јесам и сопственој нутрини.

Не може се мислити пут изван онога што јесмо, нити се може превазићи простор постојања и време трајања, Дан Живота и Ноћ Самонестајања. Као што се не може путовати без дисања и осећања, дакле, без постојања, мишљења.

Поетика дугог, дугог путовања и трајања је све што је у непосредној вези са стваралаштвом духа и мисли, са писањем и певањем, чија је супстанција отпор људском нестајању, и вечна "игра" за живот.

Путујем, пишем, дакле постојим (Борхес). Писање и путовање је истински разлог да се постоји са смислом преласка из тавнила у светлост невидовну, из смрти у трајање ослобођено стилског па и поетичког суштаства, и то када схватање нужности бива превазиђено схватањем слободе.

Путешествено вијање и духовно немирничко вазношење поетички испољава жељу и креативну тежњу за дубљом унутрашњом променом и самосвесном трансформацијом, те неодољиву потребу за новим интелектуално-сазнајним и искуственим разазнавањима, хтење за узлетима у незнано и неухватљиво, прелазак из "прозе" постојања у другу раван лирског и поетског самопотврђивања, када се отварају нова животна, мисаона и делатна обзорја. Тада, чини се, живот и постојање иду за уметношћу и поезијом путовања.

Путовање и поезија су силазак и понирање до самих извориштa живота, природотворних енергија и чаровите магије истрајавања и самопретрајавања у недаћама ...

Сергије Димитријевић, песник животом и величанским научним делом, које ће, чини се, с временом све више узрастати, био је песник путовања, неуморник и, безмало, велесветски друмовник. Све око себе страснички је упућивао у чари и лепоте путовања, зналачки саветовао и помагао да направе најбољу туристичку маршруту; подизао, неговао и усмеравао неколике генерације путешествених немирника и неспокојника, уливајући им нешто од напред назначене поетике путовања. У томе су га неки од путешествених следбеника у једном виду и превазишли, у првом реду син Милан

Димитријевић; а друге који су Сергија пратили на путовањима по Шпанији и Источном Медитерану подстакао за низ лирско-медитативних записа, можда и путописних књига и певанија. Најближи му оданици, у једном моменту, јула 1990, кренули су његовим стопама у "Арктичку експедицију", како је он волео мало у шали да именује то путовање.

Слика живота негдашње Холандије са погледом на ликовно-уметничко

Путописни и репортерски записи Сергија Димитријевића, овде под насловом "Писма из Холандије" из друге половине 1937. године објављени у "Политици", као и они који нису публиковани, у знатној мери су прилагођени новинским потребама и захтевима једног дневног листа. Он почетком августа једноставно реалистички пише о Холандији земљи отетој од мора, њеним пејзажима, становништву, бициклима, облакодерима, многобројним мостовима, ротердамском пристаништу, те о привредним активностима, бродоградњи, баштама у води, глачаоници дијаманата и другим, журналистички занимљивим темама. При том, у смеру својих животних опредељења, преплиће социјално-економско, класно-политичко са репортерским запажањима, личним виђењима и импресијама. Складни описи, пејзажистички детаљи, продуховљена сагледања животно-делатних ситуација, необичних градова, смењују наративно-фактографска, нумеричка, на моменте документаристичка указивања. Тај наративни приступ је доста занимљив, објективистички, са ретким субјективно проживљеним назнакама и личним експресијама, како

то и захтева форма новинско-репортерског записа. Но, понекад се, захваљујући томе што је Сергије Димитријевић писао и стихове,[5] појави и по неки лирски наговештај[6] (холандско небо, ликовно-колористичко нијансирање и сл.). То доста строго функционално приказивање социјално-економских аспеката Холандије, уноси извесну живост и обогаћује текстове и поред суздржавања од веће поетизације.

Први репортерски запис Сергија Димитријевића, с почетка августа 1937, сав је у знаку стваралаштва и људског неимарства.[7] Стваралаштво се овде схвата као борба са ограничењима и препрекама и тежња да се оне превладају. Слава Холандије је у томе што су је људи изградили, истиче аутор, указујући да су све њене лепоте, пејзажи, тло, дрвеће, дело људских руку. Људи су сами створили тај свет и осмислили га новим садржајима и красотама. "Код нас људи мењају природу, овде је они стварају", пише Димитријевић афористички сажето. Он стваралаштво као настојање да се човек ослободи свих стега и ограничења, свега што га спутава и кочи у узлету на новим просторима слободе мисли, духа, маште, сагледава помало и из личне перспективе креатора слојевитог

[5]С. Димитријевић, "Песме и писма", Народни музеј, Лесковац, 1999.

[6]С. Димитријевић, "Искре из прошлости", Народни музеј, Лесковац, 2001.

[7]С. Димитријевић, "Земља коју су људи створили", Политика, 5. 08. 1937.

научног дела.[8] Али и из угла филозофије праксе и стваралаштва историсане мисли прихваћене као поглед на свет "распрострањен код великог броја људи (...) и то тако распрострањен да се преображава у активну норму понашања."[9]

То што је Холандија "дело људских руку", како пише Димитријевић, мења и легенде о постојању света као и представе о Богу. При том он наводи и једну стару народну пословицу: "Бог је створио осталу земљу али су Холандију створили Холанђани", показујући у неколико познавање фолклора и однос према религији и Богочовеку. Ако је религија, према Грамшију, поглед на свет који је постао норма што се остварује у практичном животу, онда Холанђани, како их Димитријевић приказује, имају боготворну снагу у супротстављању морским валовима и отимању од њих парче по парче, не бојећи се ни божанства. Тај народ је

---

[8]Антонио Грамши, "Изабрана дела", Београд, 1959, стр. 40.

[9]Напоменимо овде да је Сергије Димитријевић, у периоду између два рата, као партијско-политички радник, суделовао у стварању наше новије историје, делујући у српском, југословенском и међународном радничком покрету. О томе сведоче следеће књиге:

Н. Цветковић, "Живети пуним животом – Животопис Сергија Димитријевића", Лесковац, 1996.

Н. Цветковић, "Живот као делање – Политичка делатност Сергија Димитријевића", Лесковац, 1997.

Н. Цветковић, "Записи о Сергију Димитријевићу", Лесковац, 1997.

Види: Предговор Првослава Ралића књизи песама С. Димитријевића, "Искре из прошлости".

"изједначио себе са њим", закључује Димитријевић у складу са својом филозофијом живота и односом према Богу, религији и људском стваралаштву. Стваралаштво је, показује он овде, својство и израз људске делотворне снаге и отворена могућност да себе превазиђе и надрасте.

Нешто од ове човекове боготворне моћи присутно је и у стиховима "Божанство ЈА."[10] Ту се у почетном делу велича снага и воља, делатна моћ и непосустајање. Умиру други, они што клецају, "ал ја то нећу" каже песник субјект, уверен да је у себи нашао идеал Бога.

"Зато сам моћан и имам срећу
И стварам дела и чуда многа".

На сличан начин и Холанђани, са вером у своје Божанство ЈА, сопственом, помало боготворном снагом, стварају своју земљу, отимајући је од мора, и граде "чуда многа".

На више места у "Писмима из Холандије" Сергије Димитријевић скреће пажњу на ликовне мотиве, помиње великане: Рембранта, Ван Гога, Вернера и друге, призива сликарске асоцијације, истиче Хашки музеј Mauricius, а Холандију сматра "леглом сликара". Ове и друге појединости показују да је скоро заљубљенички окренут уметности, сликарству, обиласцима музеја, ликовних изложби

[10]С. Димитријевић, “Искре из прошлости”, стр. 43.

и слично.[11] Али и да је солидан познавалац историје уметности којој приступа на свој оданички и истраживачки начин. "Велики број његових путовања светом – па и ово по Холандији – био је мотивисан управо потребом за оваквим виђењима, и културно-уметничким, сазнајним и трагалачким сучељавањима и сусретима. Бављење у Паризу дало је посебан размах оваквим његовим интересовањима и наклоностима", писали смо о Димитријевићу у једној другој прилици.[12]

У другом, вишеструко занимљивом репортерском запису под мало сликарско-поетским насловом "Холандски пејзажи",[13] Димитријевић пише о безбројним, крупним шароликим кравама и њиховим "династијама". Њихови производи чине "најважније артикле извоза", подвлачи он тај привредни аспект; али одмах потом додаје да су те мирне животиње неизоставни "елеменат холандског пејзажа", без кога би он "био празан, непотопун. Створени један за другога, они су се слили у један те исти појам".

На ту лирско-пејзажистичку појединост Димитријевић надовезује ликовну асоцијацију да су некада давно "уметници старог Мисира цртали краве". А онда настоји да кроз историју уметности пропра-

---

[11]Н. Цветковић, "Обилазак музеја, културно-историјских споменика и уметничких изложби", у књизи "Записи о Сергију Димитријевићу", Лесковац, 1997, стр. 93-100.

[12]Исто, стр. 93.

[13]Наднаслов текста је У Холандији су основана друштва која чувају старе ветрењаче, "Политика", 8. 08. 1937.

ти присуство тог ликовног мотива да би констатовао како се оне, након заборава, потискивања и замене јагањцима у хришћанству, поново јављају на сликама тек код "представника реалистичке холандске школе". А пошто их има више од два и по милиона, први пејзажисти их нису могли занемарити. "Оне су бројне на меланхоличним сликама Ruysdael-a", па се с временом догодило да су се у земљи крава појавили сликари који су неке од њих овековечили тако да су "ушле и у историју уметности", записује Димитријевић спретно повезујући привредно и животно са уметничким.

У овом контексту помиње Хашки музеј Mauricius који масовно посећује хиљаде туриста; а тада је, према нашим ранијим записима, посетио више еминентних европских музеја светског гласа и имена: У Холандији, Белгији, Енглеској и другде. Систематски и подробно прегледао је Bojmans muzeum у Ротердаму, Mauricius у Хагу, Државни музеј у Амстердаму, као и музеј у Лајдену.[14]

У поменутом хашком музеју туристи су се дивили истовремено Рембрантовом «Часу анатомије» и «Волу» кога је Potter начинио; ремек делу какво се ретко среће, пише Димитријевић у наставку, репортерски, али и зналачки, уметничко-естетски. Вредно је помена да се наш репортер још у давним школским данима живо интересовао за

[14]Обилазак тих музеја омогућио му је да употпуни своја знања па и да понешто напише о томе. Нека од тих виђења и сазнања имала су одјека у репортерским текстовима и приказима објављеним тада. – Н. Цветковић, “Записи о Сергију Димитријевићу”, стр. 97.

Рембрантово сликарство дивећи се репродукцијама његових дела. Као један од најбољих ученика лесковачке гимназије и члан школске литерарне дружине "Вуловић", написао је једну малу студију о Рембрантовој уметности која га је одушевљавала, са чијим се оригиналним остварењима понајпре срео у Паризу,[15] а потом и у Холандији о којој репортерски пише помало и из ликовно-уметничког виђења.

Амстердам, који називају "северном Венецијом" због мноштва канала и 375 мостова, Димитријевић дочарава ликовно-поетски, са каналима, кућама што се огледају у њима, са водом и текућином свуда уоколо. Живописна конструкција мостова што се расклапају, офарбана је јаким бојама, што делује експресивно. Њих је на сликама овековечио Ван Гог, кога Димитријевић оцењује као најоригиналнијег импресионисту. "Он је у њима видео једну од битних лепота ове земље, а и данас су карактеристични за њу", закључује наш путописац. Додајмо овде да је Сергије веома волео француске импресионисте: Клода Монеа, Сезана, Сислеа; Реноара је имао у својој збирци, и то у оригиналу; а непрестано је трагао за уметничким репродукцијама Ван Гога.[16] Одушевљавала га је игра светлости на њиховим сликама, искреност, снага интуиције, изворност додира са природом ...

У тежњи да покаже како је и зашто Холандија "легло сликара", како дословце пише, Димитријевић се и сам служи ликовно-колористичким сред-

---

[15]Исто, стр. 93.

[16]Исто, стр. 99.

ствима у репортерском приказивању. Куће се црвене, ишаране су жутим комадима гипса, и свака је у некој другој нијанси. То складно бојено преливање и нијансирање употпуњује смењивање хиљаде тонова на огромном небу. У тим бојеним и светлосним прожимањима и преплитањима, Димитријевић види објашњење за свежину на платнима великих холандских уметника и за светлости унешене у радове и дела Вернера. "Ко види ову земљу лако ће разумети зашто је она постала легло сликара".

Вредно је помена да Сергије Димитријевић и у стиховима помиње слику сликара, ликовне термине, као што је на пример скица и сл. Као заљубљеник ликовне уметности у једној од песми жали што није сликар:

"Сликар нисам.
Али бих желео
да њена силуета,
нагнута над књигом,
остане као скица у моме сећању."[17]

Поетска реч се овде показује као ћутљиво сликарство, намерно поједностављено у поступку, са циљем да изрази тон присне непосредности.

"Симфонија вина" посвећена је веселој дружини која се препустила опојству "животне течности" и "сладости сна", користи песник прикладну метафору. Дружина вином разгони са срца студ.

[17]С. Димитријевић, "Искре из прошлости", стр. 18.

"Попут сликара злате
Духови жеље нам све."[18]

каже Димитријевић у завршној строфи. Помињући поново сликара на лирски начин посведочава да је присталица Хорацијевог поетичког начела "Ut pietura poesis" (да песма буде као слика).[19] Заинтересован за сликарство, Димитријевић сматра да песник треба да поступа као сликар, а поезија да описује, што је и покушавао у појединим стиховима. Како фигуративно истиче: сликари "злате" жеље све, уз помоћ вина, и остварују тријумф у недаћама, када срце зебе.

У оригинално графички уобличеној књизи "Песме и писма" присутни су сликарски интонирани стихови, колористичке појединости, ликовно поетске и друге асоцијације, иако је реч о концлогорским скицама и певанијама.

У сагласју са доста честим ликовно-поетским преокупацијама Димитријевићева збирка "Искре из прошлости" на насловној страни носи репродукцију сликара Камија Короа кога је наш научник, песник, а овде и путописац, веома волео.

Преплитање сликарског, поетског и путописног у непосреднијој је вези са Сергијевим дружењем, сарадњом и креативном комуникацијом коју је имао са групом сликара у Паризу, половином тридесетих година прошлог века. Тој групи припадали су Бора Барух, Иво Шеремет, Стеван Боднаров и др.

---

[18]Исто, стр. 80.

[19] Хорације, "De arte poetica", 361.

Састајали су се у атељеу Љубице Цуце Сокић, у улици Impasse de Rouet бр. 14, у коме је сиромашни студент Барух и становао. Димитријевић се посебно дружио и сарађивао са даровитим Барухом; заједно су посећивали ликовне изложбе, разговарали о уметности и сликарству. У приватној архиви нашег путописца налазе се бројнији цртежи, скице, пастели, два-три повећа уља на платну, које је Димитријевић успео да сачува. Неки кроки цртежи тушем и оловком красе књиге песама Сергија Димитријевића.[20]

Друштвено-економски и социјални видови репортерских записа

Сергије Димитријевић с пуно креативног смисла приступа друштвено-економским, неимарским, социјалним и егзистенцијално-хуманистичким аспектима и појавама у Холандији о којој репортерски пише. Поред лирско-пејзажистичких детаља, поетског описа неба и цвећа, ликовно-уметничких, делатно-градитељских (Цојдерски залив), он са пуно података пише о ротердамском пристаништу, поморској трговини, бродоградњи, о амстердамској глачаоници дијаманата, тешком животу и смрти радника, о незапослености, социјалној беди, проституцији и другим сличним недаћама. Да би појачао утисак о великим друштвеним невољама експлоатисаних радника који умиру од туберкулозе, муче се и злопате, Димитријевић инси-

[20]Н. Цветковић, "Живот као делање – Политичка делатност Сергија Димитријевића", Лесковац, 1997, стр. 197, 181 и др.

стира на контрастима: лагодности живота туриста, те на баловима, грофицама и свечаним пријемима. При том чини све да открије другу страну медаље те, само наизглед, савршене холандске стварности.

У том смислу посебно су репрезентативна два записа: понајпре онај који говори о ротердамском пристаништу, на "раскрсници света", кроз које годишње прође 200.000 бродова и у чијим се бродоградилиштима они "рађају свакога дана"; а потом и успела репортажа о индустрији дијаманата у Амстердаму и драгом камењу што сеје смрт, на које ћемо се посебно осврнути.

Социјалним темама и мотивима бавио се Димитријевић дуже време и у својој лирици, која у извесној мери кореспондира са репортерским записима из Холандије. Поред интимистичких и описних песама, које су најбројније, у Сергијевим збиркама присутно је и више социо политичких, нарочито из концентрационог логора, које су биле саставни део његовог активног партијско-политичког рада и деловања. Као борац за социјалну правду, не само у журналистичким и публицистичким прилозима,[21] већ, ево, и у путописним фрагментима, па и у стиховима, Димитријевић је критички жигосао друштвену неједнакост, сиромаштво, беду, обесправљеност и злу и тешку судбину подређених и угњетених.

---

[21]С. Димитријевић као сарадник лесковачких "Недељних новина" (1934) пише о последицама привредне кризе, тадашњој агонији привреде, о улози финансијског капитала, проблему високих цена а ниских надница и сл. – Исто, стр. 21. и др.

Песма "Снови" од 28. фебруара 1937, настала само неколико месеци пре репортерских записа из Холандије, можда најбоље изражава то стање борбеног духа и отпора. у њој пева о поколењу "које мучи беда", а опака стварност му не да да заклопи очи. Димитријевић настоји да стиховима подстакне жељу за променом друштвених прилика:

"Са батом истине
Разбијте лобање тврде
Дајте мозгу слободе
Задржите грамзиве руке
Што их за носеве воде".

У овој песми изражава веру у остварење "великог циља" који треба достићи:

"За бољи живот,
За кору хлеба,
Милиони се већ боре."[22]

Песник верује да ће узроци великих друштвених недаћа бити успешно савладани и да ће људи моћи да остваре богатији и срећнији живот.

На почетку понајбоље друштвено-економски осмишљене репортаже о ротердамској луци[23] Дими-

[22]С. Димитријевић, "Искре из прошлости", стр. 36.

[23]С. Димитријевић, "Ротердам, пристаниште кроз које прође годишње 200.000 бродова", "Политика", 18. 08. 1937; у књизи стр. 55-63.

тријевић са пуно познавања прави поређење између три највећа пристаништа у том делу Европе и света, између Ротердама, Антверпена и Хамбурга. Пореди њихове докове, дужину кејова, помиње страсну препирку око најбројнијих дизалица, највећих пловећих докова и других рекорда, уз констатацију "да свако истиче баш то, што је код њиховога најзнатније, као најважнију ствар".

Путописца је, као економисту и правника, занимао привредни значај, поменути промет бродова, њихов број (200.000), од чега су 10.000 морске лађе. На основу тих поузданих и мерљивих података је запазио да Холандија, у томе времену, носи првенство и победу, што изазива и дивљење. Одакле тако велики промет, пита се, и одговара указујући на привредно-географски положај Ротердама, који је истовремено и пристаниште: Швајцарске, Немачке, Француске, Аустрије и Белгије.

Оно што сведочи о огромном значају ротердамског пристаништа и његовој величини је чињеница да је скоро за сваку врсту робе имало по једно. "Имате засебно пристаниште за цереалије, са силосом који прима 65 хиљда тона, друго где се врши претовар угља, треће са цистернама за нафту, па онда за дрво и многа друга."[24] Овде је посебно вредно пажње Димитријевићево указивање на подређеност града у односу према пристаништу и дочаравање атмосфере луке. "Пристаниште је главно, варош је нешто споредно, придодато њему". Димитријевић са извесним сликарским умећем реа-

[24]Исто, стр. 59.

листички обликује амбијентални и социјални простор луке који "кипти од морнарских барова, паробродских агенција, трговина поморских артикала". Ту у пристаништу су огромна пословно-трговачка средишта, велики бетонски магацини од по две стотине метара; њих наткриљују бројне дизалице од по сто педесет тона, сваковрсне инсталације, механички, пнеуматски шмркови ... То су све неки помало симболично-чудовишни апарати који обгрљују брод и исисавају товар из њега, упечатљиво описује Димитријевић.

Ротердамска лука је истовремено и велико царство бродова окупљених из читавог света, наглашава путописац у намери да симболично покаже извесну премоћ овог пристаништа. Али оно је и њихова колевка, где се свакодневно рађају нови, додаје метафорично да би означио њихов нови живот. Димитријевић је знао да се у основи симболике бродова налази родност и плодност вода, па су зато ове његове опаске утолико поетски смисленије.

Од 80 бродоградилишта у Холандији, 30 се налази у Ротердаму. Догађало се пре економске кризе да су свакога дана "излазиле готово три нове лађе, две речне и једна морска", употпуњује слику о великој производњи. Ту као љубитељ историје износи податак да је некада давно Петар Велики учио бродоградњу у Зандаму где постоји дрвена колиба у којој је становао.

Интересантна Димитријевићева репортажа из чувене амстердамске глачаонице дијаманата,[25] поз-

[25]С. Димитријевић, "Глачаоница дијаманата", "Политика", 29. 08. 1937.

навање кристала, драгог камења, опала, повезана је са његовим раним занимањем за минералогију и геологију. Још у младалачким данима засновао је минералошко-петрографску збирку,[26] а нешто касније је писао о рудном богатству и минералошко-геолошком саставу јабланичког краја[27] и помало се бавио истраживањима ове врсте и студијски писао о томе.[28]

Зато он, поред осталог, и зналачки пише о глачаоници дијаманата у Амстердаму коју је посетио захваљујући ваљаним препорукама. Индустрију дијаманата у овом великом лучком граду Димитријевић сагледава из угла историје Кулинана, тада најкрупнијег дијаманта на свету, као и из друштвено-економске перспективе, а акценат ставља на социјалне аспекте. "Драго камење што сеје смрт", један је од поднаслова одељка који говори о туберкулози грла и олову што трује раднике који, у процесу глачања драгог камена, нису само обични извршиоци налога већ и стваралаци. Оштра дијамантска прашина, заједно са оловним испарењима, испуњава радне просторије и немилосрдно убија све оне који то удишу углачавајући 58 фасцета на комадићу. То сеје смрт, убија раднике, само да би

---

[26]Н. Цветковић, "Живети пуним животом – Животопис Сергија Димитријевића", Лесковац, 1996, стр. 70-71.

[27]С. Димитријевић, "Минералне воде и рудно благо", "Недељне новине", Лесковац, 12. 08. 1934.

[28]С. Димитријевић, "Геолошка старост лесковачке околине и њено рудно благо", види у књизи Н. Цветковића, "Записи о Сергију Димитријевићу", Лесковац, 1997, стр. 162-164.

украсни драги камен заблистао "на баловима и свечаним пријемима, у дијадемама некакве блазиране грофице или на турбану индијског махараџе", наглашава Димитријевић у социјално интонираној поенти.

За Димитријевића је у овим репортерским записима из Холандије од свих празноверица, легенди и језовитих прича о драгом камењу – још страшнија сурова стварност, коју он уме критички и социо-политички да сагледа, нарочито када пише о друштвеној беди и проституцији. Иако Холандија туристима изгледа "савршена", друштвена стварност показује да ту није све како треба, а странцима се прикрива право лице. Најлепши квартови богатог Амстердама изграђени у далеком XVI и XVII веку, којима се одушевљавају туристи и странци, "центри су проституције". Али о томе се не говори, оприча-ва се прошлост, а пређуткује садашњост па се "стичу лажне представе". Онима који на свет и живот гледају из аутомобила и из свог личног конфора, чини се да бораве у најсрећнијој земљи и не виде да улице "врве женама које се продају", а задовољства које оне пружају намењена су богатим туристима.[29]

Димитријевић иде још даље у контрасном сучељавању модерног Амстердама као Меке савремене архитектуре са социјалном бедом и сиротињом хиљаде незапослених, који тешко живе "у баракама изграђеним од старих сандука, окупљеним на мочварним теренима на ивици удаљених предграђа".

---

[29]С. Димитријевић, "Холандија земља изненађења", у овој књизи стр. 51.

Ако се има у виду ова веома суморна друштвена слика Холандије, донекле постаје разумљиво што овај репортерски запис послат листу "Политика" у августу 1937. године није објављен, као и неки други и ту је Милан С. Димитријевић у праву када у предговору овој књизи пише да појединии текстови нису публиковани "вероватно због критичке социјалне ноте која провејава из неких делова репортажа из Холандије ..." (стр. 23)

Нешто више од године дана пре суочавања са сиротињским предграђем Амстердама и друштвеном бедом и незапосленошћу, насупрот сјају дијаманата, Димитријевић је написао сетну песму "Водени драгуљи",[30] која као да слути и најављује оно што ће репортерски записати у Холандији. У стиховима се говори о дечаку једном

"поцепаном, бедном
који на улици стоји"

док киша тужно и полако пада. Мала фигура тог сиротог дечака контрастираjуће се издваја сред чаробних драгуља водених капи "нежна и немирна сјаја", баш као што се богатство глачаонице дијаманата судара са социјалном мизеријом појединих квартова Амстердама, јадом и проституцијом.

У песми "Спасење"[31] Димитријевић помиње горак живот проститутке:

---

[30]С. Димитријевић, “Искре из прошлости”, стр. 39.

[31]Исто, стр. 22.

"Пуна атома нечистоће
Ради новца давала је
Да је љуби ко год хоће".

И поред свих нада и идеала, њена душа се срозала "посред овог црног кала", пише помало бизарно натуралистички.

Лирско-пејзажистички и литерарни фрагменти

У репортерским записима из Холандије Сергије Димитријевић тежи да пружи аутентичну слику света и живота Низоземске у првих неколико деценија XX века, са акцентом на друштвено-економске и социјалне аспекте, као и да те путописне текстове помало поетски осмисли лирско-пејзажистичким, литерарним и другим сличним појединостима. Поред општијих друштвених запажања, вештог издвајања битних карактеристика, он повремено уноси и неке индивидуалније литерарне елементе који су у функцији лирског богаћења и прожимања друштвених виђења и представа. Овде ћемо укратко скренути пажњу на поједине Димитријевићеве поетске слике неба и цветних пејзажа Холандије, на дочаравање слике плодних поља, водених пространстава, канала, огромних брана, полдера, пијаце сирева, изгледа ношње, уз напомену да је све то у знатној мери подређено социјално-економском дочаравању допадљиве, али опоре стварности.

Нагласимо овде да је Димитријевић у младости веома радо певао о складу и лепоти природе, пејзажима, мирисном сунцу и цвећу, зеленим баштама,

лишћу и гранама, облацима и плаветној даљини. Половином 1936. године написао је песму "Симфонија природе"[32] која може да има програмски лирско-пејзажистички смисао и карактер, а у поетичком је сазвучју са неким литерарним појединостима из ових путешествених записа. Почетни стихови:

"Зелене се баште,
Цвркућу хорови птица ..."

у складу су са музичком хармонијом која влада у природи. Свестан веома блиске повезаности између поезије и музике, Сергије Димитријевић је ту, помало манифестну, песму насловио "Симфонија природе". Ритам, музика и поезија су, према његовом поетском виђењу, присутни, па и свеприсутни у природи. Поред милозвучних хорова птица, безбројне ласте се упуштају у ваздушни плес. Птице су гласнице чари природе и небеских простора, а са ластама, и пролећа, добре среће и наде. Њихов ваздушни плес је особено испољавање васељенске творне енергије и вид преображавања ваздушног простора у оживљени ритам облака и балетских пируета које изводе:

"А тамо на висинама
где се облаци љубе,
као на сцени балета
спирале њиховог лета
у светлости се губе".

[32]Исто, стр. 50.

Спирала духовног ослобађања и прелажења из условљеног у неусловљено губи се у светлости која је истина и коначна стварност.

Сергије Димитријевић, као и његов син Милан, у младалачким стиховима посвећивали су знатну пажњу виђењу и доживљају неба, астралних и небеских пространстава. Тако Сергије, у песми "Окови", написаној на Бледу, крајем јуна 1932. године, пева о оковима који стежу живот и "не дају полета души". Насупрот тим тешким оковима који гуше тело и страсти, "Тежимо звездама неба / Мрвимо атоме мале[33] ... " То је у ствари бекство од окова и стега и тежња ка висини, бесконачности и праведнијем поретку у свемиру; а не никако царству блажености, што видимо из наредних стихова који говоре о гладнима и хлебу.

Представа о небу у поезији Милана С. Димитријевића је више вид космичке физике са елементима одуховљености и лирске спиритуализације. Небеска тела су у једној врсти поетске комуникације са душевним светом и појединим његовим манифестацијама. Он небо види као звездани свод и извориште свеколике светлости, настојећи да докучи музику која брује у хармонији сфера. У његовим стиховима небо пева над нама и дочарава, слика цветове на бескрајно разастртим ливадама.

Импресивну слику бескрајног холандског неба Димитријевић уклапа у пејзажистичку представу огромног зеленог тепиха ишараног каналима па оно није само и једино на висинама, "оно је и на

[33]Исто, стр. 41.

земљи."[34] То небо је отворено одасвуд, јер га не заклањају брда, па оно "нигде није веће, нигде импозантније", користи он овде туђицу да би подвукао како холандско небо својим бесконачјем и величанством улива дивљење и поштовање које осваја људе. Истицањем његове величине аутор као да је истовремено имплиците хтео да означи и неограниченост човекових стваралачких тежњи. "Има великих неба", пише он даље, "али се она не дају видети", због бескрајности и недомашности. "Она вам боду очи својом светлошћу, засењују својим сјајем". Светлост и сјај су у овом приказивању израз управо небеских сила и вечности, којих је холандско неба ослобођено, "пошто се по њему стално смењује благи тонови. Оно се огледа у безбројним каналима". Појмовна представа холандског неба у Димитријевићевом сликању изражава се у већој мери земаљским атрибутима да би се оно могло што упечатљивије замислити. При том се додирују границе лепог са визијом проживљеног. То огромно небо се опажа свуда "где год вам поглед стане", и то како у астралним сферама тако и на земљи, заокружује путописац ову поетску слику.

У другој прилици опет, Димитријевић сивим тоновима мала небо и један само наизглед јесењи пејзаж.[35] Поља са црно-белим кравама некако лагано плове, док на раскршћу водених путева "стоје усамљене ветрењаче, суморна изгледа, са великим

---

[34]С. Димитријевић, "Холандски пејзаж", стр. 43.

[35]С. Димитријевић, "Холандија, гледана са канала и авиона", послато листу "Политика", августа 1937, није објављено, овде у књизи стр. 85.

непомичним крилима у облику крстова". И ту са пажњом издваја једну специфичност Низоземске, где летње непогоде нису праћене грмљавином, а ситна киша сипи без престанка. Путописац поетски евокативно дочарава јесењску атмосферу: "Дубоко у позадини, иза раштрканих дрвореда, магла вам покрива видик. Време носи јесењи печат".

У следећим реченицама Димитријевић том новембарском расположењу, супротставља живи ритам боја, у духу истоимене младалачке песме пуне сваковрсних бојених прелива и нијанси: од црвеноплаве, пурпурне, преко топазно жуте и злаћане, до смеше зелених, црвених, тамних и светло бледих

"уз дивни одсев раскошних зрака
свих боја светлости и мрака
трепере нијансама опала."[36]

У путописном тексту он колористички сочно меша зелену боју поља и бујне летње траве са интензивним бојама групице кућа које имају зидове "од црвених цигала, са плавим и зеленим тишљерајем, са крововима и дрвеним зградама истих тонова[37]..." Топла црвена прожима се са хладњикавом плавом, док се обе сједињују са зеленом.

Са смислом за поетско виђење Димитријевић описује мало необичне баште окружене водом и се-

[36] С. Димитријевић, "Искре из прошлости", стр. 52.

[37] С. Димитријевић, "Холандија, гледана са канала и авиона", стр. 87.

ла која тону у мору цвећа.[38] Свака од тих башти као да чини засебно цветно острво са тлом које је затворено у извесне дрвене оквире што једва вире из воде. А вода која их окружује прилично је дубока, па су та острва-баште подупрте са свих страна кољем и даскама, јер без тога вода би однела земљу "ронећи комад по комад, нагризајући је одасвуд".

Путописац овде на прикладан начин пореди те холандске баште у води са терасастим њивама у брдовитом кршу Далмације, где сељаци мукотрпно, у џаковима, доносе земљу, ограђујући је каменим зидовима. То успело и асоцијативним озрачено поређење Димитријевићу је послужило да приближи изглед тих чудних башти нечему што је било знано нашој читалачкој публици.

"Холандија је позната по цвећу, она га извози у све земље", пише Димитријевић, који је на цвеће гледао као на спонтану уметност.[39] Постоје крајеви у којима се скоро искључиво одгајају лале, нарциси и зумбули, па када они процветају у пролеће "околина Харлема се покрива бескрајним шареним ћилимом на коме је свака парцела (...) добила другу боју", путописац инсистира на шаренилу и разноликости. А онда издваја два цвета, зумбул и лалу, који се у смислу афирмације светлости и лепоте чаровито појављују "у десетак различитих

---

[38]С. Димитријевић, "Холандија, гледана са канала и авиона", стр. 89-91.

[39]У младалачким стиховима под насловом Finis Diei, лирско-наивистички пева у терцету: Цвеће мирише / Трава уздише / Шире ћи влагу – С. Димитријевић, "Искре из прошлости", стр. 71.

нијанси покривајући цео видокруг."[40] Од њих се ништа друго не види, чак ни "оно мало зеленог перјастог лишћа што има на њима", бележи са извесним поетским надахнућем.

У младости је Димитријевић понајвише певао о љубави. О томе недвосмислено сведоче бројне лирско интимистичке и сентиментално озрачене певаније у збирци "Искре из прошлости" као што су: "Миловање",[41] коју је иначе волео понекад да рецитује, затим "Силуета из Милкбара",[42] "Крик у васиони" и многе друге. Као песник љубавних осећања, уз доста честе социјалне теме, он је у репортерском запису намерно издвојио цвет лале за који је знао да је персијски симбол савршене љубави, али и амблем Холандије о којој пише. А зумбул, што оличава ускрснуће у пролеће, Сергијева мајка Софија неговала је у својој башти у време његовог раног детињства. Осим тога, привлачила га је и митолошка веза зумбула са Аполоном и Кроном.

У репортерским записима Димитријевић помиње земно паперјасто лишће, а у младалачким љубавним стиховима, такође пева о њему са доста сентименталности. Песнички субјект осећа како га лахор глади по лицу заједно са крунама платана. Платани за које се Димитријевић зналачки определио, у грчкој традицији означавају ученост, а у хришћанској љубав и милосрђе. (Академске расправе у старој Атини вођене су испод једног платана)

---

[40]С. Димитријевић, „Холандија, гледана са канала и авиона", стр. 89.

[41]С. Димитријевић, „Искре из прошлости", стр. 19.

[42]Исто, стр. 18.

"Лишће са њихових грана
трепти од миља.
С њим и ја."[43]

истиче се мало лирски сладуњаво.

Па онда некаква срећа, и то ради очекиване риме "све већа", испуњава груди. У лишћу и крунама платана буди се лик плаве девојке:

"Што је свакога дана
чекам испод платана".

Љубавност платана и трептање његовог лишћа, које у знаку плодности и обнове, лирске су вертикале овог нежнутљивог певања.

Већ у првом, напред помињаном, репортерском запису из Холандије, Сергије Димитријевић поетично и продуховљено пише о великим бранама, одбрамбеним насипима, пешчаним дунама. Морска вода је тамо, уз велике људске напоре, савладана и побеђена бранама и раздељена у безбројне канале. "Где су раније шетале харинге данас су њиве и ливаде."[44] Вода је ту на изглед мирна, али је опасна када попусте насипи, тада настрада читава провинција. Зато се о њој стално брине. "Надгледају се насипи лагано поткопавани. Мери се њена

[43]Исто, стр. 19.

[44]С. Димитријевић, „Земља коју су људи створили“, стр. 31.

висина". Када отпочну кише, онда стотине ветрењача, под снажним ударима ветра, црпи воду.

Путописац Димитријевић указује и на друге начине коришћења ветрова. "Пешчане наслаге дуне, које они слажу, учествују у овом џиновском окршају. То су насипи стварани ветровима". Гледано из угла поетске симболике, ветрови су овде подстицајни и животворни дах и моћни дух који потпомаже да се у неповољним околностима одржи и одбрани живот: да се засадима учврсте и да им се не допусти да мењају место. Таласи мора нису исто што и таласи ветра, или духа: њима, као и срцу, тешко је рећи да могу ићи само дотле, даље не! Према овом лирско-репортерском запису та импозантна пешчана брана "пружа се дуж целе морске обале" и њена висина досеже и стотину метара. А тамо где ње нема, људи постављају запреке на које "ветар нагомилава дуне". У овој занимљивој земљи "и брежуљци су људска творевина", поетско-стваралачки закључује Димитријевић. Брежуљци овде симболизују постојаност, извесну чврстину, трајност и поузданост, коју људи и снага ветра стварају у борби са таласима. А та тешка "борба валова и људи траје већ вековима", пише Димитријевић, и води се за скоро сваки педаљ сувог тла. Земља, тло, у овим записима више него другде је свеопшти архетип родности и неисцрпног људског делања и твораштва. "Једни за другим расли су насипи, расла је Холандија", и то из воде, изашла су најплоднија поља. "Холандија још увек расте", скоро поетски узвикује Димитријевић. Расте плодност, расте обиље и напредак који готово да не зна за границе.

Поетске детаље у овим репортерским записима употпуњује на моменте бирана симболика, прикладна поређења, нешто ређе метафоре, богата асоцијативност, повремено алегоричност, нарочито када пише о мору, његовој силини и људској снази у савладавању. Занимљиво је да је Димитријевић алегоријски дочаравао и песмама:

"Море шуми, вали брује,
пљушти, тутњи атмосфера
Ветар хучи, лађа јури ..."

Привлачиле су га праисконске воде мора, његово бескрајно кретање, брујталаса. Али оно може и да побесни, да запљушти, затутњи заједно са небесима.

"Јарбол шкрипи, јарбол пуца,
од потеза моћне руке".

Море и небо имају велику моћ, а у појединим тренуцима и гигантску снагу, која је нарочито опасна када се стихијски и тирански усмери.

"Море хуји, море грца,
подносећи ове муке ..."

Оно као извориште живота, али и као бескрајно кретање садржи све потенцијале, збир разнородних манифестација и недокучивости, показује то

Димитријевић у "Писмима из Холандије", те у наведеним и другим стиховима о мору.

Под провокативним насловом "Пристаништа која остају без воде", Димитријевић пише о Цојдерском заливу наглашавајући да он није одувек то био ... Поново је у новије доба претворен у језеро. А да би се то остварило изграђена је огромна, и тада, најдужа брана на свету, о којој се говори с поносом. "Називају је тринаестим делом Херкула", што она и заслужује због свог џиновског саздања. Према Димитријевићевим подацима, горе, на висини воде широка је 90 метара, а при основици од 120 до 200.

После ових фактографских података, што Димитријевић често практикује у репортерским записима, потанко описује изглед насипа. Тај огроман насип на боковима је покривен блоковима базалта, а преко су поплочани путеви, што све величанствено изгледа. Инсталације на брани су тако ваљано изграђене да вазда могу два брода, једновремено, да изађу у море.

Требало је уложити огроман напор да би се све то изградило, пише Димитријевић, а нарочито да би се савладала матица. За то је било потребно "нагло бацити са сплавова огромне количине камења", и то из увоза. И ту, поново, путописац помиње и призива херцеговачки, црногорски и далматински камењар, који би они врло радо продавали у бесцење. Али се од тог нашег трошног кречњака битно разликују "прворазредни призматични кристали, необичне тврдине", које је природа исклесала, а увезени су из Немачке и Белгије. Димитријевић намерно пише о природи и својствима тог камена, имајући при том у виду и његову симболику у

смислу трајности, поузданости и вечној кохезивности. Призматични кристали пак оличавају чистоту и неки вид духовног савршенства, уз извесне магијске моћи бесмртног истрајавања. Ти кристали "имају правилан облик чим их одломите", детаљише Димитријевић помало и као зналац и истраживач на пољу минералогије.

Поред уношења лирски инспиративних елемената, ови други слични Димитријевићеви фрагменти о бранама, насипима, пешчаним брдима, хидротехничким радовима, људском неумору и креацији, више су репортерско приказивање предела, живота и делања људи, занимљивих пејзажа, него ли лично, емотивно-поетско дочаравање путописних призора. Доминира објективистичко, фактичко-нумеричко, документаристичко сликање, са лирским фрагментима који им на моменте придају чари литерарности.

Димитријевићева "Писма из Холандије", гледано у целини, су реалистичка слика виђеног и доживљеног на том путовању. То су у основи литерарно-репортерски записи без великих претензија, са интересантним и у појединим тренуцима сугестивним наративним партијама. Путописне појединости чине један тањи слој који је доста често под пресијом фактографских података привредног, социо-политичког и идејно-класног карактера. Аутор је тежио да понуди прецизан, објективни снимак природних и друштвених појава, начина живота и догађања између тридесетих и четрдесетих година, са изразитијим идејним и класно-критичким опсервацијама, које и када су суздржаване и имплицитне, ипак избијају из контекста. То у неким слу-

чајевима намеће публицистички тон и смисао који потискује поетичност и литерарност у други план. Стиче се утисак да када је у питању дочаравање предела Низоземске, једноличност равничарског пејзажа, која за нас може бити привлачна, није била довољно инспиративна да репортерске записе подигне на виши стилски и уметничко изражајни ниво.

"Писма из Холандије" Сергија Димитријевића су нека врста изворног путешественог "романа" живота у једном тренутку природотворног ходољубивог бивствовања, да парафразирамо песника Хајнеа, који је путописе сматрао најизворнијим обликом романа. Димитријевићеве слике живота садрже појединости које могу бити фрагменти неке врсте социјалног романа.

Зато су ови путописно-репортерски записи у већој мери значајни са социо-културног, информативног, дидактичко-сазнајног, економско-политичког, него ли књижевно уметничког становишта. они нуде обиље информација о Низоземској, подучавају и упућују на друштвено-економско сагледавање и валоризовање података, документаристичких појединости, те на адекватније виђење људи и догађаја.

Поред младалачко-романтичне збирке песама "Искре из прошлости" и конц-логорских песама из оригинално конципиране и ликовно оплемењене књиге "Песме и писма", путописно репортерски записи "Писма из Холандије", значајно обогаћују иначе обухватан опус Сергија Димитријевића. Ови реалистички репортерски текстови у којима се преплиће литерарно и публицистичко, фактографско и пејзажистичко, документарно и информатив-

но, социјално и хуманистичко, проживљено и журналистички-путописно, употпуњују представу о младалачким књижевно-стваралачким захватима једног од великана наше савремене научне и нумизматичке мисли. И показују да је његово посвећивање партијско политичком раду и деловању, а касније обимним научним подухватима, донекле зауставило креативније деловање на књижевно-поетском и списатељском пољу.

Ђеновићи, у кући Фанфани

САДРЖАЈ

Милан С. Димитријевић
ПИСМА ИЗ ХОЛАНДИЈЕ СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА **5**

Сергије Димитријевић
ПИСМА ИЗ ХОЛАНДИЈЕ **27**
ЗЕМЉА КОЈУ СУ ЉУДИ СТВОРИЛИ 29
ХОЛАНДСКИ ПЕЈЗАЖИ 37
ХОЛАНДИЈА ЗЕМЉА ИЗНЕНАЂЕЊА 45
Облакодер подигнут на кољу 45
Народ на бициклима 47
Град са триста седамдесет и пет мостова 49
РОТЕРДАМ ПРИСТАНИШТЕ КРОЗ КОЈЕ ГОДИШЊЕ ПРОЂЕ ДВЕСТА ХИЉАДА БРОДОВА 55
Раскрсница света 57
За сваку робу засебно пристаниште 59
Бродови се рађају свакога дана 61
ГЛАЧАОНИЦЕ ДИЈАМАНАТА 65
Камен који се цени сто педесет милиона динара 67
Драго камење што сеје смрт 69
ПРИСТАНИШТА КОЈА ОСТАЈУ БЕЗ ВОДЕ 73
Земља која увози камење 73
Умрли градови 79
Свако село има своју ношњу 81
ХОЛАНДИЈА, ГЛЕДАНА СА КАНАЛА И АВИОНА 85
Сено се превози чамцима 87
Баште у води – села тону у мору цвећа 89
Стаклени градови 91
ЈУГОСЛОВЕНСКИ СКАУТИ НА МЕЂУНАРОДНОМ СЛЕТУ 93

ОБЛАЦИ НАД АУСТРИЈОМ – УТИСЦИ СА ЈЕДНОГ ИЗЛЕТА 97
Зашто нас догађаји у Аустрији нарочито занимају 99
Немоћ хитлероваца и масовни покрети 99
Сукоб два фашизма 101
Ајзенкапел – место где су се водиле борбе 101
Аустрија сада мирује 102
Затишје пред буру 103

Надежда Димитријевић
ИЗ ПОРОДИЧНОГ СПОМЕНАРА 105
ПРИЛОГ 143

Никола Цветковић
ПУТЕШЕСТВЕНИМ СТОПАМА СЕРГИЈА И НАДЕ ПО АРКТИЧКОМ ДЕЛУ СКАНДИНАВИЈЕ СА БРАТОМ МИЛАНОМ – ФРАГМЕНТИ И СКИЦЕ ЗАПИСА 147
Кратки записи 150
Поларни круг виђен из воза 164
На прилазу Кируни 165
Нарвик – модеран град са машинеријом за истовар руде, вишесмерним путоказом и успокојеним људима 170
Наш први фјорд 178
Харстад и поноћно Сунце 181

Никола Цветковић
ПУТОПИСНО-РЕПОРТЕРСКИ ЗАПИСИ СЕРГИЈА ДИМИТРИЈЕВИЋА 191
Слика живота негдашње Холандије са погледом на ликовно-уметничко 193
Друштвено-економски и социјални видови репортерских записа 202
Лирско-пејзажистички и литерарни фрагменти 210

Сергије Димитријевић

ПИСМА ИЗ ХОЛАНДИЈЕ

Народни музеј Лесковац
Посебна издања
књига 33

Издавач
Народни музеј у Лесковцу

За издавача
Верољуб Трајковић, директор

Уредник
Верољуб Трајковић

Рецензенти:
Проф. др Миливоје Павловић
Проф. др Мишо Дошлић

Ликовни прилози:
Бора Барух
Слободан Костић
Ратимир Стојадиновић
Владимир М. Димитријевић
Зоран Симић

Корице
Данијела Парацки

Компјутерска припрема и прелом текста:
Татјана Милованов-Миленковић

Лектор:
Јелена Петровић

Тираж 200 примерака

Штампа
"Тули", Вршац

ISBN 978-86-81865-16-3

Лесковац
2007

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-94
821.163.41.09 Димитријевић С.

ДИМИТРИЈЕВИЋ, Сергије
Писма из Холандије / Сергије Димитријевић ; приредили Милан С. Димитријевић и Никола Цветковић. – Лесковац ; Народни музеј, 2007 (Вршац : Тули). – 226 стр. : фотогр. ; 24 cm. – (Посебна издања / Народни музеј, Лесковац ; књ. 33)

Ауторове слике. – Тираж 200. – Стр. 5-25: Писма из Холандије Сергија Димитријевића / Милан С. Димитријевић. – Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-81865-16-3

а) Димитријевић, Сергије (1912-1987)
COBISS.SR-ID 137215500